TÜRKLÜK İNCELEMELERİ

Avram Galanti

TÜRKLÜK İNCELEMELERİ

YEDİTEPE YAYINEVİ

Yeditepe Yayınevi: 25
İnceleme-Araştırma Dizisi: 16

TÜRKLÜK İNCELEMELERİ

Avram Galanti
©Yeditepe Yayınevi

İç Düzen: Burhan Maden

Kapak: Yalçın Yoncalık

Baskı: Şenyıldız

Cilt: Savaş

ISBN: 975-6480-31-9

1. Baskı: Mayıs 2005

Yeditepe Yayınevi
Çatalçeşme Sk. No: 27/12
34410 Cağaloğlu - İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53
Faks: (0212) 512 33 78

http://www.yeditepeyayinevi.com
e-mail: bilgi@yeditepeyayinevi.com

Mayıs 2004

TÜRKLÜK İNCELEMELERİ

İstanbul Darülfünunun müdderrislerinden
ve Portekiz Ulum ve Fünun Akademisi Azasından
Avram GALANTİ

Yayına Hazırlayan
ÖNDER KAYA

İçindekiler

İfade 7
Sunuş 9
Önsöz 13
Avram Galanti Hakkında 17
Küçük Türk Tetebbuları 25
1 Türk Kelimesinin Menşei Etrafında 27
2 Türk Kelimesi ile Turan Kelimesi Arasında Münasebet Var mı? 33
3 Oğuz Han Efsanesi Etrafında 43
4 Eski Türk Savlarının Eskiliği 47
5 Sümerce'ye Benzeyen Türkçe Kelimeler 51
6 Padişah, Paşa, Bey, Efendi, Ağa Kelimelerinin Menşeleri 59
7 Türkçe'de Sağır (Kef)'in Telaffuzu 63
8 Kullandığımız Türkçe Elifba Harflerinin Menşei ve Manaları 65
9 Kullandığımız Türkçe Yazının Menşei 71
10 Kullandığımız Türkçe Ay İsimlerinin Menşei 78
11 Türkçe'de İhdas Olunan Kelimat ve Istılahat Etrafında Bazı Mülahazat 87
12 Konuşulan ve Yazılan Türkçe 97
13 Avam Türkçesi 101
14 Arabî ve Farisî Kavaidinden Ayıklanmış Türkçe 107

15 Türkiye Kelimesinin İmlası 111
16 Türkçe'de Ümmet, Millet Kelimelerinin İstimali 115
17 Türkler İki "Tarihi Devre" Açmışlardır 119
18 Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu 123
19 Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Heykeli Nerede Rükn Edilmeli (Dikilmeli) ve Niçin? 137
20 Herkes Bir "Gazi" İstiyor 141
21 Musa-Mustafa Kemal 145
22 Yeni Türk Tarihinde Ziya Gökalp 149
23 Türkiye Coğrafya Lügati 153
24 Abdülhamid-i Sani Zamanında Türkiye Haricinde İntişar Eden Türkçe Gazeteler 159
25 Türkleşmek Yolu 165
26 Türk Akademisinin Tesisi Arafesinde Lisanımız 179
27 Museviler ve Türkçe 185
28 Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümesi 197
29 İspanyol Halkiyatında Hayreddin Barbaros ve Kılıç Ali Paşalar 201
30 Türk Hurafatında "Salı" Günü 205
Ek Metinler 211
Ek 1 Hazreti Halid'in Kabrinin Keşfi Efrafında 213
Ek 2 Babililer ve Kapitülasyonlar 217
Ek 3 Bursa'nın Fethi ve Museviler 221
Ek 4 Türkiye'de İlk Katolik Kapusin Manastırları 225
Ek 5 Fransa ve Türkçe 231
Ek 6 İki Mühim Tarihi Keşif 237
Dizin 241

İfade

"Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası ile "Yeni Mecmua"da ve Ceraid-i yevmiyenin (günlük gazetelerin) bazılarında Türkiyatın muhtelif mevzularına dair yazdığım küçük tetebbuları (incelemeleri), dağınık hallerinden kurtarmak için, bir ciltte toplamayı münasip gördüm. Bu tetebbuata, şimdiye kadar hiçbir yerde intişar etmeyen (yayınlanmayan) üç yeni tetebbu ilave ettim. Tetebbuların bazıları, muahhar (sonraya bırakılan) tedkikat neticesi olarak tadil (değişiklik) veya tevsi edildiğinden (genişletildiğinden) ayrıca tadilen, tevsien kelimeleriyle gösterildi. İleride cem edilecek (toplanacak) olan bu kabil yeni malzeme, ayrıca cilt halinde tab edileceği için, bu eseri birinci cild addettim.

Not: Bununla beraber bu mahiyette ikinci bir cilt hiçbir zaman çıkmamıştır [ÖK.].

Sunuş

Avram Galanti, bünyesinde taşıdığı bir çok meziyetlerle şöhretini yurt sınırları dışına ulaştırmayı başarmış, vatanın kıymetli bir evladıydı. Dr. M. O. Albukrek, onun hakkında kaleme aldığı bir yazısında Galanti'nin dört yönü olduğunu belirtmekte idi. Bunlar;

1. Gazeteci Galanti
2. Profesör Galanti
3. Milletvekili Galanti
4. Tarihçi Galanti

Hiç kuşkusuz bunlar onun en bariz yönleridir. Galanti'nin hayatını incelersek onun daha birçok farklı yönlerini keşfetmek de mümkündür.

Bu yazımda onun hayat hikayesi hakkında tafsilatlı bilgi verme yoluna gitmeyeceğim. Daha çok onunla olan yakınlığım dolayısıyla eserlerinde bulunamayacak bazı kişisel yönlerine değinerek dostum olan bu değerli araştırmacıyı yad etmek isterim. Galanti, öğretmen, gazeteci, profesör ve milletvekili olarak hizmet ettikten sonra emekliye ayrılmış, ancak araştırmacı kimliği ömrü boyunca devam etmiştir. 1946 yılında TBMM'deki görevi sona eren Galanti, bu tarihten 1961 yılındaki ölümüne kadar Kınalıada'daki evine kapanmış ve sınırlı emekli maaşının yanı sıra evinin alt katından aldığı az miktardaki kira ile geçinmiş ve eser vermeye devam etmiştir.

Çalışma ve üretme onun biricik emeli idi. Genç yaşta nişanlanmış, ancak çalışmalarının aksadığını görünce nişanı bozmaya karar verdiğini bana anlatmıştı. "Çalışma hayatı beni mutlu

ediyor. Azizim Gerez, kim ne derse desin sen yoluna devam et, kimseden de takdir bekleme, çalışmalarını baltalamak isteyenlere aldırma. Bu çetrefil yolda durmadan ilerle. Bu dünya ölümlü, geriye kalan eserler, bizleri ancak yarınlara ulaştırır" demişti.

Profesör Galanti, uzun boylu, tatlı-sert cinsinden otoriter bir kişiydi. Adadaki evine ziyarete gittiğimde bu kişiliğini gözlerdim. Bu ziyaretlerde, günlük programı o hazırlar, adadaki İskele Lokantasında yediğimiz yemeklerden sonra hesabı ödeme girişimlerime kızar, titreyen elleri ile cebinden cüzdanını çıkarır ve ödemeyi yapardı. Yemeğimizi yiyip kahvelerimizi içtikten sonra köstekli saatine bakar ve sonra da sert bir tavırla "Sen şu saatteki vapurla döneceksin!" derdi. Adaya ilk davetinde bu tavırlarını yadırgamıştım. Ama sonraları bu tür davranışlarına alıştım. Çünkü onun hiçbir art niyeti yoktu. Karakteri böyleydi.

En büyük üzüntüsü yaptığı çalışmaların ülkesinde takdir görmemesiydi. Bundan dolayı topluma kırgındı. "Benim çalışmalarım burada basılır, lakin dışarıda okunur" derdi. Kitaplarını kendi sınırlı bütçesinden bastırır, önemli bir kısmını konuyla ilgilenenlerle, yurt dışındaki kütüphanelere gönderirdi. Bu kırgınlıktan dolayı 1956 yılında başkanı bulunduğum İstanbul Kültür Derneği'nin bir toplantısında ortaya attığım "Profesör Galanti'nin 84. Doğum Yıldönümü Jübilesi" fikrine karşı çıkmıştı. Bana yazdığı mektuplarda "Azizim Gerez, sen bunu unut" demekte idi. Onun karşı olmasına rağmen 6 Ocak 1957'de jübile, zamanın Hahambaşısı Rav Rafael Saban ve İstanbul milletvekili Henri Sariano'nun da katılımı ile Beyoğlu Minare Sokağında Fakirleri Koruma Cemiyeti'nde yapıldı. Hasta olması nedeniyle kendisi bu jübileye katılamadı. Törenden sonra bir heyet halinde Galanti'nin son günlerini geçirdiği Balat'taki Or Ahayim hastanesine giderek bir buketle üzerinde İbranice olarak adının baş harflerinin bulunduğu gümüşten bir kitap şeklindeki kutuyu kendisine takdim ettim. Bu kutunun içinde, jübilede yapılan konuşmalarla yurt içinden ve yurt dışından gelen tebrik mesajlarının metinleri bulunmaktaydı. Profesörü kucaklarken gözlerinden bir çift göz yaşı süzülmüş, heyecandan

titreyerek bize "Bugüne kadar hiç kimseden ilgi görmedim. Sizlere nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum" demişti.

Mütevazi bir ömür süren Galanti, 8 Ağustos 1961 yılında Neve Şalom Sinagogu'nda arzusu üzerine, yapılan sade bir törenle Arnavutköy Musevi mezarlığında toprağa verildi. Profesör Galanti, eserleri ile günümüzde de araştırmacılara ışık tutmaktadır.

Yusuf Habib Gerez

Galata, 28.02.2005

Önsöz

Mesleki olarak öğretmenlik, gazetecilik, katiplik, öğretim üyeliği, milletvekilliği gibi farklı sıfatları bünyesinde barındırmış; çalışma alanı olarak da Yahudi tarihinden halkiyata, folklordan filolojiye, Eski ön Asya medeniyetleri tarihinden Tevrat incelemelerine, Anadolu şehirlerinin tarihçesinden sosyolojiye kadar pek çok farklı alanda eserler vermiş Avram Galanti adı ile ilk kez 1990'lı yılların ortalarında tanıştım. Kütüphanede Azınlıklar üzerine bir araştırma yaparken onun, Yeni Mecmua ve Akşam Gazetesi'nde çıkan yazılarını derlediği "Küçük Türk Tetebbuları" isimli kitabına rastladım. Burada yer alan yazıların ilk hallerinin yayınlandığı Akşam Gazetesi ve Yeni Mecmua, Türkçülük fikir akımının çizgisini benimseyen Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmed Fuad, Mehmed Emin Yurdakul gibi şahısların yazılarının yayınlandığı basın kuruluşlarıydı.

Galanti'nin, Ziya Gökalp'in sıkı bir takipçisi olması, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında da mensubu olduğu Türkiye Musevi Cemaati'nin Türkleşmesini şiddetle arzu eden yazılarının yayınlanması (bu kitap içinde yer alan 25 no'lu "Türkleşmek Yolu" ile 27 no'lu "Museviler ve Türkçe" isimli yazılarına da bakılabilir) ve Galanti'nin bu anlamda bir diğer Türkiye Musevisi Tekin Alp'in gölgesinde kalması epey ilgimi çekti ve beni Küçük Türk Tetebbuları içinde yer alan bazı bölümleri Latin harflerine çevirmeye sevk etti. Çevrilen bölümlerin Moşe Grosman tarafından çıkarılan Tiryaki Dergisi'nde yayınlanması düşünülüyordu. Ancak bir takım nedenlerden dolayı yayın hayatına ara veren Tiryaki'nin yine türlü zorluklardan dolayı yayın hayatına

geçememesi ve Yeditepe yayınları sahibi Sayın Mustafa Karagüllüoğlu'nun kitabın tümünün yayınlanması yönündeki teklifi üzerine bu çalışma ortaya çıktı. Esasen Galanti'nin Arap harfleri ile yayınlanan pek çok araştırması Latin harflerine çevrilmişse de bizce "Türkler ve Yahudiler" den sonra Türkçe'deki en önemli çalışması olan bu eserin günümüz alfabesine kazandırılmaması büyük bir eksiklikti. Çalışmanın bu vakte kadar yeni harflerle yayınlanmamasının en temel nedeni ise kanımızca dağınık alanlara yayılmış konuları içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Eserin bu özelliği de göz önüne alınarak yapmış olabileceğimiz hatalardan dolayı okurlarımızdan hoşgörü beklemekteyiz. Çalışmamız kusursuzluk iddiasından uzaktır.

Galanti'nin küçük Türk Tetebbuları isimli çalışmasını esasen dört farklı başlık altında gruplandırabiliriz. Bunlar;

1. Filoloji ve Esatir (Efsane) Tetkikleri
2. Devrim Yazıları
3. Bilimsel çalışmalar ve teklifler
4. Folklor

Birinci grupta yer alan filoloji ve esatir tetkikleri grubu kapsamındaki yazılar 1-16. tetebbular arasında yer alır. Galanti, bu çalışmalarında kelime ve kavramların etimolojik kökenleri ve bu kökenlerin Asur, Sümer çivi yazılı tabletlerine ya da Kitab-ı Mukaddes'e dayanan uzantılarını devreye sokar. Eski ve yeni farklı diller hakkındaki geniş bilgisi bu yazılarında hissedilir. Aslında Galanti, kitaptaki pek çok tetebbusunda Tevrat bilgisinden geniş ölçüde istifade eder. Bu bilgiyi bazen Oğuz ve Türk kelimelerinin menşelerini araştırırken bazen de yazılarında büyük bir övgüyle bahsettiği Atatürk'e olan hayranlığını dile getirirken kullanır. Bu anlamda o, Yahudiliğe bir dinden ziyade kültürel bir kimlik olarak yaklaşır. Yine bu gruptaki yazıların bir kısmı da Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kabulünün gündeme gelmesi ile ilgilidir. Galanti, Türk Devriminin en temel dinamiklerinden biri olan Arap harflerinin yerine Latin alfabesinin kabulü meselesini Akşam gazetesinde çıkan ve elinizdeki eserde de yer alan bir dizi makalesinde gayet sert bir biçimde

tenkit etmiştir. Bununla beraber Galanti'nin bu tenkitlerinde samimi olduğunu, ideolojik bir amaç gütmediğini ve lisan üzerine çalışmaları olan bir Darülfünun profesörü sıfatıyla kalem oynattığını da hemen belirtelim.

İkinci grupta yer alan ve benim devrim yazıları olarak nitelendirdiğim tetebbularda Galanti, Türk devrimi ve Atatürk hakkındaki görüşlerini aktarır. Bu anlamda 17-22. tetebbular arasındaki kısımla 25. ve 27. tetebbular zikredilebilir. Bu yazılarında Galanti, Mustafa Kemal'e coşkun bir bağlılık hissi duyar. Atatürk'ü Hz. Musa ile karşılaştırdığı "Musa ve Mustafa Kemal" yazısı bu açıdan dikkat çekicidir. Hemen belirtelim ki Galanti, söz konusu yazısında Hz. Musa'nın peygamberliğine değil, kanun koyucu ve milletini toparlayıcı yönlerine değinir. Atatürk'ü de bu açıdan değerlendirir. Galanti'nin arka planda kalan bir yönü de cemaatinin Türkleşmesi konusunda en az Mois Kohen Tekin Alp kadar ateşli yazılar kaleme almasıdır. "Türkleşmek Yolu" ve "Museviler ve Türkçe" isimli çalışmaları, kaleme alındığı dönemde Türk Musevi cemaatinin bazı kesimlerinin tepkisini çekecek kadar cüretkardır. Aynı Galanti, Darülfünun profesörü olduğu halde maişet kaygısını bir tarafa bırakarak Latin harfleri konusunda büyük hürmet beslediği bu değerli liderle ters düşmekten de çekinmez. Hatta yaşanan bu durum karşısında sergilediği tutum Atatürk'ün "Hakikati konuşmaktan çekinmeyiniz" sözüne dayandırır.

Üçüncü gruptaki bilimsel çalışmalar kategorisinde ise 23., 24., 26. ve 28. tetebbular sayılabilir. Bu çalışmalarında Galanti, uzmanlık alanı olan dil, Eski Ahit ve gazetecilik gibi sahalarda kalem oynatır, bazı problemlerin tespiti ve çözümü konusunda da değişik fikirler ileri sürer.

Dördüncü bölümde yer alan folklor sahası çerçevesindeki yazılardan kasıt ise 29. ve 30. tetebbulardır.

Söz konusu kitapta yer alan 30 tetebbunun yanı sıra tarafımdan önemli görülen ve farklı dergilerde yayınlanan 6 makalesi de ek kısmında ayrıca yer almıştır.

Son olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında teşvikleri ile beni cesaretlendiren Yeditepe yayınları sahibi Mustafa Karagüllüoğlu ve aynı yayınevinin akademik danışmanı Dr. Erhan Afyoncu'ya, yazmış oldukları takdim yazısı ile çalışmaya ayrı bir anlam ve değer katan Galanti aşığı olarak tanımlayabileceğim şair ve ressam Habib Gerez'e, yine kendisi ile tanışmama vesile olan Moşe Grosman'a, arşivlerini bana açma nezaketini gösteren Şalom gazetesi ve bu gazetenin arşiv sorumlusu Eti Varon'a, Latin harflerine çevirdiğim kitabın orjinalini bana temin eden sahaflık mesleğinin günümüzdeki duayenlerinden Sami Önal'a teşekkürü zevkli bir görev bilirim. Bu anlamda kurumlarının olanaklarından yararlanmam noktasında olanca nezaketlerini esirgemeyen İSAM çalışanlarına ve çalışma sırasındaki yoğun iş tempoma tahammül gösteren tüm dostlarıma da şükranlarımı sunarım.

Önder Kaya

Ocak 2005 / Aksaray-İstanbul

Avram Galanti Hakkında

Avram Galanti, Türk-Yahudi cemaatinin son dönemde yetiştirdiği en önemli araştırmacılardandır. Bugün de gerek cemaat içerisinde gerekse de ülkemiz tarihçili açısından önemli bir yer tutmaktadır. Galanti, Türkiye kökenli pek çok İsrailli araştırmacının da ilgi alanında bulunan bir kişiliktir. Nitekim İsrail Devleti onu unutmamış ve adı Şikun Yoseftal'de bulunan Türkiyeliler Sinagoguna, 27 Temmuz 1969'da Araplar tarafından düzenlenen saldırı sonrasında yeniden ihya edilen bu ibadethaneye verilmiştir[1].

Bununla beraber benzer cümleleri bu değerli araştırmacının yaşadığı ülkemiz için söyleyebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Türkiye Yahudileri, halkiyat, sosyoloji, folklor, filoloji, Eski ön Asya medeniyetleri, Anadolu şehirlerinin tarihi gibi pek çok farklı alanda eser vermiş olan Galanti hakkında ülkemizde Türkçe olarak hazırlanmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır[2].

---

1 Yaakov Barha; "Abraham Galanti adına Türkiyeliler Sinagogu", **Tiryaki**, yıl: 4, sayı: 28, Eylül 1988, s. 33.

2 Gerçi Galanti hakkında halihazırda mevcut olan iki araştırmadan biri daha sağlığında İstanbul'da basılmışsa da dili Fransızcadır. Bk. Abraham Almaleh; **Les Grandes Figures du Judaisme Le Proffeseur Abraham Galanti**, İstanbul 1946-47. Diğer eser ise aslen Yeşilköylü olan, tıp eğitimi amacıyla gittiği Amerika'da yerleşen ve 1983 yılında kanser hastalığına yenik düşen Albert Kalderon'a aittir. Kalderon'un ömrü yazık ki yayına hazırladığı bu eserin basıldığını görmeye yetmemiştir. Bk. Albert Kalderon; **Abraham Galanti a Biography**, New York 1983.

Basında çıkan yazılarının yer aldığı şahsi arşivini bana açma nezaketi gösteren Sayın Yusuf Habip Gerez'in 1954 yılında kaleme aldığı şu satırlar, Galanti'nin sağlığında da çalışmalarının ülkemiz toplumu içinde tam karşılığını bulamadığının en büyük göstergesidir; "Geçenlerde bir gazeteci arkadaşımla Karaköy'de dolaşırken hayatını ilme ve bilhassa eserlerini yayınlamaya vakfeden kıymetli profesör Avram Galanti'ye rastladık. 80 yaşını aşmış olmasına rağmen çalışmalarına hala devam eden sayın profesörün bir jübilesinin yapılması hususunda arkadaşımın yapmış olduğu teklif, ona büyük bir ıstırap vermiş ve onda mevcut gizli yarayı deşmişti. Yolun kenarına çekilerek bize şöyle dedi 'Bugüne kadar 53 eserim yayınlanmıştır. Yenilerini vücuda getirmek için de didinip uğraşmaktayım. Buna rağmen eserlerim maalesef üç beş okuyucu ile sınırlı kalmaktadır. Benim kitaplarım burada basılır, dışarıda okunur. Binaenaleyh tertip edilecek jübilenin hiçbir kıymeti yoktur. Benim için en iyi jübile eserlerimin gençlik tarafından satın alınarak okunmasıdır'[3].

Sayın Gerez de, bana aktardığı hatıralarında Galanti'yi ziyaret amacıyla Kınalıada'daki evine her gidişinde onun çok duygulandığını ve her seferinde birkaç kitabını imzalayarak kendisine hediye ettiğini zikretti. İlmi araştırmalarına sekte vurur düşüncesiyle hiç evlenmeyen ve ömrünün son yıllarını Ayvansaray sahilindeki Balat Or-Hayim Musevi hastanesinde geçiren Galanti, kendisi için yine Habip Gerez tarafından tertiplenen ve dünyanın çeşitli yerlerinden sayılı araştırmacıların da telgrafları ile katıldıkları bir jübile ile büyük bir mutluluk yaşamıştır. Bununla beraber Neve Şalom sinagogunda yapılan cenaze törenine ise ancak 20 kadar cemaat mensubunun iştirak ettiğini de hatırlatalım[4].

Galanti'nin zaman zaman ciddi çelişkiler yaşadığı hayat hikayesine gelince[5]; Kariyerine öğretmenlikle başlayan Galanti;

---

3 Habip Gerez; "Profesör Galanti'nin Haklı Bir İnfiali", **La Luz de Turkiya Gazetesi**, 3 Şubat 1954. Ayrıca bu yazı şu çalışmaya da alınmıştır. Gerez; **Rüzgara Söylenenler**, Tiryaki yay., İstanbul 2000, s. 42-44.

4 Habip Gerez; "35. Yıldönümde Prof. A. Galanti", **Şalom Gazetesi**, 14. Ağustos 1996.

5 Türkçe biyografisi hakkında epey geniş bir birikimi içeren Rıfat Bali tarafından yapılan şu çalışmalara bakılabilir; Rıfat N. Bali; "Avram Galanti'nin Hayatı ve

gazetecilik, araştırmacılık, öğretim üyeliği ve milletvekilliği ile devam etmiş, doğduğu yerin (Bodrum), milletvekili olduğu şehrin (Niğde) ve milletvekili olarak yaşadığı şehrin (Ankara) tarihlerini kaleme almıştır.

10 Tevet (4 Ocak) 1873'de Bodrum'da doğan Galanti, 10 yaşına kadar klasik Talmut Tora eğitimi alarak dini alandaki bilgisini geliştirdi. Bu yaşından itibaren ise Rodos'a giderek Türkçe, İbranice ve Fransızca öğrendi. Böylece Ladino dediğimiz İspanya'dan göç eden Seferad Musevilerinin ve dolayısıyla kendisinin de konuştuğu dile bu üç dili de ilave etti ki sonraki yıllarda Almanca, İngilizce ve Mısır yıllarında da Arapça bu diller listesine eklenecektir. Rodos Rüşdiyesini bitirdikten sonra İzmir İdadisinde okudu ve buradan mezun oldu. Daha sonra anne tarafından bağlarının bulunduğu Rodos'a dönerek burada "Tifaret İsrael" adında modern eğitim veren bir okulun temellerini attı. Fakat cemaatinden arzuladığı desteği göremeyince bu okulu kapatmak zorunda kaldı. Onun bu dönemde Osmanlı topraklarında peşpeşe okullar açan Paris merkezli Alliance İsrailite cemiyeti ile temasa geçtiği de düşünülebilir. Cemiyetin amacı Osmanlı Yahudilerinin eğitim yoluyla batıya (özelliklede Fransa'ya) entegre olmasını sağlamaktı[6]. Galanti bu okullarla ilişkilerini 1903-1905 yılları arasında İzmir'de bulunduğu sıralarda da devam ettirmiş, fakat özellikle okullarda eğitim dilinin Fransızca olmasını eleştirmiştir.

Galanti'nin 1911'de İstanbul'a yerleşmeden önceki hayatı ciddi bir arayış devresini içinde barındırır. Bu devrede gerçekten birbiri ile çelişen ve araştırmacıları şaşırtan işlere imza atmıştır. Bu durumun nedenlerinin Yahudi cemaatinin o dönemlerdeki yapısı ile paralellik sergilediği rahatlıkla söylenebilir. Zi-

---

Eserlerinin Bibliyografyası", **Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir**, Bedir yay., İstanbul 1996 (içinde; s. 3-13); **ay.**; "Galanti, Avram" mad. **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XIII, İstanbul 1996, s. 296-297; ay; "Galanti, Avram", **Osmanlılar Ansiklopedisi**. I, Yapı Kredi yay, İstanbul 1999; Albert E. Kalderon; "Abraham Galanti Bio-Bibliografyası (Çeviren, özetleyen ve eklemeleri yapan Rıfat Bali), **Müteferrika**, sayı: 5-6, İstanbul 1995, s. 43-58.

6 Bu okullar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aron Rodrigue; **Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması**, Ayraç yay., Ankara 1997

ra bu dönem, cemaatin bünyesinde ciddi kırılmaların yaşandığı bir dönemdir. Bir yandan gelenekçilerin artık cemaati çağın gerisinde bırakan eğitim ve yaşam anlayışı, diğer yandan ise özellikle Alliance okulları çevresinde odaklanan batılılaşma yanlısı grup. Bir yandan cemaat içinde İspanyolcayı ihya etmeye çalışanlar, diğer yandan cemaatin batı ile bütünleşmesi için Alliance okulları ve Fransızcayı bir çıkış noktası olarak görenler. Bunlara bir de sonraki yıllarda Galanti'nin de içinde bulunduğu Türkleşme yanlısı grup dahil olacaktır. Bu gelişmeler doğal olarak cemaat içinde buhranlara ve yeni kimlik arayışlarına yol açacaktır[7].

İşte böyle bir dönemde Galanti, Rodos'ta 19. yüzyılın son günlerinde II. Abdülhamit'in istibdat rejiminde sansür görevlisi olarak hizmet vermiş, fakat sonraki yıllarda istibdat karşıtlarının toplandığı Mısır'a kaçarak Jön Türklerle temasa geçmekten de çekinmemiştir[8]. 1903-1905 yılları arasında İzmir'de gazetecilik yaptığı yıllarda Galanti, buradaki Alliance okulunu Türkçe eğitim yapmadığı için yerden yere vururken, 1905 yılından sonra geldiği Mısır'da, İspanya kralına iş için başvuracak ve bu başvuruda da İspanyolca'dan "milletimizin geçmişindeki mesut günlerin hatırası" diye bahsedecektir. Tüm bu gelişmeler onun fikir dünyasının net olarak şekillenmediğinin ve cemaat içindeki buhranın ruh dünyasına yansıdığının bir göstergesidir. Bu durumun bir diğer nedeni ise hiç şüphesiz Avner Levi'nin ifadesiyle Galanti'nin öncelikle sağlam bir kariyer arayışı içerisinde olmasıdır.

Galanti, Rodos'taki başarısız okul girişiminden sonra 1903 yılında İzmir'e gelmiş ve burada cemaatin önde gelen gazetelerinde görev yaparak bu mesleğe girmiştir. Burada Hizmet ve Ahenk gazetelerinde çalıştığı gibi nüfusu 40.000'e yaklaşan İzmir Yahudi cemaatinin en saygın gazetelerinden olan El Novelist, La Buena Esperansa ve El Meserret'in editörlüğünü yapmış-

---

7 Avner Levi; "Kahire'de Gazetecilik Yılları ve Avram Galanti", **Tarih ve Toplum**, XXVI, sayı: 153, Eylül 1996, s. 14.

8 Avram Galanti; **Bodrum Tarihi**, İstanbul, 1945, s. 95-96.

tır[9]. Fakat İzmir cemaatinin önde gelen simaları ile bozuştuğu için şehri terk ederek İngiliz kontrolündeki Kahire'ye gelmiştir. Yeri gelmişken Kahire yıllarında Galanti'nin ilginç fikirler öne sürdüğünü de belirtmek gerekir. Bu fikirlerden en ön plana çıkanı Sudan projesidir. Fransa'da meydana gelen Dreyfus davası sırasında Avrupa'da Yahudi karşıtı antisemit rüzgarların ezmesi üzerine Avusturyalı Teodor Herzl, dünyada Musevilerin huzur içinde yaşayabilecekleri bir vatan arayışına girişmiş ve bu meyanda da bir İngiliz sömürgesi olan Afrika kıtasındaki Uganda üzerinde yoğunlaşmıştır. Galanti, Kahire yılarında Herzl'in bu fikrine alternatif olarak Sudan'da bir Yahudi devletinin kurulması teklifini gündeme getirecek, fakat fikir Yahudiler arasında rağbet görmeyecektir[10].

Galanti Kahire'de en iyi bildiği işi yani gazeteciliği yapmak için kolları sıvayacaktır. Amacı Jön Türklerin en yoğun merkezlerinden biri olan Kahire'de bir muhalefet gazetesinin temellerini atmaktır. Bu nedenle de gazetesine Ladino'da "sopa" anlamına gelen La Vara adını verecektir. Fakat gazetesi siyasi bir muhalefet yerine cemaat içinde amansız ve zaman zaman da tutarsız bir muhalefet yapmayı tercih edecektir. Onun La Vara tecrübesi hakkında detaylı bir araştırma yapan Avner Levi bu gazeteyi, isimsiz bir mektuba ya da çeşitli ithamlara dayanarak cemaatin önde gelen kişilerini mahkum eden, yine bu kişiler hakkında köpek kelamını sarf edecek kadar ileri giderek saygısız bir dil kullanan, muhatabına cevap hakkı tanımayan, oturmuş bir ideolojiye sahip olmayan bir teşebbüs olarak tanımlar[11]. Yeri gelmişken Avner Levi'nin bu görüşlerine şunu da ilave etmek gerekir ki Galanti'nin kendisi de La Vara günlerini ilerideki yaşamında pek hatırlamak istemez. Bu anlamda Türkler ve Yahudiler isimli eseri içerisinde Türk gazetecilik hayatına katkıda bu-

9 Nesim Benbanaste; **Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi**, İstanbul 1988, s. 276.

10 Gad Nassi; "Belirlenmemiş Yönleri ile Avram Galanti", **Tiryaki**, I, sayı: 10-11, Mayıs-Haziran 1995, s. 17.

11 Avner Levi; **agm**, s. 19-21.

lunan Yahudiler kısmında kendisinden bahsederken Mısır'daki matbuat çalışmaları içerisinde La Vara'dan bahsetmez[12].

Galanti'nin fikir dünyasındaki değişimleri yazılarından da gözlemlemek mümkündür. Bir örnek verecek olursak Galanti, Küçük Türk Tetebbularında yer alan "Abdülhamid-i Sani Zamanında Mısır'da Jön Türk Basını" isimli yazısında Abdülhamit rejimini "memleketi kemiren sui idare" olarak tanımlamakta ve "matbuat serbestiyetinin yokluğundan" bahsetmektedir. Fakat kendisi de vakt-i zamanında bu sistemin içerisinde sansür görevlisi sıfatıyla bir dişli olarak görev yapmıştır. Yine, Mısır döneminde Jön Türk hareketine bilfiil iştirak ettiğini söylemiş ancak La Vara'da Abdülhamit rejimini tenkit edici tek bir yazı yazmamıştır. Yine bir yazısında İngiltere hakkında "İngiltere, İngiltere dışındaki memleketler için hürriyet düşmanı ve sadece kendi menfaatinin aşığıdır" demekte fakat Mısır yıllarında İngiliz kralına mektup yazarak hizmetine girmeyi talep etmekte bir sakınca görmemekteydi[13].

II. Meşrutiyetten sonra Galanti'nin İstanbul günleri başlar ki burada bambaşka bir Galanti kimliği ile karşılaşırız. Mesaisini özellikle eski ön Asya medeniyetleri üzerine yoğunlaştıran bir akademisyen ve Türk Yahudi cemaati üzerine kapsamlı araştırmalar yapan bir araştırmacı Galanti vardır karşımızda. I. Dünya Savaşı yıllarında Darülfünunda Mukayeseli Sami Dilleri kürsüsünde Alman profesör Bergstrasser'in yardımcısı olan Galanti, I. Dünya savaşı sonrası söz konusu profesörün Almanya'ya geri dönmesi üzerine bu kürsünün başına getirildi[14]. Söz konusu görevi yürüttüğü sıralarda yazılarına da hayli ağırlık verdi ki elinizdeki eserde yer alan yazılarının hemen hepsi bu dönemde kaleme alınmışlardır. Galanti'nin, yazılarının bazıla-

12 Avram Galanti; **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem yay., İstanbul 1995, s. 163.

13 Önder Kaya; "Avram Galanti ve Mısır'da Jön Türk Basını", **Toplumsal Tarih Dergisi**, sayı: 124, Eylül 2004, s. 45.

14 Habib Gerez; Otuzdördüncü Ölüm Yıldönümünde Profesör Abraham Galanti", **Tiryaki**, I, sayı: 12-13, Temmuz-Ağustos 1995, s. 16.

rında gazetecilik mesleği ile bilim adamlığı görevini elele başarıyla yürüdüğü de görülür[15].

Galanti, Üniversite Reformu'nun yapıldığı 1933 yılına kadar da görevinin başında kaldı. Üniversite yıllarında öğrencilerine karşı takındığı tavırdan onun aynı zamanda başarılı bir eğitmen olduğu sonucuna da varılabilmektedir. Darülfünundaki öğrencilerinden Ayşe İlhan, bir hatırasında onun dersinde kurduğu bir cümleyi Galanti'nin doğru kabul etmediğini fakat bir sonraki derse meseleyi tekrar tetkik ederek gelen Galanti'nin öğrencisine gülerek haklısın dediğini ve sınıfta onore ettiğini anlatır[16]. Yine Galanti, elinizdeki eserde yer alan 23. tetebbusunda Darülfünundaki bir başka öğrencisine verdiği açıklayıcı bilgilerden dolayı teşekkür ettiğini zikreder.

Bu dönemde Türk Yahudi cemaatinin Türkleştirilmesi çalışmalarında da aktif olarak yer aldığı gibi "Vatandaş Türkçe Konuş" adında bir de risale kaleme aldı[17]. 1943 yılında Niğde'den milletvekili olarak meclise giren Galanti, Ağustos 1961'de Balat Or-Ahayim Musevi hastanesinde hayata veda etti.

Son olarak belki de birbirinden çok farklı alanda eser vermiş olmasından dolayı ülkemizde bazı aydınların Galanti'yi ciddiye almama şeklinde bir tavrının olduğunu üzülerek belirtmek durumundayım. Bunda onun üniversite değil de idadi (bugünkü lise) mezunu oluşunun daha yaşadığı dönemde bir tenkit nedeni olmasının da önemli bir rolü olsa gerek. Ancak modern Türk tarihçiliğinin kurucusu olarak kabul gören Fuat Köprülü'nün de Darülfünun Hukuk Fakültesinin 3. sınıfından terk olduğunu hatırlatalım. Elbette Galanti'nin araştırmalarında ta-

---

15 Bu tarza bir örnek olarak bk. Avram Galanti; "İki mühim Tarihi Keşif", **Yeni Mecmua**, IV., 1 Kanunsani 1339/1923, s. 14. Galanti bu yazısında "Adem ile Havva"'nın cennetten kovuluşunu anlatan Sümerce bir tabletin çevirisini ve Firavun Tutankamon'un mezarının bulunuşu haberini bir gazeteci havasında fakat ilmi bir tavır içerisinde, Eski Ahit'tte konu ile ilgili yer alan bilgiler ışığında okuyucularına aktarır.

16 Ayşe İlhan; "Hocam Avram Galanti Bey", **Tiryaki**, I, sayı: 12-13, Temmuz-Ağustos 1995, s. 19.

17 Söz konusu çalışma Latin harflerine de kazandırılmıştır. Avram Galanti; **Vatandaş Türkçe Konuş!**, (Çevrim yazı: Ömer Türkoğlu) Kebikeç yay. Ankara 2000.

kip ettiği metodolojik yöntemde bazı eksiklikleri vardır. Bazı yazılarındaki kaynak bildirim tarzı da eleştiriye açık bir diğer noktadır. Zira yazılarının bazılarında "bir dostumdan duyduğuma göre", "işittiğim kadarıyla", "bir arkadaşımdan aldığım mektupta da belirtildiği üzere" gibi gayrı ilmi isnatlarda bulunmaktadır. Fakat bu durumun onun bütün çalışmaları için geçerli olduğunu düşünmek çok büyük bir hatadır. Farklı dillerdeki zengin bir yazma eser koleksiyonuna sahip olan Galanti, Darülfünunda hocalık yaptığı yaklaşık 20 yıllık zaman zarfında bu kurumun bünyesindeki 150.000 ciltlik kütüphaneden de yararlanmıştır. Osmanlı tarihini araştırmak ve kapsamlı bir Osmanlı tarihi kaleme almak amacıyla oluşturulan Tarih-i Osmanî Encümeni üyesi olan dostu Safvet Bey vesilesiyle Osmanlı Yahudileri ile ilgili pek çok arşiv belgesine ulaşma imkanı da olmuştur. Bu belgeleri, benim gibi pek çok kişinin Galanti'yi tanımasına vesile olan "Türkler ve Yahudiler" isimli kitabı başta olmak üzere birçok farklı makale ve kitaplarında kullanmıştır. Ayrıca batıda yayınlanan pek çok çalışmayı da yakından takip ederek eserlerinde yer vermiştir[18].

Bugün, Osmanlı veya Türkiye Musevileri üzerine çalışma yapan bir araştırmacının Galanti'nin eserlerini görmezden gelmesi diye bir şeyin söz konusu olamaması bu zatın önemini sanırız bir kez daha gözler önüne serecektir.

18 Önder Kaya; "Gerçeği Arayan Adam: Avram Galanti", **Şalom Gazetesi**, 11 Ağustos 2004, s. 12.

Küçük Türk Tetebbuları

Avram Galanti

1- Türk Kelimesinin Menşe'i Etrafında[1]

"Yeni Mecmua"nın otuz birinci sayısında Ziya Gökalp Bey'in neşrettiği "Turan nedir?" unvanlı makalenin baş tarafı, atideki (aşağıdaki) satırları muhtevidir:

"Bugün Avrupalılar Türk ülkesine 'Turan' dedikleri gibi vaktiyle İranlılar da, o zamanki Türk hıttasına (diyarına) 'Turan' namını verirler idi. Eski ve yeni Türk vatanlarının bu iki ismi, şeklen ecnebi olmakla beraber, her ikisi de milli bir cevherden, yani Türk isminden iştikak etmiştir (türemiştir)".

Bu satırlar, beni Türk kelimesinin menşei etrafında, söylenilen sözlere ilave olmak üzere, birkaç söz söylemeye sevk ediyor. Burada, bu mesele hakkında yürüteceğim muhakematın ve mütalaatın esasını, eskiden beri ve hatta bugüne kadar, Kitab-ı İbranide Türkiye tabiri için kullanılan "Tugarma" ve "Türk" tabiri için istimal olunan (kullanılan) "Tugar" tabiratında aramak lazım gelir.

Ahd-i Atik en eski İbranice eser olduğu için, evvelemirde ondan başlayalım[2]. Tekvin mahlukatta, Tugarma tabiri, Sam, Ham ve Yafes nesillerinin taksimatını gösteren cetvelde münderictir (içindedir). Bu cetvel mucibince, Tugarma, Yafes'in oğullarından biri olan Gumar'ın oğullarından biridir. Tevarih-i evvel, Tekvin Mahlukat'ın bir tekrarı olduğu için ondaki Tugarma ta-

1 28 Mart 1918 tarihli ve 37 numaralı "Yeni Mecmua"da (tadilen tevsien)

2 Birinci defa, Tekvin Mahlukat, Bab, 10, fıkra 3; ikinci defa, "Tevarih-i evvel" Bab 1, fıkra 6; üçüncü defa, "Hezekiyel", Bab 27, Fıkra 14; dördüncü defa, "Hezekiyel" Bab 38, Fıkra 6.

biri, Tekvin Mahlukatın'ınkinin aynıdır. Hazekiyel'in yirmiyedinci babında zikr olunan Tugarma hakkındaki fıkra ber vechi zirdir (ileriki satırlarda sunulmaktadır): "Tugarma hanedanından senin çarşılarına atlar ve süvariler ve katırlar getirirler idi". Kezalik aynı kitabın otuz sekizinci babında zikrolunan Tugarma hakkındaki fıkrada ber vech-i zirdir": Gumar ile bütün cünüdu (ordusu), Tugarma hanedanı, aksa-i şimal (kuzeyin en ucu) ile bütün cünudu, akvam-ı müteaddide (çeşitli kavimler) senin yardımcıların olacaktır".

Bu malumatı verdikten sonra, Tugarma tabirinin bulunduğu kitapların fıkralarını tahlil edelim:

Tekvin Mahlukattaki insal cetveline (soyağacına) nazaran, Tugarma doğrudan doğruya Yafes yani elyevm (bugünkü) Hind Avrupai denilen nesile mensup değil ise de, Yafes'in oğullarından biri olarak gösteriliyor. Halbuki, Tugarma olduğunu farz ettiğimiz Türk'ün, lisan cihetinden, Sam, Ham ve Yafes lisan zümrelerinden birine karabeti (akrabalığı) olmadığını, bugünkü ilmi lisan isbat ediyor. Zaten Tekvin Mahlukat'taki nesil cetvelinin bazı aksamı (kısımları) etnografik olmaktan ziyade coğrafi ve siyasidir. Mesela siyaseten Asuristana tâbî olan Elamitler ve Lutlular cedvel-i mezkurun Ham şeceresi meyanına ve kezalik Mısır ile münasebeti olan Kenaniler, Ham şeceresi meyanına idhal (dahil) edilmişlerdir. Halbuki Elamiler ile Lutluların ne yek diğeri ile ne de Asuriler ile de karabetleri (akrabalıkları) olmadığından akvam-ı samiyeden (sami kavimlerden) madud değildir (sayılmamıştır). İbraniler ile karabetleri olan Kenaniler, hiçbir vakit Hami bir kavim değil idi.

Hezekiyel[3] kitabında bulunup, yukarıda geçen ve kendilerinde Tugarma lafzı bulunan iki fıkradan birincisi, Sur şehrinin satvet (güç) ve şanının sükutuna dair yazılan mersiyede mezkurdur (zikredilir). Bu mersiyede şehr-i mezkur ile münasebette bulunmuş muhtelif akvamdan bahsedildiği sırada, Tugarma hakkında "Tugarma hanedanından senin çarşılarına atlar ile süvariler ve katırlar getirirler idi". denmiştir. Bu fıkranın muhtevi-

3 Beni Hezekiyel, milattan tahminen 458 sene evvel yaşamıştır.

yatı, tam bir Türk memleketinin tasviridir. Tarih, Türk ilinin at besleyen bir memleket ve ahalisinin süvari olduğunu kaydediyor. Bundan başka bu fıkra, Tugarma'nın Sur şehri ile olan münasebat-ı ticariyesinin nevini (türünü) gösteriyor.

Hezekiyel kitabında bulunan. İkinci Tugarma'nın tabiri, Yecüc Mecüc'ün istila fikri ile, etrafına cem edeceği (toplayacağı) akvama dair yazılan nübüvvette mezkurdur (zikredilir) Bu nübüvvette muhtelif akvamdan bahsedildiği sırada Tugarma hakkında: "Gumar ile bütün cünudu Tugarma hanedanı, aksa-i şimal ile bütün cündu, akvam-ı müteaddide, senin yardımcıların olacaktır" denmiştir.

Ahd-i Atikten sonra yazılmış Kitab-ı İbraniye'nin bazılarında, Türk'ün menşei hakkında malumat-ı atiyeye müsadif olunur (aşağıdaki bilgilere rastlanır).

"Şalşelet-i Yuhasin" yani "Silsile-i neseb" nam İbcani eserde, Devlet-i Osmaniyenin müessesesi (kurucusu) olan Sultan Osman'ın İbrani tarihine göre tahminen, kırkaltı asır evvel yaşamış Nuh'a intisap ettiği gösteriliyor. Bu kayıt, Ahd-i Atikte zikr olunan Tugarma tabirine nazaran düşürülmüştür. Çünkü Ahd-i Atik mucibince Tugarma, Nuh'un hafididir (torunudur). İmdi, mademki Türk Tugarmadan neşet etmiştir. O halde Türk olan Sultan Osman da Nuh ailesine mensup bulunmuştur.

Oğuz efsanesi, Kitab-ı İbraniyede atideki şekilde gösterilmiştir:

"Türklerin babası olup Tugar (İbranicede Tugur yazılır) yahud Tarağ (İbranicede Torg yazılır) [Yahudilerin Türk kavmini ifade etmek için kullandıkları Tugar ve Tugarma tabirleri bu kelimelerden alınmıştır] tesmiye olunan (isimlendirilen) muteber bir zatın altı oğlu var idi. Oğullarını kıra gönderdiği gün, kırda buldukları üç ok ile bir yayı babalarına getirdiler. Babaları, yayı kırarak üç büyük oğluna verdi. Bunlar Bozok tesmiye olunurlar. Üç küçük oğluna da okları verdi. İşte bunun içindir, Üçok tesmiye olunurlar".

Balada (yukarıda), Tugar ve Turuğ tabirleri geçti. Bu iki kelimenin harfleri bir, fakat (gar) ve (ruğ) hecelerini teşkil eden

harfler mukaddim ve muahhirdir (öncelik ve sonralıkları değişmiştir). Acaba bu takdim ve tahririn sebebi ne olabilir? Fikrime göre, bunun sebebini Ahd-i Atik'in Septante[4] yani "Yetmişler" tercümesinde aramak gerekir.

"Yetmişler" tercümesinde, Tugarma Thorgama suretinde gösterilmiştir. İmdi bu kelimenin üç harfi hazf olunursa (silinirse) Thorg kalır ki, o da bâlâda zikri geçen "Torg" kelimesinin aynı olur. Tasavvutta (seslendirmede) (g) ile (k) nin mahreçleri (ağzından çıkış yerleri) bir olduğu için (g) yerine (k) gelir ve binaenaleyh "Torg" kelimesi (Türk) olur. Bundan başka, İbranicede Turgama, (vav) ile yazıldığı gibi (vav) sız da yazılabilir. Aynı hal Türkçede de vakidir. Türk kelimesi, hem (vav)lı hem (vav) sız yazılabilir.

Tugarma tabiri hakkında serd olunan mütalaat-ı lügaviye (sözlük mutalaaları) ve tarihiyeyi tedkik ettikten sonra, bu defa Tugarma kavminin mevki-i coğrafiyesini tayinine çalışalım.

Dilman'ın Tekvin Mahlukat'ın ensal cetveli (soylar ağacı) hakkında yazdığı bir tetebbuda (incelemede), Tugarma'nın mevki-i coğrafisinin Ermenistan olduğunu gösteriyor. Lagarde[5] de Dilman'ın fikrine iştirak ediyor. Dellitzsch[6] hatt-ı mihi (çivi yazısı) ile yazılıp, Tugarma olduğunu iddia ettiği Til-Garimmu mevkiini, Kapodokya'da kain Toros dağının şimalinde (kuzeyinde) gösteriyor. Til Garimmu tabiri, bu dağda kain Kamanu mevkii civarında Sargon[7] tarafından rükn olunmuş (dikilmiş) bir kitabede mezkurdur. Halevy[8] Til-Karimmu mevkiini, Kapadokya'da kain Melitene yani Malatya'da gösteriyor.

---

4 Milattan takriben 260 sene evvel, yetmiş mütercim Ahd-i Atik'i İbraniceden Yunancaya tercüme ettikleri için bu tercüme yetmişler namıyla maruftur (bilinir).

5 Armenishe Studien Sahife 257 ve Gesammelte Abhandlungen s. 865.

6 Wo lag das Paradies, sahife 246. Bu eserin ismi "Cennetin Yeri Nerede idi" demektir. Bu cennetten maksad, Tevrata göre, Ademin ikametgahına tahsis olunmuş mahaldir.

7 Sargon Asur hükümdarındandır. Asur tarihinde biri milattan 2000 sene evvel diğeri 723-725 sene evvel yaşamış, iki hükümdarın ismidir. Burada mevzu bahis olan Sargon, Asur hududunu Küçük Asya'ya kadar genişleten ikinci Sargondur.

8 Melanges de Critique sahife 163.

Mütalaat-ı anifeden (görüşlerin en başından beri) müsteban olduğuna (anlaşıldığına) göre, Tugarma memleketinin vaziyet-i coğrafiyesi, Asya-i suğranın (küçük Asyanın) vasat (orta) ve şark (doğu) taraflarında gösteriliyor. Miladın 1728-1786 senesinde yaşamış olan Ahd-i Atik'in meşhur İbrani müfessirlerinden Mendelson, Şeceret-i Ensal'den (soy ağacından) bahs olan Tekvin Mahlukat'ın onuncu faslının üçüncü fıkrasını tefsir ederken ber vech-i zir idare-i kelam ediyor: "Musevi müverihi Josef Filavius'[9]a göre Tugarma'dan on silsile (soy) neşet etmiştir (çıkmıştır). Onlardan biri Türkiye'dir ki bugüne kadar, Asya'da kain Acemistan'ın başında bulunan İslam memleketidir" müfessirin "Türkiye" kelimesine kadar olan cümlesi, Mısır'da miladın birinci asrında (37-95) yaşamış olan müverrihin sözleridir. Bu sözlerin derece-i sıhhati muhtac-ı tedkiktir. Acaba Filavyus, Türkleri tanımış mıdır? Fikrime göre tanımıştır. Irak Türklerinin kıdemine (eskiliğine) on, on iki asırlık bir kıdem veriliyor. Bence bu kıdem daha eskidir. Bu Türk folkloru yani Türkün hikmet sözleri ile kabil-i ispattır (isbatı mümkündür). Darülfünun müderrislerinden Necib Asım Beyin "Eski Savlar"[10] unvanlı tetebbuunda

Atası acığ almala yise oğlunun tişi kamar

"Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır" darb-ı meselinin hiç olmazsa, milattan iki bin sene evvel bir eskiliğe malik olduğunu ve bu darb-ı meselin Babil'den Irak Türklerine geçtiğini isbata çalıştım[11]. Miladi ilk asırda yaşamış olan Filavyusun, Türkleri tanımış olması baidü'l ihtimal (ihtimal dışı) değildir. Bundan başka, mukayese-i sene ile Türklerin miladın ilk asrında Irak tarafında bulundukları[12] İbranilerce kullanılan Tugarma kelimesinin Türkiye ifade ettiği kuvvetle varid-i hatırdır.

---

9 Josef'in eseri Antiaues judaiaues'tir.

10 Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasının Mayıs 1338 tarihli ve 2 numaralı nüshasına müracaat.

11 4 numaralı "Eski Türk Savlarının Eskiliği" unvanlı tetebbuma müracaat

12 5 numaralı "Sümerceye Benzeyen Türkçe kelimeler" unvanlı tetebbuma müracaat.

2- Türk Kelimesi ile Turan Kelimesi Arasında Münasebet Var mı?[13]

Türkler için at milli bir hayvandır. Aryanlar'ın, atı pek kıymetli bir hayvan addettiklerine şüphe yoktur. Aryanca'da at demek olan asva (Acemce'si esb) kelimesiyle her zaman teşekkül etmiş olan müteaddid Aryan ism-i haslar, Aryanlar'ın ata atfettikleri ehemmiyeti gösterir.

Aryanlar, aslı Hindo-Avrupai (yahud Hindo-Cermen) namıyla ma'ruf olan ailenin bir şubesidir. Aslı zamanda, bir vahdet teşkil etmiş olan bu ailenin mürur-ı zaman ile dağıldığına dair, emarat-ı tarihiyye mevcuttur. Elf-i salisin (üçüncü binin) nihayetlerine doğru bazı Aryan kabaili Hazar ve Aral denizlerinin şark arazisini işgal ederek buradan bir taraftan cenub-ı şarkisinde kain Hind arazisine, diğer taraftan Arab istikametinde bulunan İran yaylasına doğru ilerlemişler ve oradaki ahaliyi harekete getirmişlerdir.

Hindo-Avrupai'nin vahdet zamanını, o zamana aid olduğu iddia edilen ve vahdet-i mezkureyi teşkil eden akvam tarafından kullanılan bir takım müşterek kelimeler ile tanıyabiliriz. Bu kelimeler bütün ailenin ibtidai hayatının ihtiyacatını ifade eden müşterek kelimelerdir ki bunlardan bazıları aileyi teşkil eden hemen bütün akvamda aynen yahud enkazen az çok kalmış, bazıları da mesken şera'iti belkide askeri, siyasi, harsi, içtimai teş-

13 Kanun-ı evvel 1340 tarihli ve üçüncü seninin 7 numaralı Edebiyat Fakültesi Mecmuasında (Tevsi'en)

kilat farkları yüzünden pek erken ayrılarak ana lisanının cezrinden (köklerinden) kaybolmuş yahud isimleri değişmiştir.

İbtidai hayatın ihtiyacatını ifade eden başlıca kelimeler, gayr-ı bedevi bir hayat demek olan ziraat hayatına yeni zer' olunan (ekilen) mevad ile ziraat işlerinde müstamel başlıca alet ve edavat, bedevi bir hayat teşkil eden çobanlığa yani hayvanata bilhassa hayvanat-ı ehliyye ile bunların verdikleri mahsulata, kıyafete vesaireye taalluk eder.

Aileyi teşkil eden akvamın bazılarında vahdet zamanından kalma birkaç kelime enkazını zikredelim.

1- Aryanca'da arpa (java), şimdiki Acemce'de co (telaffuzu jav), İspanyolca'da cebada ve cevadadır. (İspanyolca'da c, s gibi telaffuz olunur.) Bu üç misalin cezirleri olan, jav, cev hemen hemen birdir. Türkçe'deki çavdar kelimesi cevadanın telaffuzuna yaklaşıyor.

2- İspanyolca'da buğday trigo, Latince'de triticum dur. Eski Türkçe'de bu kelimeyi tarig yahud tirig şeklinde görüyoruz. Edebiyat Fakültesi Türk tarih ve lisaniyatı müderrisi refik-i muhteremim Necib Asım Beyefendi'nin Darü'l Fünun Edebiyat Fakültesi mecmuasında "eski savlar" unvanla yazmış olduğu pek kıymetdar eski Türk durub-ı emsal koleksiyonu meyanında

Buğday katında serfic sufalur.

yani Buğday yanında karamuk da su bulur.

darb-ı meseline tesadüf olunur. Necib Asım Beyefendi "Buğday kelimesinin Türkçe olduğu çok şüphelidir, Türkler buğdaya tırıg, tarıg derler. Tarla da bundandır" diyor[14]. Ben aşağıda izah edeceğim veçhile, tarıg kelimesinin menşei hakkında refik-i muhteremim ile hemfikir değilim.

Yunanca'da buğday pyros olmakla beraber bir aralık targis şeklinde yahud buna benzer bir şekilde ve Latince triticum dahi targin şeklinde yahud buna benzer bir şekilde kullanıldığı va-

14 Kanun-ı sani-Mart 339 tarihli ve 6 numaralı mecmuanın 497 sayfasına müracaat.

kıadır[15]. Fransızca'da bir nevi buğday demek olan Tremois kelimesi, Trigo cezrini muhtevidir.

3- İspanyolca'da çarık zapato/sapato, Fransızca'da sabot/savate İtalyanca'da ciabatta'dır. (İtalyanca'da ci, ç gibi telaffuz olunur.) Eski Türkçede bu kelimeyi şapata şeklinde görüyoruz. Ben aşağıda izah edeceğim veçhile şapata kelimesinin Eski Türkçe olduğuna kani değilim.

4- İngilizce'de öküz, ox, Almanca'da oxen dir. Bu kelime Türkçe'de "öküz"dür. Buraya kadar geçen malumatı vermekten maksat Turaniler ile Aryaniler ve Aryanların mühim bir rüknü (temel direği) olan İraniler arasında mevcud hayat münasebatını göstermeye ve Turan kelimesiyle **Türk** kelimesi arasında münasebet mevcut olduğunu izaha çalışmak içindir.

Kadim İran'ın şark ve şimal taraflarının isteplerinde yaşamış bedevilerin kısm-ı azamı – bu bedevileri idare etmiş olan rüesanın isimleri İrani olmalarına nazaran –agleb-i ihtimal (büyük ihtimalle) İranidir. Meyer; Oksus (Oxus) ve Yaksartes (Yaxartes) nehirlerinin irva ettikleri (suladıkları) arazide ve biraz şimalinde yaşamış olan Sakalar, (Sakes veya Saces) belki vaktiyle bir Türk kabilesi idi, diyor[16]. Yine bu müverrih "eski zamanda Yaksartes'in şimalindeki isteplerde yaşamış **Masacetler'in (Massagetes)** ve bilahare garba hicret eden **Sauromatlar (Sauromates)** ile **Eskolitler'in (Skolotes)** İrani olduklarını iddia ediyor. Yunaniler bütün bu kabail (kabileler) ile Bahr-ı Hazer'den şarki İran'ın nihayetine kadar imtidad eden (uzanan) arazide ikamet etmiş olan kabaile **İskit (Seythes)** namını ve İranlılar ise "Sak" namını vermişlerdir. Bu iki tabir milliyetten ziyade bunların örf ve adatına işaret eder. Bundan başka bütün istep arazisinin akvamına işaret edilmek üzere muahharen isti'mal olunan bir kelime vardır ki o da **"Turan" (Touran)**dır[17]. Avesta kitabında **Tu-**

---

15 Bu kayd miladın 5. asrına doğru tedvin-i hitam bulmuş olan (kitap haline getirilmesi son bulmuş olan) Talmud'un Nedarim kitabının (Kitabu'n Nedar) 55. yaprağında tesadüf olunur. Bu iki kelime kitab-ı mezkurda yazılmış olup birincinin Yunanca'dan ikincinin Latince'den neşet ettikleri şerh edilmiştir.

16 Eduard Meyer'in Geschichte des Altertums 1-2 cildinin 905. sayfası.

17 Touran kelimesindeki (^) yani aksan işareti, ou saitesinin telaffuzunu uzatmak için kullanılmıştır. Bu uzatma keyfiyeti kelimenin nefsindendir.

ra (Toura) tabirine tesadüf olunur. Bu tabir Avesta'da istepin bir kabilesinin[18] ismi sıfatıyla nadiren değil, bulunur. Bu kitapta: **"Aryan, Turan, Sayrima (Sairima), Sayni (Saini), Dahe (Dahae)** eyaletlerinin zühd ve takva erbabının ervahı"[19] cümlesine tesadüf olunur. Bu coğrafi taksimin derece-i şümulünü ta'mik etmek (derinlemesine araştırmak) müşküldür. Kezalik Avesta **Feryana (Friana)** namında bir Turan reisinin, silsilesiyle beraber Zerdüşt (asıl ismi-Zarathoushtra) mezhebini kabul ettiğini kaydettiği gibi[20] iki zahid Turanlının ruhu için dua okunduğunu kaydediyor[21]. Bundan başka Tur (Tour) eponimi olup İran kralları ve kahramanlarıyla, ölümü buluncaya kadar la-yenkati (durmaksızın) suretde çarpışan Turan hükümdarı (Touran Fransaisan)[22] tabiri Avesta'da müteaddid defa mezkurdur.

Meyer, Turanlı oldukları zikr olunan bu isimlerin İrani olduklarını ileri sürerek Turanlıklarını kabul etmek istemiyor. Ben bu hususta Meyer ile beraber hemfikir değilim. Çünkü tarih-i kadimde Babilli ve Yunanlı olmayan Yahudilerin Babilli[23] ve Yunanlı[24] isimleriyle tesmiye edildikleri (isimlendirildikleri) vakidir. Elyevm bile Türkiye'de yaşayan bazı, Rum, Ermeni ve Musevinin Türk yahud Arab isim taşıdıkları görülmektedir.

---

18 Almanca'da "kabile" manasını ifade eden Volksstam kelimesi "örf" manasını ifade eder.

19 Avesta, **Yast (yascht)** 13, 143 ve sonra gelir. (Yaşt, genieleri takdis etmek için okunan dua, ilahi demektir)

20 Avesta, Gatas Yasna (Gathas Yasna), 46, 12, (Gatas, neşide, şiir, Yasta kurban kesildiğinde Allah'ın şerefine yapılan merasim ve okunan dua)

21 Avesta, Yaşt 13, 113, 123. Bu iki zahidin isimleri (Fraraze ve Aredzanhat'dır)

22 Firdevsi bu ismi Afrasyab (Afrasiab) tesmiye ediyor.

23 Babil hükümdarı Buht-ı Nasır, Kudüs'ten nefy ve icla (sürülme) ve sarayında istihdam ettiği dört Yahudinin ismini değiştirmiştir. (Daniel kitabı, fasıl 1, fıkra 6-7) onlardan biri olan Daniel, değiştirilen ismini İran hükümdarı olan Keyhüsrev zamanında bile taşımıştır. (Daniel kitabı, fasıl 10, fıkra 15)

24 İskender-i Kebir, Kudüs'ü zabtettiği vakit muzafferiyetini tes'id etmek (kutlamak) için heykelini "beyt-i mukaddes"e vaz' etmek istemiştir. Yahudilerin "baş kahin"i bir Yahudi mabedde sanem addolunan (put sayılan) bir heykelin yeri olmayacağını lisan-ı münasible söylemiş ve fatihin yani İskender'in şahsına hürmeten "beyt-i mukaddes"te hizmet eden Yahudi kahinlerin ilk evladına gayr-ı Yahudi isim olan İskender (Alexandros) ismini vereceklerini vaad ve vaadını ifa etmiştir. (Talmud Yaruşalimi, mübehhes "şekalim" kısmına müracaat)

Balada verilen tafsilatdan anlaşılacağı veçhile, Sak yahud İskit, yahud Turan isteplerinde yaşamış olan akvam muayyen (belirli) etnografya hududundan mahrum bir halita (karışım) teşkil etmişler ve Aryanlar ile Turaniler, zamanın hayatının tesiratı altında kalmışlardır. İran masalı, gayr-ı bedevi Aryanların düşmanlarına "Tura ve Turan" ismini vermiştir. Masal, Turan ile İran arasındaki düşmanlığın hissiyatıyla meşbu'dur (doludur) Bu iki düşman yekdiğerini tezlil eder (küçümser) ve her biri kendisini yüksek ve düşmanın dûn (aşağılık) bir mertebede görürdü. Hintçe'de Arya (Aria) tabiri "efendi" yani "necib" "sahib" demektir.[25] Eski Türkçe'de "Tur" mevki-i âli (yüce mevki) manasındadır[26].

Şimdi mevzumuzun esasına gelelim.

Turan kelimesiyle Türk kelimesi beyninde (arasında) münasebet var mıdır? Meyer[27] menfi bir cevab veriyor, bu cevab beni ikna edemiyor. Beni ikna edemeyen sebepler, Hindo-Cermenlerin vahdet zamanına aid bazı kelimeler ile Numan Nuri Efendinin mektubunun muhteviyatıdır.

Birkaç ay evvel Eskişehir eski Darü'l Hilafe Medresesi muallimlerinden Numan Nuri Efendi'nin Darü'l Fünun Edebiyat Fakültesi Tarih-i İslam müderrisi muhterem refikim M. Şemseddin Bey'e gönderdiği bir mektubda[28] mumaileyh Turan kelimesine dair ber vech-i zir yazıyordu: "Turan" lafzının cezri (kökü) olan "Tur" Türkçe ve mevki-i âli manasındadır. Hala mürtefi bir mahalden (yüksek bir konumdan) gelen bir adam "Tur'dan geldim" diye bu kelimeyi isti'mal eder (kullanır). Bir haneye misafir veya şayan-ı hürmet bir adam gelirse buna tazimen "Efendim, lütfen tura buyurun" denilmektedir. Bundan başka eski Türklerden kalma bir takım atalar sözleri de vardır ki bazılarını arzedeyim.

1- Tugerek evin (turu) yok.

yani, zemini daire şeklinde olan evin sediri yok.

---

25 Meyer, cild 1-2, sayfa. 789.
26 Aşağıda ismi zikredilcek olan Numan Nuri Efendi'nin mektubuna müracaat.
27 Meyer, cild 1-2, sayfa. 907.
28 İkdam gazetesi, sayı: 9649.

2- (Tur) undan körü çok,

yani, mevki-i aliye nail olmadan ona ölüm irişir.

3- Tura geldi (tura) tur.

Yani, hakim geldiği anda tazimen kıyam et (ayağa kalk).

4- Tatar tura bolsa şapatası (tur) da bolur.

yani, Tatar hakim olursa, çarığını mevki-i aliye koyar.

Numan Efendi'nin bu mektubu tarih ve atasözü de, lisan nokta-i nazarından pek kıymetlidir.

4 numaralı atasözündeki "şapata" kelimesiyel balada "tarıg", "çavdar" ve "öküz" kelimelerinin Türkçe oldukları zannedilirse doğru değildir, zannederim. Çünkü bu dört kelime Hindo-Cermen'in muhtelif lisanlarında cüz'i farklar ile müşterek bulunduklarından gayr-ı Aryan olan Türkçe'de bulunmaması lazım gelir. Halbuki vahdet zamanına taalluk eden ve o zamandan kalma bu kelimelerin şekl-i aslileri veya enkazı, Sak yahut İskit yahud Turan isteplerinde yaşamış olan akvam ve kabail-i muhtelife tarafından kullanılmış ve bu kelimelerin bunların lisanlarına ithal edilmek suretiyle, lisanlarının malı addedilmiş olması variddir. İşte aslen Aryan olan bu dört kelime bu suretle eski Türkçeye girerek zamanla eski Türkler, onları lisanlarına maletmişlerdir. Elyevm Türkiye'de sakin gayr-i Türk anasırın (Türk olmayan unsurların) lisanlarına dahil olan pekçok Türk kelimelerinin anasır-ı mezkurenin lisanlarında kelimat-ı asliyye gibi yer bulması bu nev'idendir.

Numan Nuri Efendi'nin zabt ettiği atalar sözlerinin lisanı eski olup, muhterem refikim Necib Asım Bey'in eski savlar[29] namı altında topladığı durub-ı emsalin lisanının eskiliğine yaklaşıyor. Eski savların lisanı takriben 2000 senelik bir lisandır[30]. Bu dört atalar sözlerinin lisanı, ecnebi kelimelerden ari eski Türkçedir. Yalnız dördüncüde ki "şapata" kelimesi, Türkçeleşmiş Aryanca bir kelimedir.

---

29 Darü'l Fünun Edebiyat Fakültesi mecmuasının Mayıs 1338 tarihli ve 2 numaralı nüsha ile Teşrin-i sani 1338 tarihli ve 5 numaralı nüshaya müracaat.

30 Bu mecmuanın Teşrin-i sani 1338 ve 5 numaralı nüshasındaki "Eski savların Eskiliği" unvanlı makaleme müracaat.

"Şapata" kelimesi burada ne arıyor? Nereden gelmiştir? Bu sual ile beraber Hindo-Cermenlerin vahdet zamanına ait olup yukarıda geçen "tarıg", "çavdar", "öküz" kelimelerinin Türkçeye ne suretle girdiklerini de sual edebiliriz. Bunların menşei pek eski zamanda Türklerin Aryanlarla vukuu bulan ihtilat (karışma) ve temas zamanına atf olunabilir. Türkler Aryanlarla münasebatda bulunmuşlar mı? Türkler Turanlar ile bir mi yahud aralarında karabet mevcud mu? Meyer, "Oksus" ve "Yaksartes" nehirlerinin irva ettikleri (suladıkları) arazide ve biraz şimalinde yaşamış olan "Sak"lar için belki vaktiyle bir Türk kabilesi idi diyor[31]. Yunaniler Bahr-ı Hazer'den şarki İran'ın nihayetine kadar imtidad eden (uzanan) arazide ve isteplerde ikamet etmiş olan kabaile "İskit" ve İraniler "Sak" namını vermişlerdir. Bir müddet sonra bu aynı kabaile işaret etmek için "Turan" tabiri ortaya çıkmıştır. Meyer'in "belki" kaydıyla zikrettiği bu Türk kabile, İskit tabir-i diğer ile Turan isteplerinde yaşıyordu. Turanlar gayrı Aryan olduklarından Aryanca tekellüm etmezlerdi (konuşmazlardı). Lakin, vahdet zamanından kalma ihtiyacat-ı ibtidaiyyeyi ifade eden Aryanca kelimelerin eski Türkçeye girdiğine bakılırsa Türklerle Turanilerin bir olmaları yahud aralarında karabet bulunmuş olması baidü'l-ihtimal (ihtimalden uzak) değildir.

Menkulat (sözlü nakiller) ve örf ve adat bazen tarih için pek kıymetli vesikalar teşkil eder. Numan Nuri Efendi "Tur kelimesi Türkçe olup mevki-i ali manasındadır" diyor. Aceba "Tur" kelimesi Türkçe midir? Bunu bilmek için evvel-be-evvel "Turan" kelimesini zikreden Avesta'nın eskiliğini tedkik etmek lazımdır.

Menkulata nazaran, Zerdüşt kablü'l milad (milattan önce) 660 senesinde doğmuş ve 583'de vefat etmiştir. Bu tarihin sıhhati Avesta'nın şiirlerinin Gathas lisanının eksiliği noktayı nazarından kabil-i münakaşadır. Lisanın eskiliği Acem peygamberini daha eski bir tarihte yaşatmış oluyor. Her neyse, Avesta'da bir kabile ismi[32] olarak "Turan" kullanılması ve sıfatı "tur" kullanılması mana-yı aslisi "dağ" ve mana-yı mecazisi "yüksek" demek olan Arapça "Tur" kelimesi değildir. Çünkü Arapça'daki

31 Cild 1-2, Sayfa 905.

32 Almanca'da "kabile"yi ifade eden kelime "ırk"ı da ifade eder.

"tur" Sami bir kelimedir. Elsine-i Samiye'den yalnız Aramca ve Arapça'daki "tur" dağ ve Arapça'da alelhusus "Tur-ı Sina" ifade eder. Bundan başka coğrafi vaziyet ve tarihteki kıdemleri itibariyle Arablar ile Aramlıların istep akvamı ile kelime mübadele edecek derecede bulunmadıkları aşikardır. Halbuki Numan Nuri Efendi'nin has eski Türkçe olan atalar sözlerinde hiç münasebeti olmayan ve hiçbir şey ifade etmeyen Arapça "Tur" kelimesi ne arar? Arapça'da "tur" kelimesinin hususiyetine gelince bu gayr-i variddir. Çünkü atasözlerinin lisanının eskiliği nazar-ı itibara alınırsa, tarih-i hicriden daha eskidir. Binaenaleyh "tur" kelimesi Türkçedir. Ve doğrudan doğruya "Turan" kelimesiyle alakadardır.

Fikrime göre, "tuğra" kelimesi "tura" ile birdir. "Kenani" manasında kullandığımız ve "Tûre" telaffuz ettiğimiz kelime dahi "tur"dan başka bir şey değildir. Vaktiyle fermanların ve mebani-i resmiyyenin (resmi binaların) üstüne vaz' olunan klişe "tuğra" kelimesi ile "Kenani" manasıyla herşeyin fevkini ifade eden "tura" kelimesi dahi mecazen ve kesinlik manasını ifade ederler ki, Numan Nuri Efendi'nin "tur" kelimesine vermiş olduğu "mevki-i ali" manasını teyid ederler. Malumdur ki "tura"nın telaffuz-ı sahihi balada söylendiği gibi Toura'dır. Türkler Arapça yazıyı kabul ettikleri vakit, Arapça imla sistemini de kabul ettiklerinden ve Arapça imlada vezin usulü mevcud olduğundan Toura gibi telaffuz olunan "tura" kelimesine "sagra" vezini üzerine telaffuz olunan "tuğra" vezni verilmiştir. "Sagra", "tuğra" kelimelerindeki (gayn) harfi, (r) den evvel geldiğinden ilm-i tasavvutun tespit ettiği kaide mucibince gayr-i mahsus bir surette ve Toura, Soura şekillerinde telaffuz olunur.

İşte buna göre, elyevm bir tarafı "Tuğra"yı diğer tarafı "yazıyı" ihtiva eden altın, gümüş, bakır meskulat ile oynanılan oyun beynu'l-avam (halk arasında) "tura" "yazı" oyunu namıyla ma'ruf olup, "tuğra", "yazı" namıyla maruf değildir. Bu kaide mucibince "mağrib" kelimesi marib gibi telaffuz olunur. Mülahazat-ı anifeden (biraz önceki mülahazalardan) tuğra=tûrâ= tura olduğu tezahür ediyor. İşte buraya kadar der-meyan ettiğim mülahazata istinaden, "tuğra" ve "tura"sı olan Türk milletinin

"Turan" ile bir olduğu yahud Türk ile Turan arasında münasebet bulunduğu fikrindeyim.

Bu fikrimi altıncı asr-ı hicride yazılmış bir eser tey'id ediyor. Şöyle ki: Hicretin 6. asrın nihayetine doğru yaşamış olan Muhammed bin Muhammed bin Abdülcelil el-Amirî, "Cevahirü'l Kalaid ve Zevaidü'l Feraid" nam inşa kitabında Yüknek şehri hükümdarı olan Dadsipehsalar Bey'den telmihen bahsederken istimal ettiği Mevlana veliyü'l niamü'l emir isfehalar el-eclü'l kebirü'l alim el adilü'l müeyyid el muzafferü'l mansur ihtiyarü'd devle ve'd din nusretü'l İslam ve'l müslimin tacü'l ümera Şeref-i Turan Tuğrul Kılıç İsfehsar la rebk bin şüca'-i Muhammed bin Hüseyin bin Abdurrahman Hüsam emirü'l müminin la zalet rayat-ı devlete mansure ve ayat-ı savlete mensuret[33] cümlesindeki "Şeref-i Turan" kelimeleri calib-i dikkatdir. Hükümdarı tavsif eden müellif, onu "Şeref-i Turan" vasfıyla tavsif ediyor ki bu vasıf hicretin altıncı asrında "Türk"ün "Turan"a olan nisbetinin ne kadar zinde olduğunu irae etmeye (göstermeye) kafidir.

33 Bu Arapça cümle "Hubbetül Hakayık" eserinin 13. sayfasının mukaddimesinden iktibas edilmiştir. Bu eserin müellifi Ahmed bin Mahmud Yükneki ve Türkçe'ye nakili Darü'l Fünun müderrislerinden Necib Asım Bey'dir.

3- Oğuz Han Efsanesi Etrafında[34]

Oğuz Han efsanesinden bahseden tarih, Oğuz'un İbrahim'in muasırı (çağdaşı) olmuş olduğunu kaydediyor. İbrahim'in miladdan 2000 sene evvel yaşadığına bakılırsa Oğuz Han'ın takriben bundan 4000 sene evvel yaşadığı anlaşılır. Menkulata istinad eden bu efsanenin iddiası ne dereceye kadar sıhhate mukarin (yakın) olduğunu, İbrahim'den bahseden Ahd-i Atik yardımıyla anlamaya çalışalım. Ahd-i atik'de "Oğuz" tabirine tesadüf olunur. Bu tabir "Ous" şeklinde yazılarak "Ous" telaffuz olunur[35].

Ahd-i atik'de bu kelime insan ve memleket ismi olarak atideki yerlerde bulunur;

İnsan ismi olarak:

1- Tekvin Mahlukat kitabında: Bab 10, fıkra 23

2- Keza. Bab 22, fıkra 21

3- Keza. Bab 36, fıkra 28

4- Tarih-i evvel'de. Bab 1, fıkra 17 ve 42.

Memleket ismi olarak:

1- Eyüb kitabında. Bab 1, fıkra 1

---

34 10 Ağustos 1918 tarihli ve 57 numaralı "Yeni Mecmua"da (tadilen ve tevsien)

35 Türkçede (g) Arapça (gayn) ın telaffuzuna benzemediğinden, Oğuz kelimesindeki (gayn), (g) harfi gibi telaffuz edilmeyerek aşınmış ve mesela yoğurt kelimesindeki (gayn) gibi telaffuz olunur. Aşınmış (g) ile yazılan Oğuz kelimesi Latin huruf ile gösterilecek olursa O, ouz olur ki bu da Ous kelimesinin telaffuzuna yaklaşır.

2- Eremya (Yeremya) kitabında. Bab 25, fıkra 20

3- Eremya'nın mersiyeleri kitabında. Bab 4, fıkra 21.

İnsan ismi olarak zikrolunan OUS kelimesini tedkik edelim:

1- Onuncu babın yirmiüçüncü fıkrasının tercümesi ber vech-i zirdir:

"Ve Aramın oğlu Ous ve Hul ve Ca'ir ve Maş idi".

Bu fıkra Tekvin Mahlukat'ın ensal cedveli (soy ağacı) meyanında mündericdir (yer almaktadır.).

2- Yirmi ikinci babın yirmi birinci fıkrası Ous dan bahsediyorsa da, aşağıda, mevzumuzun isbatına hadim olacak (yarayacak) "Nahor" ismini havi yirminci fıkrayı da burada zikrediyoruz:

Yirminci fıkra – "Bundan sonra İbrahim kardaşı Nahor'un zevcesi olan Melke'nin çocuk doğurduğunu haber aldı".

Yirmi birinci fıkra – "Bunların büyük oğlu Ous ve kardaşı Buz ve Aram'ın pederi Kamuil...".

3- Otuzaltıncı babın yirmi sekizinci fıkrasının tercümesi budur.

"Dişa'nın oğulları Ous ve Aran"

4- Tevarih-i evvel ve sani, Ahd-i Atik'in bir hulasasını ihtiva ettiği için, Ous hakkında zikrolunan fıkralar tevarih-i evvelde tekrar olunmaktadırlar.

Memleket ismi olarak zikrolunan OUS kelimesini tedkik edelim.

1- Birinci babın, birinci fıkrasının tercümesi budur: "Ous toprağında Eyüb namında bir adam vardı".

2- Yirmi beşinci babın yirminci fıkrasının tercümesi budur: "ve bütün milel-i muhtelite ve Ous toprağının meliklerinin cümlesine...".

3- Dördüncü babın yirmi birinci fıkrasının tercümesi budur: "Ey Ous toprağında sakin olan Edom kızı şad ve mesrur ol, kadeh sana gelecektir. Sarhoş olarak kendini çıplak göstereceksin."

İbrahim'in muasırı olduğu rivayet olunan Oğuz'a taalluk eden Tekvin Mahlukat'ın fıkraları yirmi ve yirmi birinci fıkralardır. Bu iki fıkrada İbrahim'in biraderi olan Nahor'un, Ous namında bir çocuğu olduğu mukayyeddir (kayıtlıdır).

Bunu bildikten sonra, İbrahim'in mahal-i ikametini tayin edelim.

Tekvin Mahlukat'ın on birinci babının 26-31 fıkraları bu noktayı tenvir ediyor (aydınlatıyor).

Yirmi altıncı fıkra – "Ve Terah yetmiş sene yaşadı ve İbrahim ve Nahor ve Haran'ı tevlid etti (doğurdu)".

Yirmi yedinci fıkra – "Ve Terah'ın nesilleri bunlardır: Terah İbrahim'i ve Nahor'u ve Haran'ı tevlid etti ve Haran, Lut'u tevlid etti".

Yirmi sekizinci fıkra – "Ve Haran doğduğu memlekette yani Kildanilerin "Ur" (Our) şehrinde pederi Terah'ın sağlığında vefat etti".

Yirmi dokuzuncu fıkra – "Ve İbrahim ile Nahor birer zevce alıp İbrahim'in zevcesinin ismi Saray ve Nahor'un zevcesinin ismi Melke idi".

Otuzuncu fıkra – "Ve Terah oğlu İbrahim'i ve torunu olan Haran'ın oğlu Lut'u ve oğlu İbrahim'in zevcesi olan gelini Saray'ı alıp Kenani toprağına gitmek üzere, bunlarla beraber Kildanilerin "Ur" şehrinden çıktı ve Harran'a gelip orada ikamet ettiler!"

Ta'dad ettiğimiz (saydığımız) bu son beş fıkra, İbrahim'in pederi ile kendisinin ve bütün aile halkının "Ur" da ikamet ettiğini ve Arz-ı Kenan'a (Kenan topraklarına) hicret ettikleri vakit, Terah'ın oğlu Nahor ile zevcesinin "Ur" da kaldıklarını gösteriyor. Nahor'un pederiyle beraber azimet etmediğini, yukarıda zikri geçen Tekvin Mahlukat'ın yirminci ve yirmi birinci fıkraları gösteriyor. Bu fıkralar mucibince İbrahim, kardaşı Nahor'un zevcesinin çocuk doğurduğunu işitmiştir. Demek ki İbrahim ile Nahor bir yerde ikamet etmiyorlardı. İbrahim Arz-ı Kenan'da ve Nahor "Ur" da ihtiyar-ı ikamet etmişlerdi.

Talmud, İbrahim'in "Kut" yani şimdiki "Tell İbrahim" de doğduğunu yazıyor. Miladin, birinci ile beşinci asırları arasında tedvin edilmiş (kitap haline getirilmiş) olan Talmud'un ifadesine bakılırsa, İbrahim'in mahal-i viladeti (doğum yeri) hakkında menkulatın o zamanda ne kadar kuvvetli ve zinde olduğu anla-

şılır. Tevrat'ın meşhur müfessirlerinden Mendelson (Mendelssohn) yine Talmud'a atfen İbrahim'in "Kut" da hapsedildiğini yazıyor[36].

"Ur" şehri nerede kaindir? Ur[37] Fırat nehrinin sağ sahilinde kain olup şimdiki ismi El-Mukayyerdir. Müverrih Mayer,[38] Babil cenubunda bulunan Şinear (Sinear) kıtasının en meşhur şehirleri, Fırat nehrinin munsabı (döküldüğü yer) civarında bulunanlardır demiştir. Bu şehirler meyanında Ur, Sin, Oruk (Ouroouk)... mezkurdur. Şimdi burada bir sual varid oluyor. Şinear hangi kıtadır? Lenorman, Şinearın, Şümer (Sumer) olduğunu yazıyor[39]. Radau aynı mütalaada bulunuyor[40]. Meşhur Asuriyatçı, Sayce bu iki alimin efkarına (fikirlerine) iştirak ve Langdon da efkar-ı mesrudeyi (söylenen fikirleri) tasvib ediyor[41]. Ur şehrinin Sinear yani Sümer memleketinde bulunması ve Ous'un (Oğuz'un) Ur'da ikamet etmiş olması keyfiyeti, efsaneyi efsaneden çıkarıyor ve bazı ulema beyninde münakaşa mevzuu teşkil eden Sümerce-Türkçe karabeti meselesinin tenvirine kuvvet veriyor. Hommel, Türkçe'nin Sümerceye karabeti olduğunu söylüyor[42].

En eski Sümer hükümdar listelerinde[43] patesi unvanlı Uş (Ouch) ve hükümdar unvanlı Okus (Okouch) namında iki hükümdarın ismine tesadüf olunuyor. Ouch ve Okuch kelimeleri telaffuzda Ous ve Oğuz kelimelerine benzediğinden eski Türkler ile Sümerliler arasında mevcut olduğu iddia edilen münasebetin doğruluğunu göstermeye yardım ederler.

---

36 Tekvin-i mahlukatın on birinci faslının tefsiri.

37 Ur'un Asurice'si Uru (Ourou telaffuz olunur) olup manası "şehir", "yurt"tur. Arnolt Muss'un "Assyrisch-Enlisch-Deutsches Handwoerterbuch" eserinin 92 sayfası (Türkçede kullandığımız "yurt" kelimesi, aceba aynı mana ifade eden "Ur" kelimesinin aynı mıdır? Türkçe Ür, tepe demektir.)

38 E. Meyer'in "Geschichte des Altertums, birinci cildinin sayfa: 451-452.

39 Lenormant'ın "Etudes, 2 me Serie"si Sayfa: 29.

40 Radau'nun "Early Babylonian History"si Sayfa: 219.

41 S. Longdon'un "A Sumerian Grammar and Chrestomathy" eseri, sayfa 2 (şerh kısmında).

42 F. Hommel'in "Geschichte des alten Morgenlandes" eseri, Sayfa 35.

43 Eduard Meyer'in "Geschichte des Altertums" eseri, 1-2 cildinin 500. sayfasına ve 5 numaralı "Sümerceye benzeyen Türkçe kelimeler" unvanlı tetebbuuma müracaat.

4- Eski Türk Savların Eskiliği(44)

Darü'l Fünun Türk lisaniyatı ve Türk tarihi müderrisi refiki muhteremim Necib Asım Beyefendi'nin mecmuamızda[45] neşretmekte olduğu "Eski Savlar" serlevhalı tetebbu, Türkiyat için gayet mühim ve kıymetlidir. "Eski Savlar" muharriri, "bundan kameri hesabıyla 875 yıl yani dokuz asır evvel mevcut olan bu beyit ve mısralara ne kadar kıdem (eskilik) verebiliriz? Doğrusu bunu tayin etmek kolay değil" dedikten sonra "şöyle dokuz asır evvel vücudunu gördüğümüz böyle sözlere bir o kadar kıdem vermek şöyle böyle bu savların bir takımını yirmi asır evvelin yadigarı saymak sanırım boş bir dava olamaz" diyor.

Necib Asım Beyefendinin bu iki mütalaası doğrudur. Bir vak'a-i tarihiyeyi tezkaren yahud bir şehrin yahud büyük bir zatın ismine izafeten yapılan savların takribi tarihini tespit etmek kolaysa, tespit mu'tayatından (verilerinden) mahrum olanlar hakkında bir tarih tayin etmek kolay değildir.

İkinci mütalaaya gelince, savlar "milletlerin hikmet"ini ifade ettiğinden savın inceliğini anlamak, sav yaymak, sav isti'are (almak) ve isti'mal etmek (kullanmak) için, behemehal, hars sahibi olmak lazım gelir. Hars, Hüda-yi nabit (kendiliğinden yetişen) olmayıp birbiri üzerine biriken müteaddid asırların mahsulüdür. Binaenaleyh, tarihen eksiklikleri sabit olan savlara bir

44 Kanun-ı sani-Mart 1339 tarihli 2. senenin 6 numaralı Edebiyat Fakültesi mecmuasında (tadilen).

45 Darü'l Fünun Edebiyat Fakültesi mecmuasının Mayıs 1338 tarihli ve 2 numaralı nüshasıyla, Teşrin-i sani 1338 tarihli ve 5 numaralı nüshasına müracaat.

mesel-i kıdem zemmetmek hakikate yakın bulunulduğuna delalet eder.

Refik-i muhteremimin bu ikinci mütalaasının sıhhatini, mukayese tarikiyle isbat etmeye çalışacağım. 5 numaralı nüshadaki tetebbuunda[46] atideki sav görülüyor.

"Atası accığ elmala yise oglının tişi kamar"

yani:

"Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır".

Bu savan aynı, Ahd-i Atikde iki defa bulunur ki bit'tercüme buraya aynen naklediyorum:

"Ol günlerde bir daha, pederler koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı demeyecekler"[47] ile

"Pederler koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaşdı diyerek, İsrail toprağında bir darb-ı mesel (sav) söylemekle ne demek istiyorsunuz?"[48].

Malum olduğu üzere Eremiya miladdan 625 sene evvel Kudüs'te ve Hezekiyel ise kezalik kable'l milad 592/570 senelerinde Babil'de peygamberlik etmişlerdir ki ikisi, Buht-ı Nasır'ın, Kudüs'ten Babil'e esir ettiği Yahudilerin hallerini tasvir eylemişlerdir.

Eremiya kitabından iktibas olunan savın son kelimesi olan "demiyecekler" kelimesinden, bu savın Eremiya zamanında zeban-zed (kullanıldığı) ve binaenaleyh daha eski olduğu anlaşılıyor.

Hezekiyel kitabından iktibas olunan savdaki "İsrail toprağında" kelimeleri bu savın ecnebiü'l menşe' olduğuna dair bir fikir verebildiği gibi o zamanın ahlaki, hukuki ve içitmai tabir-i diğer ile ailevi bir tesanüd esasının İsrail toprağında kabul ve tatbik olunduğuna dair bir fikir dahi verebilir.

---

46 Sayfa 435.
47 Eremiya, fasıl 31 fıkra 29.
48 Hezekiyel fasıl 18 fıkra 2

İbranice'de koruk kelimesi "beser" (Bosser) ile ifade olunur. Bu kelimenin Arapçası "Besr" "Bousr" yahud "Bisir" (Bisr)[49] olup buruşturucu, yarı ham hurma demektir[50].

Araplarda "Bisr" kelimesini havi olan ve baladaki İbranice sava benzeyen bir sav olup olmadığını bilmiyorum. Fakat İbranilerce üzüm ve Araplarca "hurma" makbul meyveler olduğu düşünülecek olursa, Türklerce makbul olan "Elma"nın mevzuu bahs savda bulundurulması, düşünmeyi davet eder bir keyfiyet olduğunu zannederim. Bu son mütalaamı te'yid eden nokta, Türklerin "kızıl elma" tabirine atfettikleri ehemmiyettir.

Ahd-i Atik'teki sav, İbraniü'l asıl mı yahud ecnebiü'l menşe' mi? Bunun tayini ancak mukayese ile olur. Fakat mukayese mutayatı mevcud olmadığından, hakkında kat'i bir hüküm verilemez.

Balada söylendiği veçhile, Ahd-i Atik'teki sav, bir defa Filistin'de ve bir defa Babil'de hemen hemen aynı zamanda söylenmiştir. O zaman Babil hükümdarı ikinci Buht-ı Nasır idi (kable'l milad 605-562).

Şimdi mühim bir sual varid oluyor. Mevzuu bahs savın Filistinî yahud Babilü'l asıl olmasına göre, Türkler'e ne suretle geçebilmiştir?

Fikrime göre Babil memleketinde yani Irak'ta Nebi Hezekiyel tarafından kullanılan bu sav, zamanla orada bulunduğu muhakkak addolunan Türkler'e geçmiştir. Bu süretle mevzuu bahs savlar, hiç olmazsa iki bin senelik bir eskiliğe maliktir.

---

49 Latin yazısıyla yazılan kelimelerin telaffuzu Fransızcanın adi telaffuzudur.
50 Frankel'in "Die aramaischen Fremdwörter im Arabischen" eseri sayfa 264.

5- Sümerce'ye Benzeyen Türkçe Kelimeler

Sümer memleketi Babil cenubunda kain olmuş bir memlekettir ki harsen, Babil harsından eskidir. Babil, kullandığı hatt-ı mıhiyi (çivi yazısını) Sümer'den almıştır. Babil, gramerini, edebiyatını, dinini, hukukunu, sanatını anlayabilmek için, Sümeriyatdan istiğna etmek (kaçınmak) mümkün değildir. Sümerce'de yazılmış olup, şimdiye kadar malumumuz olan en eski abide miladdan takriben 2800 sene evvel bir zamana aiddir. Sümerce miladdan bir asır evvele kadar dini edebiyatda istimal olunmuştur (kullanılmıştır).

Sümerce'nin Sami ve Aryan lisan gruplarına mensup olmadığı tahakkuk etmiş (meydana çıkmış) ise de Kafkas grubuna mensubiyeti veya adem-i mensubiyeti (mensup olmadığı) henüz taayyün etmemiştir (netleşmemiştir). Bazı ulema, Sümerce'nin Türkçe ile münasebetdar olduğunu iddia ediyorlar. Bu iddia "lugat" nokta-i nazarından doğru olabilirse "nahiv" nokta-i nazarından tamamıyla doğru değildir. Bu hal, tıpkı Türkiye'de tekellüm edilen Musevice-İspanyolca'ya benziyor. Türkiye Musevilerinin kullandıkları Musevice-İspanyolca'nın lugatı 6000 kelimeden ibaret ise bunların 2500'ü Türkçedir. Musevice-İspanyolca'nın "nahv"ı, -zamanın tesiriyle- Türkçe nahvın bazı cihetlerine benziyorsa da, asli nahv İspanyolca yani Latince yani Aryanca'dır. Herhalde Sümer-Türk ırki münasebatı henüz ilmen halledilmemiştir. Biz burada meselenin bu karışık cihetini

tedkik edecek değiliz. Fakat atideki cedvellerdeki kelimelerin müşahebetinden (benzeyişinden) anlaşılacağına ve miladdan bir asır evvel Sümerce'nin dini bir lisan olmasına nazaran Sümer-Türk münasebatı tahakkuk ediyor. Bu küçük tetebbudan maksad Sümerce'ye tamamen veya kısmen veya enkazen benzeyen Türkçe kelimelerden bazılarını tespit etmektir. Bu müşabehet bazen doğrudan doğruya, bazen tasavvut kavanini ve bazen telaffuz yakınlığıyla tespit edilebilir.

Atideki iki cedvelden birincisi müşabehetleri (benzerlikleri) tamamen veya enkazen olan kelimeleri, ikincisi, müşabehetleri ilk hecede olan kelimeleri gösterir. Mesela Sümerce'de Gin "göndermek" demektir. "Göndermek" masdarının ilk hecesi olan "gön", gin masdarının müşabihidir. İlaahir.

Birinci Cedvel[51]

Achou = Aşu-**İçin**

Acoughi = Asugı – **Soğuk**

Achte = Aşte – **İstek**

Agal = Agal – Bir ism-i mürekkeb olup "sahib-i nüfuz" demektir. Aceba Türkçedeki "Ağa" bu kelime olmasın mı?

Azag = Azag – **Açık**

Ba = Ba – **Pay, Hisse**

Bouloug = Bolug – **Bolluk, Bulma, Hudud**

Chag = Şag – **Sağlam**

Char = Şar – **Ser** (reis manasında)

Chakan = Şakan – **Eşik**

Da = Da – "Vakit" manasını ifade eden "da" "Bunu yaptığımız da ki "da" gibi (**De** ye müracaat)

51 Birinci ve ikinci cedvellerdeki Latince harfli kelimatın (kelimelerin) telaffuzu, Fransızca telaffuzdur.

Da = da – mekanı ifade eden mef'ul **–fih** edatı **"da"**

Dari = Dari – **müstakbel "darısı başına"** tabirinin başkasının nail olduğu nimete nailiyeti dua makamında kullanıldığı malumdur. Bu tabirin gelinin başına darı dökmek adetinden ileri geldiği deniyor. Aceba "Sümerce" müstakbel demek olan "dari" kelimesi, "müstakbel" için mecazen bir temenni ifade etmesin mi?

De = de –birinci "da"nın manası gibi

Dinghir = Dingir* - **Tanrı, Allah**

Douchsa = Doşa -**Dost**

E = e - **Ev, Hane**

Echou = Eşu -**Üç**

Echa = Aş -**Yemek, Aş (?)**

Ene = Ene -**Ne** (istifham –soru- edatı)

Ere= Ece - **Er, Muharib**

Eze = Eze - **Kuzu**

Gal = Gal - **Yol**

Galou = Galu - **Adam. Bu galau** kelimesi Türkçe'de, ya Fransızca'nın "chez" manasını ifade eden "gil" manasına, yahud Anadolu'nun bazı yerlerinde "yahu, kimse, adam" manasını ifade eden "kalan" (bu kelimedeki (kaf) ın telaffuzu, (kaf) ile (gayn) telaffuzlarından karışmış bir telaffuz gibi ve (nun) un telaffuzu burundan telaffuz olunur) manasına benziyor. "gil" kelimesi "oğul" demek değildir. Mesela Anadolu'da nerde idiniz? Nereye gittiniz? Sorulduğu vakit, Ahmet yahut Hasangillerdeydik yahud, Hasangillere gittik, cevabı verilir ki tamamıyla Fransızca **chez** in muadilidir (karşılığıdır). Kezalik Anadolu'da "Nireye gidiyon kalan, itme kalan" ve buna mümasil (benzer) tabirler kullanılıyor ki burada kalan; adam, yahu manasındadır.

Gad = Gat - **keten***

Gamaun = - **kimyon(**)**

---

* Fatih Sultan Mehmet zamanına ait bir vesikada (Dingir) kelimesi (Tingir) şeklinde gösterilmiştir. (Tarih Encümeni Mecmuası, sayı: 49-62, sayfa 18)

** Bu işaretle gösterilmiş iki kelime Samice olduğundan, Sümerce'de de müstamel-dir (kullanılmıştır).

Ghiech	=	Kieş	**- Ağaç**
Ghiechtoug	=	Kiyestug	**- İşitmek**
Ghich	=	Kiş	**-Kişi**
Ghich	=	Kiş	**-Güneş**
Ghichghe	=	Gişke	**-Gece**
Ghichma	=	Gişma	**-Gemi**
Ghirouch	=	Girüş	**-Yuruş Ourouch kelimesine müracaat.**
Gou (d)	=	Gu(d)	**-Öküz**
Gou	=	Gu	**-Kuş**
Gou	=	Gu	**-Yük, Hamule**
Gour	=	Gur	**- Ağır**
Gouroun	=	Gurun	**-Harman**
Gouti	=	Guti	**-Kadının uzv-ı tenisi.**

Anadolu'nun bazı taraflarında buna "kutu" derler. Aceba bu kelime lağven yahud mecazen mi kullanılıyor? Türkçe makad manasını ifade eden kelime, aynı kelimeden mi alınmış?

Ia	=	Ya	**-Yağ, şehm**
Ib	=	İb	**-İp ile bağlamak**
I-izi	=	Iy zı	**-İs**
Ikiki	=	İkiki	**-Gök, Sema**
Iltanou	=	İltanu	**-Şimal rüzgarı. Aceba meltem mi?**
Ingar	=	Ingar	**-Onarmak**
Izi-gar	=	Iy zigar	**-Işık**
Kalouma	=	kaluma	**-Hurma**
Ki-a	=	Kıya	**-Kıyı, Sahil**

Ki-el	=	Kiyel	**-Hizmetçi kız. Aceba köle bundan mı alınmış?**
Kouchloug	=	Kuşlug	**-Kuşcağız**
Na	=	Na	**-Ne (Edat-ı nefi)**
Ni	=	Ni	**-Ne (Edat-ı istifham)**
Nicig	=	Nısıg	**-Yeşil**
Pab	=	Pab	**-Baba, Peder**
Pala	=	Pala	**-Erkek veya kadın elbisesi**

"Pılıyı pırtıyı toplamak" tabirindeki pılı palanın aynı mıdır?

Sagarra	=	Sagara	**-Çekirge**
Sig	=	Sıg	**-Sığ**
Soughe	=	Suga	**-Sürgü, Sürme**
Saubarra	=	Subara	**-Çamurluk**
Sougourlal	=	Sugurlal	**-Sakal**
Sour	=	Sur	**-Sınır, Hudud**
Tag	=	Tag	**-Dayak (atmak)**
Tag	=	Tag	**-Dik**
Teghi	=	Tegi	**-Dayanak**
Temen	=	Temen	**-Temel, esas**
Toun	=	Ton	**-Örtü,**

Aceba "don" kelimesi bundan mı geliyor?

Tourou	=	Toru	**-Oğul.**

Aceba "torun" kelimesi bundan mı geliyor?

Ou	=	O	**-On** (aded)
Oudoug	=	Odug	**-İt, (Şeytan)**
Oudou	=	Udu	**-Kuzu**
Oul	=	Ol	**-Ol (Zamir-i işari)**

Ousag	=	Usag	**-Kendisini Allah'a hasreden, mecazen uşak**
Ousan	=	Osan	**-Akşam**
Ourouch	=	Uruş	**-Yuruş**
Zag	=	Zag	**-Sağ taraf, sağ el**
Zig	=	Zig	**-Sık**
Zig	=	Zig	**-Açık**

İkinci Cedvel

Bar	=	bar	**-Parlamak**
Dar	=	dar	**-tarla**
Dou	=	do	**-oda**
Gab	=	gab	**-kapamak**
Gar	=	gar	**-gürlemek (gök)**
Ghin	=	Gin	**-göndermek**
Ghir	=	Kir	**-kırmak**
Gour	=	Gur	**-kırmak**
Ka	=	ka	**-kapı**
Kach	=	Kaş	**-koşmak**
Kin	=	Kin	**-göndermek**
Kou	=	Ku	**-Kaymak**
Kou	=	ku	**-kurt**
Kou	=	ku	**-Gümüş**
Kouch	=	kuş	**-Kuşak**
Kouch	=	kuş	**-taraf, köşe**
Koun	=	kun	**-parlamak, açık olmak.**

Acceba (gün) kelimesi bundan mı geliyor?

Kour	=	kor	**-kor, yanmak**

Ma	=	Ma	**-Gemi**
Pou	=	po	**-pugar**
Sab	=	sab	**-Çoban**
Sag	=	sag	**-Yüksek**
Sib	=	sib	**-Çoban**
Sig	=	sıg	**-Işık**
Sig	=	sıg	**-sık**
Soub	=	sub	**-Çoban**
Soug	=		**- Sökmek**

6- Padişah, Paşa, Bey, Efendi, Ağa Kelimelerinin Menşeleri[52]

Serlevhamızı (başlığımızı) teşkil eden kelimelerin menşelerini bulmaya çalışacağız. Şöyle ki:

Padişah – Bu kelime Sümeyri, sahih bir telaffuz ile Sümerîdir. Sümer memleketi eski Keldistan'da yani Babil devletinin cenubunda (güneyinde) kain olup, keşfiyat ve mutayat-ı ahire (son veriler) sayesinde, kronolojisi milattan otuz iki asır evvel bir zamana kadar tespit edilmiştir.

Sümercede bir şehrin emirine, hakimine patesi =patessi denir. O zaman şehir hükümdarlığı usulü câri (geçerli) idi. Mûrur-u zamanla bu unvan büyük bir hükümdara tabî, nim müstakil (yarı bağımsız) bir hükümdara verilmiştir. Bazı eski Asur hükümdarları, kendilerine "Asur ilahının patesi" unvanını vermişlerdir. Burada patesi "vekil" manasındadır. Zira hakiki kıral Asur ilahı idi. Asur hükümdarlarından bazıları, kendilerine doğrudan doğruya Asur patesi yani hükümdarı adını vermişlerdir.

Patesinin Akadça yani Babilce ve Asuricesi, İşaku = İschakou dur ki Arapça muadili (karşılığı) "şeyh" demektir. Arapçada şeyh, "emir" manasına da gelir.

Patesi kelimesini tasavvud (sesleme, söyleme) nokta-i nazarından tedkik edelim: (t, d), (s, ş) harflerinin mahreçleri (çıkış

52 2 Ağustos 1923 tarihli ve 81 numaralı "Yeni Mecmua"da (tadilen ve tevsien)

yerleri) bir olduğundan (t, s) yerine (d, ş) vazolunur (konulur) ise, padeşi (padeschi) ve zamanla padişah= Padischah olmuştur.

Paşa – Bu kelime Babilce olup, eyalet reisi yani vali, mutasarrıf manasındadır. Hükümdar Hammurabi[53] kanununda bu kelime Paha suretinde birkaç defa mezkurdur. Ahd-i Atik'in Azra kitabının Acem işleminden bahis aksamında, aynı kelime aynı suretle zikredilmiştir.

Paşa kelimesini tasavvud nokta-i nazarından tetkik edelim; paha ile paşa kelimelerinin aralarındaki fark (h) ile (ş) sadalarını husule getiren işaretler yani harflerdir. Eski İranilerin Ay ilahının ismi Mas'dır. Muahhar (sonraki) İraniler "Ay"a Mah demişlerdir. (Mas) kelimesi, müruru zaman ile mah olmuştur yani (s) sadasını veren işaret yerine (h) sadasını veren işaret gelmiştir.

Elyevm (bugün) bile İbranicede (paşa), paha tarzında yazılır ve o surette telaffuz olunur.

Paşa kelimesi bize ne vakit, ne tarik (yol) ve ne suretle geçmiştir? Şimdilik bu suali sormakla iktifa ederiz.

Beğ – Bu kelime milattan beş asır evvel yazılıp kısmen Acem işleriyle iştigal eden Ahd-i Atik'in "Danyal" kitabında ism-i mürekkebe (birleşik isme) karışmış olduğu halde görülür. Bu ism-i mürekkeb Patbag = Patbag dır ki, eski Acemcesi Patibagadır. Ahd-i Atik'te bazı ecnebi isimlerin imlası semai tarikiyle mahfuzdur. Patbag, kelimesinin imlasının bir ism-i mürekkeb olduğuna ayrıca bir kayıt mevcuttur. (Pat), yemek, lokma, (patbag) tayın alan demektir. Bazı yerlerde (Patbag)ın bir manası da, (cemaat), (esnaf), (heyet) reisi demektir. Bu ism-i mürekkeb de, bağ=bag kelimesinin "reis" manasını ifade ettiği görülür. Biz yemek ve lokma manasını ifade ve (pat) ile teşekkül eden patbag ism-i mürekkebinde, bir nevi tımar ve zeamet beyi görmek istiyoruz.

"Bag" kelimesini tasavvud nokta-i nazarından tedkik edelim: (g) (k) (y) harflerinin mahrecleri bir olduğundan (g) yerine

53 Hammurabi, ismine izafeten 283 maddelik bir kanun yapmıştır. Bu kelime 33,34 maddelerinde mezkurdur.

(k) yahud (y) vazolunur (konulur) ise (bag) kelimesi (bağ) olur. "Danyal" kitabından iktibas ettiğimiz (bag) kelimesinde esasen (elif) olmadığından kelime bag=beğ olur. Diğer taraftan bay eski Türkçede zengin demektir. Hubbetü'l Hakayık muharriri:

Bu baylık cigahlık idi kısmeti[54]

mısraında (bay), kullandığı gibi, Fuzuli'de bay ve geda tabirlerini kullanmıştır. 1136 sene-i hicriyesinde vefat eden ahi babalarından birisinin Eyüp'te Bostan iskelesi caddesinde bulunan garip bir mezar taşının metni bay kelimesini ihtiva ediyor. Mezar taşının metni budur:

Eğer bay, eğer geda, eğer derviş
Herkesin başına geliyor bu iş
Yatan mevtayı sorarsan kim imiş
Altuncu Hacı Muhammed debbağlar ahi babası imiş
Altım toprak, üstüm taş
Halime merhamet eyleyesiniz kardaş.

Bugün Tunuslular beylerine "Bay Tanus" diyorlar ki bizim imlamızla "Tunus Beyi" demektir.

Bey kelimesi bize ne vakit, ne tarik ve ne suretle geçmiştir? Şimdilik bu suali sormakla iktifa ediyoruz.

Efendi- Bu kelime Yunanca olup Bizans zamanında Türkçeye geçmiştir. Yunancası Aftenidis = Afthendisdir ki Fransızcası Seigneur kelimesinin mukabilidir (karşılığıdır).

Ağa – Sümerce agal "nüfuz sahibi" demektir. Bu kelimenin (L) harfinin aşınma suretiyle düşmesiyle "aga"nın meydana gelmesi muhtemeldir.

Eski Türkçede "aga" "aka" büyük "atmak" mastarı da yükselmek demektir. Unvan olarak "aga" "aka" kelimeleri hicretin 683 senesinde vefat eden İbn Bibi'nin "El Evamirül Alaiyye" nam eserinde "Gühürga Ağa ve Tuku Aka" gibi iki ism-i hasın (özel ismin) sonunda ve kezalik vezir Reşidüddin tarafından

54 Sayfa 64

hicretin 710 senesinde ikmal edilen "Camiü't Tevarih"in Tarih-i Oğuzyan faslında "Oğuz Ağa" gibi bir ism-i hasın nihayetinde bulunur.

7- Türkçe'de Sağır (Kef)'in Telaffuzu

Türkçe'de (ڭ) şeklinde gösterilip, elyevm üç noktasız olarak yazılan bir (n) vardır ki sağır kef namıyla marufdur. Bu harf, bazı kimseler tarafından doğrudan doğruya adi bir (n) ve bazı kimseler tarafından burundan çıkan bir (n) gibi telaffuz olunur. Bu son telaffuz, sağır kef'in eski telaffuzunun bir bakiyesidir.

Sağır kef'in eski telaffuzu, Yunanca'nın gg yahud gc gibi çift savamitin yani (ng) nin telaffuzu idi.

Altıncı hicri asırda yaşamış Hübbetü'l Hakayık müellifi[55] eserinin baş tarafında yazdığı

İlahi öküş hamd ayur men sanga

Sening rahmetingtin umar men onga[56]

beytinin birinci mısrasındaki "sana" ifade eden "sanga" kelimesi san-ga telaffuz olunur. San-ga kelimesindeaki g harfi (g) ile (k) sadaları arasında husule gelen mümtezic (kaynaşmış) bir sada verir.

Sekizinci hicri asrın nısf-ı sanisinde (ikinci yarısında) böyle bir telaffuza tesadüf ediyoruz. Zamanımızda Türkçe olduğu denilen ve fakat Sümerce olup "Allah" manasını ifade eden "Tan-

55 Hubbetü'l Hakayık müellifi Ahmed bin Mahmud Yükneki olup Türkçeye şarihi ve nakli Darü'l Fünun müderrislerinden Necib Asım Bey'dir.

56 Kitabın şarihi olan Necib Asım Bey, (onga) kelimesi hakkında "onga, ön, sağ, taraf, doğru manalarına gelen (ong) kökünden müştak olarak Çağatayca, işi doğru çevirmek, tahvil etmek manasına (ongarmak) gelir" diyor. Mahal-i viladetim (doğum yerim) olan Bodrum kasabasında iken, ongarmak kelimesini düzeltmek manasında kullanılır idik.

rı" kelimesi "Tingir" idi. Harezmi'nin hicretin 754 senesinde ikmal ettiği "Muhabbetname"de

Ulug Tingrining atın yad kıldım
Muhabbetnameyi bünyad kıldım[57]

beytindeki "Tingri" kelimesi nurur-ı zamanla "Tanrı" şekline girmiştir. "Tingri"nin teleffuz-ı aslisi "Dingir" (Dinghir) dir. Sümerce'de t, d sevamiti (sessizleri) telaffuzca birbirine yakındır. "Tingir" tabiri ve telaffuzu Fatih Sultan Mehmed Han zamanında da müstamel (kullanılmakta) idi. Darül fünun müderrislerinden Ahmed Refik Beyin, Fatih Sultan Mehmed Han zamanına ait neşretmiş olduğu vesaik meyanındaki ism-i haslar arasında "Tingir buyurmuş"[58] ismi vardır ki "Dingir buyurmuş" yani "Allah buyurmuş" demektir ki bu da "Emrullah" ism-i hasının Türkçesidir.

Sağır kef telaffuzunun izleri elyevm mevcuddur. Bodrum kazası rüşdiyesinde okurken Bodrum mülhakatından olan "Kerme" köyünden gelme Kermeli Ahmed namında bir sınıf arkadaşım vardı. Birgün "talim-i Farisi" namındaki risaleden ezberlediği dersi hocanın önünde okurken; Be-men bana-banga, be-to sanga san-ga be-o anga (an-ga) dedi. Halbuki bana, sana, ona diyecekti. Bütün sınıf talebesi garib olduğunu zannettiği bu telaffuzdan dolayı güldüğü için tekdir edildi.

---

57 Mevzuudan haric olup, mühim zannetdiğim bir meseleye istitraden (yeri gelmişken) temas ediyorum. Muhabbetname'nin ikmal edildiğini gösteren bu beyitdeki besmelenin, Arap besmelesinden ziyade Sümer besmelesinin taht-ı tesirinde (tesiri altında) olduğu görülüyor. Bu, Sümerce'de yazılmış bir seher duasının bir parçasıyla mukayese edilirse mütalaamın sıhhati tahakkuk eder.
Bir Sümer seher duasının ilk dört mısrasının Türkçe tercümesi bir veçh-i zirdir.
Ben büyük ilahların resulüyüm
Ea, Marduk beni debdebe ile gönderdiler
Zikrederek gelirim. Mahal-i selamete elimi vaz ederim.
Onların mukaddes zikrini ağzımda taşırım.
Dördüncü mısranın inşası, ruhu, Muhabbetname'nin beytinin ilk mısrasının inşası ve ruhuyla hemen hemen bir olduğu görülüyor. Bu cihet, Sümerce-Türkçe tetebbuat hususunda pek kıymetlidir.

58 Tarih Encümeni Mecmuası, Sayı 49-62 Sayfa 18.

8. Kullandığımız Türkçe Elifba Harflerinin Menşei ve Manaları[59]

Kullandığımız Türkçe yazının Arapça yazıdan alındığını ve Arapça'nın elsine-i samiyeden ma'dud olduğunu (sayıldığını) "Yeni Mecmua"nın 41 numaralı nüshasında yazmıştık. Akvam-ı Samiye'den ma'dud Babili ve Asuriler'den gayrı olan diğer akvam-ı samiye[60] 22 manalı işaret yani harften ibaret bir elifba istimal ederlerdi (kullanırlardı). Bu işaretler eski bedevilerin yevmi hayatlarında en ziyade kullandıkları eşya ile, besledikleri hayvanatın isimlerine ve insanın vücudunun bazı aksamına aid bazı şekillere atfen tersim (resmedilmiş) ve tevsim (işaret) edilmişlerdir. Mesela eski zamanda şimdiki (ع) harfi (O) işaretiyle gösterilmiştir. (O) göze benzediği ve Samice'de göz ayn demek olduğu için bu işarete "ayn" denmiştir. Kezalik eski zamanda şimdiki (ب) harfine benzemeyen o zamanki (𓉐) ye hane demek olan bet "Arapçası beyt", ve yine şimdiki (ج) harfine benzemeyen o zamanki (𓃾) e deve demek olan gımal "Arapçası cemel" denmiştir. Bundan anlaşılıyor ki eski zamanda, Arap Sami harflerinin bir kısmı, adeta bir nevi resim yazısının esaslarını teşkil etmiştir.

Eski Yunaniler tarafından dahi kabul olunup, Avrupa yazı sisteminin esası addedilmekte olan bu yazının menşei hakkında dört nazariye vardır.

---

59 5 Eylül 1918 tarihli ve 60 numaralı "Yeni Mecmua"da

60 Akvam-ı samiye, şarki ve garbi namıyla ikiye ayrılır. Babilliler ile Asuriler, şarki akvam-ı samiye, Araplar, İbraniler, Kenaniler ve Aramlılar garbi akvam-ı samiyeden mabuddurlar. (Habeş elifbası az farklıdır).

Birinci Nazariye-E. De Rouge, Arabî Samice yazının Mısır yazısından alındığını iddia etmiştir[61]. Mumaileyhin bu iddiası yalnız samiteler (sessizler) ifade eden hiyeroglif işaretlerinin savti (sesli) unsurlarına nazaran doğru olabilir. Halbuki Arabî Samice işaretlerin şekillerinin hiyeroglif işaretlerinin şekillerinden alındığına dair bu alimin serdettiği (sunduğu) edillenin (delillerin) müsbet bir netice verecek mahiyette olmadığı taayyün etmiştir (meydana çıkmıştır).

İkinci Nazariye – W. Deccke, Arabî Samice yazının hatt-ı mihinin (çivi yazısının) yeni eşkalinden alındığını iddia etmiştir[62]. Mumaileyhin bu iddiası, kronoloji esbabından dolayı kabul olunamaz. Çünkü hatt-ı mihinin yeni şekli miladdan takriben onbir asır evvel istimal olunmaya başladığına ve garbi samice ile yazılmış olup, şimdiye kadar keşfolunan en eski kitabenin tarihinin, miladdan takriben on asır evvel bir zamana aid olduğuna bakılırsa, bu iki yazı arasındaki zaman bir asırdan ibaret kalır ki bu müddet mevcud bir yazıdan yeni bir yazının icadıyla, tamim ve inkişafi için o zamanki irfan seviyesinin derecesi nazar-ı itibara alınırsa- kafi değildir. Delitzsch Arabî Samice yazının eski Babil resim yazısından alındığını iddia etmiştir[63]. Bu iddia doğru değildir. Çünkü, Arabî Samice yazı icad edildiği vakit, eski Babil resim yazısı 2000 seneden beri avam için istimalden sakıt bir halde bulunuyor ve onu yalnız ruhban sınıfı istimal ediyordu. Nasıl olurda hemen unutulmuş bir yazıdan yeni bir yazı icad edilsin? Bundan başka miladdan on beş asır evvel Suriye ve Filistin'de hatt-ı mıhi kullanılıyor ve Babil, Asur, Suriye ve Filistin hükümetleri, Mısır hükümeti ile hatt-ı mıhi istimal ederek muhabere ediyorlardı[64]. Bu yazının güçlüğü hasebiyle, kendisinde Arabî Sami elifba işaretlerini meydana getirebilecek en küçük anasır (unsurlar) bile mevcud değildi.

Üçüncü Nazariye – Jensen, Arabî Samice yazının, şimdi Suriye ile Asyayı sagirada (Küçük Asya'da) keşfedildiği ve menşe-

---

61 Memoire sur l'Origine de l'Alphabet Phenichen.
62 Der Ursprung des Altsemitischen Alphabets aus der Neussayrischen Keilschrift.
63 Die Enstehung der Keilschrift.
64 J. Kundtzon'un "Die el Amarna Tafeln" eserine müracaat.

leri hiyeroglif olduğu iddia olunan Hititçe kitabe yazısından alındığını iddia etmiştir. Fakat Hititçe işaretlerin, Arabî Samice işaretlerle olan müşabeheti (benzerliği) o kadar azdır ki mukni (inandırıcı) bir delil teşkil edemez.

Dördüncü Nazariye – 1899'da Girit'in eski harsı hakkında taharriyat (araştırmadan) yapan ve Minos kralının sarayını keşfeden asar-ı atika mütehassısı (eski eserler uzmanı) E. Evans, Mısır yazısının bir nevi (türü) olan eski Girit yazısının, Arabî Samice yazının anası olduğunu iddia etmiştir. Fakat edillesi (delilleri) meselenin tenvirine hadim olamamıştır (aydınlatılmasına hizmet edememiştir).

Bu dört nazariyeyi burada zikretmekten maksat, Arabî Samice yazının ne hiyeroglifden ne de hatt-ı mıhiden neş'et etmediğini göstermek içindir. O halde bu yazının menşei ne olabilir?

Arabî Samice yazının mucidleri, Fenikeliler olduğu ve diğer faraziyata göre bunlar mucid olmayarak fakat yazıyı adalar denizi ahalisinin hars merkezlerinden aldıkları iddia olunuyor. Bu faraziyenin birinci şıkkı doğru değilse de ikinci şıkkın doğru olmak ihtimali vardır. Çünkü miladdan takriben on beş asır evvel Fenikelilerin hiçbir ehemmiyeti yok. Tabir-i diğer ile bunlar elifba işaretleri icad edecek derecede henüz tekamül etmemişlerdi[65]. Fenikelilerin, elifba işaretlerini mezkur hars merkezlerinden ve bilahare Yunanilerin bu işaretleri muaddil bir suretde Fenikelilerden aldıkları ihtimali bu faraziyenin ikinci şıkkını teşkil eder. Bu faraziyeden atideki netice çıkar: Arabî Samice yazı ya eski Kenani (Fenikeliler dahi Kenani) bir kavim tarafından icad edilerek bilahare Fenikeliler vasıtasıyla Yunanilere geçmiş veya Fenikeliler tarafından adalar denizi ahalisinin merakız-ı harsiyesinden (kültür merkezlerinden) alınmış ve tadil edildikten sonra tekrar Yunanilere intikal etmiştir. Bu neticenin iki şıkkı da doğru olabilir. Çünkü, elifba harflerinin kısm-ı azamının mana-

65 1887 senesinde Kahire'nin 300 kilometre cenubunda ve Nil boyunda kain Tel-Amarna'da hatt-ı mıhi ile yazılmış levhalarda, Suriye ve Filistin'den bahsediliyor ise de Fenikelilerden hemen hiç bahsedilmiyor. Bu ise Fenikeliler o zamanda ehemmiyetden ari olduğuna ve mevcudiyetleri henüz teşekkül etmediğine delalet eder.

ları Kenancadır ki bu işaretlerin isimlerinin ya doğrudan doğruya Kenani olduğunu ve Yunanilere o suretle geçtiğini veya mezkur hars merkezlerinden alındığı farzolunan bu işaretlerin, Fenikeliler tarafından ta'dil edilerek (değişiklik yapılarak) yine Kenani isimleriyle tekrar Yunanilere intikal ettiğini gösterir. Bunu misal ile izah edelim: Yunanca'nın (g) harfi (Yunanca'da gama telaffuz olunur) elyevm Kenancanın yegane mümessili olan İbranice'de deve demek olan "gamal" (Arapçası cemel) dan; kezalik Yunancanın (k) harfi (Yunanca'da kapa telaffuz olunur), İbranice'de el ayası demek olan "kap" (Arapçası kef) dan ve Yunanca'nın (r) harfi (Yunanca'da ro telaffuz olunur), İbranicede baş demek olan rosch (Arapçası reis) dan alınmıştır.

Yunanca'da ekser harflerin telaffuzu Kenancadan alındığı halde, bilahare Kenani bir kavim olan İbraniler, bazı harflerin telaffuzunu Aramca'dan almışlardır. Mesela İbraniler (r) harfini rosch (ibranice baş demektir) telaffuz etmeyerek, resch (Aramca'da baş demektir) telaffuz ederler. Araplar umumiyet itibariyle İbranice telaffuzu kabul etmişlerdir. Kabul olunan bu telaffuz usulünde bazı harfler, İbrani harfleri gibi aynen ve bazı harfler de İbrani harflerin son hecelerinin hazfı (söylenmemesi) suretiyle telaffuz olunur. Kullandığımız Türkçe harfleri ise Arapça elifba harflerinin aynı olduğundan telaffuzlarında yalnız bir takım küçük farklar vardır ki atideki cedvelde gösterilir[66].

Arapça ve Türkçe elifba harflerinin isimleri, İbranice'den alındığına nazaran, manaları dahi bu lisandan alınmıştır.

ا – aleph; sığır, öküz

ب – beth, ba; hane, ikametgah

ج – ghimal; deve

د - daleth; kapı

ه – he, ha; menfez, bodrum penceresi

و – vav; küçük çengel çivi,

---

66 Bu cedvel, evvelen harflerin ebced sırasıyla tertib olunduğunu saniyen, Fransızca telaffuza göre Latin harfleriyle gösterilmiş kelimeler, harflerin İbrani telaffuzunu salisen Latin hurufuyla yazılmış kelimelerden sonra gelen bazı heceler, o harflerin Araplar tarafından ne suretle telaffuz edildiğini gösterir.

ز – zain; zel; silah
ح – het; duvar veya çitle muhat mahal
ط – tet, ta; tulum
ى – yod; ya; el
ك – kef; el ayası
ل – lamed; öküz öğündüresi
م – mem; su
ن – noun; balık
س – sameh; mesned, dayanak
ع – ain; göz
ف – pe; ağız
ص – çade; olta iğnesi
ق – coph; iğne yüzü, başın arka tarafı
ر – resch; ra; baş
ش – chin; diş
ت – tav; salib işareti[67]

67 Bu cedvelde bazı şekillere nazaran isim alan harfler vardır. Mürur-ı zamanla, elifba harflerini kolaylıkla öğrenmek ve çocuğun kafasına yerleştirebilmek için bu usul bulunmuştur ki, o da harflerin şekillerini hariçte bulunan bazı şeylerin şekillerine benzetmekden ibarettir. Şimdiki elifba metodlarının esası, aşağı yukarı bu sistemin mahsulüdür. Yakın zamana kadar bazı sübyan mekteplerinde çocuklara elifbayı atideki suretde öğretirlerdi:
Elif, değnek gibi; be, yanı yatık; pe, te ona benzer, cim, kulaklıca; çim, ha, hı ona benzer, dal, çatalca; zel, ona benzer, re, beli eğri; ze, je ona benzer, ayn, ağzı açık; gayn, ona benzer, fe, kuzu başı; kaf, tokmak gibi; kef, eğri büğrü; lam, orak gibi, mim, çomak gibi; nun, çanak gibi; vav, Arap (?) gibi; he, iki gözlü; ye, yay gibi.

9- Kullandığımız Türkçe Yazının Menşei[68]

Elyevm kullandığımız Türkçe yanın menşei Kenanidir. Bunu ispat etmek için, huruf-u Arabîye (Arap harfleri) namıyla maruf (bilinen) Türkçe harflerin menşeini aramak lazım gelir.

Arap lisanının beşiğinin, Arabistan şube-i cezîresi (yarımadası) olduğu malumdur. Arabistan'da, bahusus eski zamanlarda yaşamış Arapların lisanı bir olmayıp farklı idi. Bu fark, Arabistan'ın cenup (güney) ve şimal (kuzey) taraflarında bariz bir surette tezahür etmiştir (ortaya çıkmıştır). İşte bunun içindir ki elsine-i samiye, (sami dilleri) Arabistan'ın cenup ve şimalinde tekellüm edilen (konuşulan) lisanlara göre, Arapça'yı, cenubi ve şimali Arapça namıyla iki kısma ayrılmıştır.

Cenubi Arapça, Arabistan şube-i cezîresinin Main, Seba, Himyer ve diğer bazı cihetlerinde (bölgelerinde) tekellüm edilerek, yazısı ancak kitabeler marifetiyle malum olmuştur. Cenubi Arapça alfabe harflerinin ekseriyesinin, Kenanca alfabenin harfleriyle karabeti (akrabalığı) var ise de, birincilerin Kenanca'dan çıktıkları veya daha eski olup izleri kalmamış olan diğer bir alfabeden inkişaf ettikleri malum değildir. Cenubi Arapça'da (vav), (ya) harflerine saite (sesli) olarak gösteriliyor; halbuki Şimali Arapçada, yani elyevm (günümüzde) tekellüm olunan (konuşulan) Arapçada, bu iki harf esas itibariyle samitedir (sessizdir). Cenubi Arapça'nın bu usulünün (vav, y saite olarak kulla-

68 25 Nisan 1918 tarihli ve 41 numaralı "Yeni Mecmua"da (tadilen)

nılması usulü) bir bakiyesi, şimali Arapça'nın bazı kelimeleri ilâl kavaidinde (illetli harf kurallarında) müşahade olunur.

En eski şimali Arapça kitabeler, şimdiki Arapça yazı ile yazılmayıp, cenubi Arapça yazı ile karabeti olan ve şimdiye kadar tamamıyla okunamayan bir alfabe ile yazılmıştır. Bu gibi kitabeler, vasıti (orta) Arabistan ile Havran arasında kain (bulunan) bir mahalde bulunmuştur. Şimali Arapça yazı ile yazılan kitabelerin en eskisi, miladın 328 senesinde, Meraü'l Kays ibn Ömer yahut İmrü'l Kays[69] tesmiye olunan (diye adlandırılan) bir emirin mezarı üzerinde hak edilmiş (kazınmış) ve Şam şehrinin şark-ı cenubiyetinde (güney doğusunda) kain "en-Namara" nahiyesinde bulunmuştur[70]. Bu kitabeden gayri cahiliyet zamanına ait birkaç kitabe vardır ki, yazıları Arapça yazının en eski nevini (türünü) teşkil eden hatt-ı kufidir. Bu son hat, ilk asırlarından itibaren daha basit, yuvarlak ve işlek bir şekil almaya başlamış ve bundan hatt-ı nesihi meydana gelmiştir.

Mısır'da hicretin birinci asrına ait hatt-ı nesihi ile yazılmış müteaddid Arapça Papirüs kağıtları bulunmuştur. Bu papirüslerin bir kısmı Arapça ve Yunanca ve kısm-ı azim (büyük kısmı) Yunancadır. En çoğu, Haraç makbuzlarından ibaret olan vesaik, Mısır hükümet memurları, tarafından yazılmıştır. Araplar Mısır'ı işgal ettikleri vakit, umur-u hükümeti (hükümet işlerini) idare eden Kıpti memurları yerlerinde ibka etmişler idi (bırakmışlardı). Kıbti memurlar, umur-u resmiyede Yunancayı istimal ettikleri için, Arapça tamim edinceye kadar, Yunanca ile Arapçayı kullanmışlardır.

Şimdiki Arapça yazının esası olan hatt-ı kûfi, Nebat yazısından çıkmıştır. Nebat[71] yazısıyla yazılmış kitabelerin en eskisi, kablel milat (milattan önce) takriben 40 senesine aittir. Bu kitabelerdeki isimlerin Arap olmasına nazaran, bunlardan Nebatla-

---

69 Mera, "abd" demektir; Kays bir mabedin ismidir. İmraü'l Kays namıyla, zaman-ı cahiliyette yaşamış bir şairin ismi dahi vardır.

70 Lidzbarski, Ephemer für semitische tpigraphik nam eseri cilt 2, sahife 24.

71 Nebat memleketi şimdiki Arabistan'a hakim olmuş ve bazen Havran'a hatta Şam'a kadar imtidad etmiş olan araziyi ihtiva etmiştir. Payitahtı Vadi-i Musa (Petra) idi.

rın Arap oldukları ve Arapça'yı ancak yazı lisanı olarak istimal ettikleri istidlal olunur (delillenmiş) olur.

Aramca yazı yeni ve eski olmak üzere iki nevidir. Nebatça yazının, yeni Aramca yazıya müşabaheti (benzerliği) vardır. Yeni Aramca, eski Aramca'nın inkişafından husule gelmiştir. Eski Aramca yazı, eski İbranice ve eski Fenikece'ye ve bu sonuncu Kenanca yazının en eski şekillerine müşabihtir[72].

Yukarıdaki mütalaata atfen, Arapça harflerin menşei Nebatça; Nebatça yazının menşei, Aramca; Aramca yazının menşei, İbranice ve Fenikece ve bu iki son yazının menşeleri Kenanca'dır. Binaenaleyh madem ki kullandığımız Türkçe yazı Arapça yazıdır, o halde kullandığımız Türkçe yazının menşei Kenanca'dır.

Balada, gayri sami bir lisan olan Türkçe yazının sami bir lisan olan Arap yazısı ile münasabatını ve binaenaleyh Türkçe yazının menşeinin Arap yazısı olduğunu gösterdik. Şimdi Türk lisanının, Uygur lisanı gibi, aynı zümreye mensup olmasına nazaran, Türk yazısının, Uygur yazısı ile münasebeti olup olmadığını arayalım.

Uygur yazısı, Süryanice ile karabeti olan ve İstrongilo[73] tesmiye olunan yazıdan neşet etmiştir. Süryanice ise Nebatça'dan çıkmıştır. İstrangilo yazısı, Süryanice'den ve Süryanice ise Nebatça'dan çıkmıştır. Yukarıda zikri geçen ve Arap yazısının en eski nevini teşkil eden hatt-ı kufi dahi Nebatça'dan çıkmıştır. Demek şimdiki kullandığımız Türkçe yazı ister Arap yazısından ister Uygur yazısından çıksın, yine netice birdir, yani Türkçe yazının en son menşei, Arap yazısının menşeinin takip ettiği safahatta (safhalarda) gösterildiği vechile, Kenanidir.

Bu müşterek menşee rağmen, Uygur alfabesi bazı hususiyet-i ahvale maliktir ki, bu da, Türkçe yazının, Uygurca'dan alınmadığına ve bilakis Arapça yazıdan alındığına delalet eder.

---

72 M. Lidzbarski'nin Handbuch des Nordsemitischen Epigraphic. İkinci cilt (levha kısmı). Bu eserde yazı şekillerinin karabet ve münasebetlerini gösterir, mükemmel levhalar vardır.

73 Stranghilo, Yunanca bir kelime olup "Yuvarlak" demektir.

Mesela Uygur alfabesi 17 işaretten ibarettir. Bunlar meyanında, (ze) (zel) (sin) (zı) (sad) (dat) yani telaffuzları dişler ianesiyle (yardımıyla) icra edilen altı harfin savtlarını ifade edecek tek bir işaret mevcuttur. Bundan başka Uygurca'da eski Arapça'da yani 22 işaretten ibaret olan ve ebcet tertibini takip eden Arapçada (z) (sin) (sad)[74] harfleri için ayrı ayrı işaretler vardır.

Şimdi bir sual varid oluyor. Acaba Türkler ne vakit hurufu Arabîyeyi (Arap harflerini) kullanmaya başlamışlardır. Bu suale şimdilik katiyet ile cevap verilemez. Çünkü, Türkler muhtelif memleketlerde yaşadıkları için, hangi, memleketin Türklerinin daha evvel Arap yazısını kabul ettiklerini tayin etmek müşkildir. Şu kadar var ki, Türklerin Araplar ile temasta bulundukları ve Arapların tesiri altında kaldıkları andan itibaren, Arapça yazının Türkler arasında tamim etmeye başlamış olması varid-i hatır olabilir. Arapların Türkler ile muharebe etmeleri, takriben miladın 716 senesine doğru tesadüf ediyor. İhtimal ki bu muharebeden sonra, Türkçe yazı, Arapça yazının tesiri altında kalmıştır[75].

Yukarıda, Türkçe yazının Arapça yazından alındığı söylenmiştir. Bu defa Arap alfabesini teşkil eden harflerin inkişafı hakkında malumat verelim: Arapça, Sami bir lisan olduğu için, bu lisanda kullanılan huruf da, sami olan Kenanca hurufun tertibini takip etmiştir. Bunun en büyük delilini "ebced" tertibinde aramalı. Bu tertib ber vech-i zirdir. Ebced (ابجد هوز كلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ) Arabî Afrika'da Arapların bu son dört kelimeyi صعفض قرست تخذ ظغش tarzında yazarlar. Bu kelimelerin menşei hakkında muhtelif rivayetler vardır[76]. Umumiyet itibariyle kabul olunmuş bir fikre göre, ebced tertibini teşkil eden kelimeler, ecnebi olup, ilk harfleri bir madde-i asliyedir. Eski

---

74 (zel), (zı) ve (dat) zikr etmedik. Bu üç harf bi'n nisbe yenidir. (peltek ze) harfi (dal) dan (zı) harfi (tı) dan ve (dat) harfi (sad)dan inkişaf etmiştir.

75 Uygurca yazı, hicretin dokuzuncu asrına kadar, havas (seçkin) lisanı olarak yazılmaya devam olunmuştur. (Necip Asım Beyin şerh ve nakl ettiği Ahmed b. Mahmud Yugnaki'nin eseri olan "Hibbetü'l Hakayık"ın birinci kısmının başlangıcına müracaat oluna)

76 Tacü'l Arus (Mısır'da Matbaa-i Hayriye'de ilk defa olarak hicretin 1306 senesinde basılmıştır) cüz 1, sahife 275.

Araplardan bazıları, Cumartesi gününe ebced; pazara, Huz; pazartesi gününe Huti; Salıya, Kelmen; Çarşambaya, Safas; Perşembeye, Karşet; ve Cumaya, Arube tesmiye ederler (isimlendirirler) idi[77]. Cumanın Arube tabiriyle ifade edildiği için, evailde Arapça alfabenin 22 harften teşekkül ettiğini bir alim istidlal etmek (ispatlamak) istiyor[78]. Çünkü Perşembe manasını ifade eden Karşet kelimesi alfabenin son harflerini teşkil ediyor. Yani Cuma demek olan Arube'yi[79] ifade etmek için başka harfler kalmıyor.

"Ebced" usulü tertibi, İbranice ve Süryanice (bugün, İbranice Kenanca zümrenin yegane mümessilidir) alfabe tertiplerinin aynıdır. Bu iki lisanın alfabeleri 22 harften ibaret olup, bazı harflerine ilave olunan noktalar vasıtasıyla telaffuzları değişir. Mesela İbranicede (b) harfinin içine ve Süryanicede ayn harfinin üstüne bir nokta konursa b, ve ibranicede (b) noktasız olur ve Süryanicede ayn harfinin altına bir nokta konursa v gibi telaffuz olunur. Arapçada buna müşabih bir nokta usulü istimal olunmuştur. Bu usulün sebeb-i isti'mali, müruru zaman ile harflerin daha basit bir şekil almalarından ve bu yüzden birkaçının birbirine müşabehet etmeye başlamalarından ileri gelmiştir. İşte bu basitleştirmenin tesiri ile husule gelen müşabeheti def etmek için, bir vasıta-i tefrik ve temyizin taharrisine lüzum görülmüştür. Tedmürce[80] ve Nebatça yazılara imtisalen (bağlı olarak) Süryanice şekilleri bir olan (dal) ve (ra) harflerini birbirinden ayırmak için (dal)'ın altına bir nokta ve (ra)nın üstüne bir nokta konmuştur. Arapçada kabul olunan bu usul iktizasınca, basitleştirme hasebiyle birbirine benzemeye başlayan eski harflerden yani 22 harften bazılarının vaktiyle yalnız bir işarete malik olan harflerin şekilleri, muhtelif noktalar vasıtasıyla tefrik ve temyiz

77 Ed. William Lane'nin, Arabic-English Lexicon lügat kitabı cilt 1, sahife 4.

78 De Sacy, Grammaire Arabe.

79 Fikrimize göre, 'arube kelimesinin aslı ibranicedir. Ereb okunan ibranice kelime, akşam ve bahusus cumartesi gününe tekaddüm eden gündür ki o da Cuma demektir. Bu kelime, Yahudi bayramlarına tekaddüm eden günlere dahi tatbik olunuyor ki bu gibi günler, Cuma ad olunurlar.

80 Şam'ın şark-ı şimalinde (kuzey doğusunda) kain Tedmür şehri lisanıdır. Tedmür, Tarih-i milattan bed' ile tedricen kesb-i satvet ederek miladın 260 senesinden sonra bütün Suriye'yi idaresi altına almıştır.

edilmiştir. Birbirine benzemeye başlayan harfler: be, te, ye, ra, ze, fe ve kaf'tır. Eski zamanda, yalnız bir işarete malik olan ve başka harflere benzemeyen harfler: te, he, de, sad, tı, ayn'dır. Yalnız bir işarete malik harflerin noktaları tadil veya yeniden nokta ilave edilmeyle, bu son altı harften (ث), (خ), (ذ)[81] (ض), (ظ), (غ) gibi yeni harfler meydana gelmiştir ki bunlar, ebced tertibinin nihayetine ilave edilen " ثخذ ضظغ " kelimelerini meydana getirmişlerdir. Bu altı harf, Arap alfabesinin aslen müteşekkil olduğu 23 harfe nisbeten yenidir. Bunun böyle olduğunu, harflerin ifade ettikleri kıymet-i adediyeleri dahi müeyyeddir.[82]Mülahazat-ı sabıktan anlaşılıyor ki, bir lisandan yeni harflerin icadı, o lisanda hissedilen bir ihtiyaç meselesidir. Mesela, Mısır Arapçasında (vav) harfi, Fransızca (v) gibi telaffuz olunmayıp İngilizce (w) gibi telaffuz olunur. Fakat bazı kelimelere Fransızca (v) telaffuzu vermek için (fe) üzerine iki nokta daha ilave olunmuştur. Mesela avukat kelimesi, afukat (fe kelimesinin üzerinde üç nokta vardır) şeklinde yazılır ve avocat okunur.

Türkçe alfabesindeki (p), (ç), (ze) harfleri Acemceden alınarak, asılları (ب) (ج) ve (ز) idi.

Arapça alfabe, niçin ebced tertibini muhafaza etmemiş ve ne zamandan beri şimdiki tertibe girmiştir? Bu sualin birinci kısmına cevap verelim. Yukarıda söylendiği gibi, huruf-u Arabîye birbirine benzemeye başladıkları vakit, benzeyen harfler biraraya getirilerek bu suretle ebced tertibine halel geldi. Sualin ikinci kısmına gelince, bu babda kati bir şey denemez. Fakat, eski Arapça kamuslar (sözlükler), bu alfabe tertibi hakkında bize az çok bir fikir verirler. Mesela Kitabü'l Ayn[83] namındaki en eski Arapça kamusun tertibi şimdiki alfabe sırasıyla değil, belki huruf-u Arabîye'nin muharrecleri (?) itibarı sırasıyla tanzim

---

81 Eski zamanda Arapça'da Yahudi kelimesi (de) ile yazılır idi. Bilaahire "Yahudi" (zel) ile yazılmaya başlandı. Bu misal, telaffuzun, Arapça üzerine olan tesirini bariz bir surette gösterir. (Tacü'l Arus, cüz 2, sahife 585).

82 Ebced usulüyle tertip olunmuş son harf (ت) olup kıymet-i adediyesi 400'dür. Halbuki (ث), 500; (خ) 600; (ذ) 700; (ض) 800; (ظ), 900; (غ), 100 ifade eder.

83 Bu kamusun telifi el Halil b. Ahmed'e isnad olunur. Mamaileyh, hicretin 160 yahud 170 senelerinde vefat etmiştir. Leiden kütüphanesinde manfuz bulunan "Kitab-ı fil Maniü'l Huruf" namındaki yazma kitap, kezalik el-Halil'e isnad olunur.

olunmuştur. Bu tertip elif ile başlayacak yerde "ayn" ile başlayarak atideki sırayı takip etmiştir:

ع ح ه خ غ ق ك ج ش ض ص ز ط د

ت ظ ز ث ر ل ن و ب م وا ى

Tehzibü'l-Lüga[84] kamusunda "Kitabü'l Ayn"ın tertibine riayet olunmuştur. Fakat "Kitabü'l Muhit"[85] ve "Kitabü'l Mücme'l fil Lüga"[86] kamusları, şimdiki alfabe sırasına göre tertip olunmuşlardır. Bu son iki kamustan daha yeni olan "Kitabül Muhkem ve'l Muhitü'l Azm"[87] tertibinde Kitabü'l Ayn'ın tertibi gözetilmiştir.

Şimdiye kadar, Arap yazısı ile alfabesine dair serd ettiğimiz mütalaatın kaffesi, Arap yazısı ile alfabesinden başka bir şey olmayan şimdiki Türk yazısı ile alfabesi hakkında da variddir.

84 El-Ezheri'nin eseridir, mumaileyh hicretin 202 senesinde tevellüd 270'de vefat etmiştir.

85 Müellifi Ebül Kasım b. Abdüsssaib, Mumaileyh hicretin 326 senesinde tevellüd 385'inde vefat etmiştir.

86 Müellifi Ebül Hüseyin İbnü'l Farisidir ki hicretin 395 senesinde vefat etmiştir.

87 Müellifi Ebül Hasan Ali b. İsmail el-Müressi İbn Seyyid'dir ki hicretin 478 senesinde vefat etmiştir.

10. Kullandığımız Türkçe Ay İsimlerinin Menşei[88]

Elyevm kullandığımız Türk aylarının isimlerinin menşei yabancıdır. Bu aylardan altısı Akadca (yani Asur-Babil lisanı) üçü Latince ve üçü Süryanice'den alınmıştır.

Şimdiki Türk ayları ne zamandan beri istimal olunmaktadır (kullanılmaktadır)? İşte bu sualin cevabı hakkında birkaç söz söyleyeceğiz.

Hicretin 397 yahud 398'inde vefat eden Ebu Nasır İsmail bin Hammadü'l Cevheri, telif ettiği "Tacü'l Lügat ve Sıhhaü'l Arabîyye" nam kamusunda, elyevm kullandığımız haziran ayını zikrederken "haziran bilrumiye ism-i şehr kabl temmuz" diyor[89].

Hicretin 430 senesinde vefat eden Ebu Reyhan Muhammed bin Ahmed el Biruni el Harezmi'nin "El-Asarü'l Bakiyye Anü'l-Kurunü'l Haliyye"[90] namındaki eserinde, akvam-ı muhtelifenin o zamana kadar ve zamanında istimal eyledikleri ayların cedvelleri derc olunmuştur.

Mevzu'umuzu isbata medar olabilecek bu cedvellerden üçünü bil'iktibas buraya aynen derc ediyoruz.

---

88 27 Haziran 1918 tarihli ve 50 numaralı "Yeni Mecmua"da (tadilen).

89 Cüz-i evvel, sahife 305.

90 Bu eser, Alman ulemasından Eduard Sahau tarafından tercüme edilerek Arapça metniyle beraber, 1878 senesinde Leiden'de tab olunmuştur.

Cedvel-i Şuhuru't Türk – Sıckan, Ud, Bars, Tafişhan, Lu, Yılan, Yont, Koy, Bicin, Taguk, İt, Tonguz.

Cedvel-i Şuhur'ut Türk Ali Kul Uluğ Bey – Aram ay, ikinci ay, üçüncü ay, dördüncü ay, beşinci ay, altıncı ay, yedinci ay, sekizinci ay, dokuzuncu ay, onuncu ay, on birinci ay, hakşabat ay.

Cedvel-i Şuhuru's Süryanin – Teşrin-i evvel, Teşrin-i ahir, Kanun-ı evvel, Kanun-ı ahir, Şubat, Azar, Nisan, Ayar, Haziran, Temmuz, Ab, Eylül.

Ebu Reyhan, Cedvel-i Şuhuru't Türk namı altında topladığı ayların, hangi Türkler tarafından istimal edildiğini yazmıyor. Bu Türkler, Türkistan-ı şarki'den ma'dud olan "Hıtay" ve Hıtay'ın şimalinde bulunan "Uygur" Türkleri oldukları ve bu ayların Uygur Türkleri tarafından istimal edildikleri anlaşılır. Hıtay Türklerine gelince, bunlar dahi, Uluğ Bey'in mukaddimesinde, anlaşılacağı veçhile birinci ayın ismi başka olmak üzere Uygur Türklerinin ay isimlerini istimal ederlerdi. Bu suretle Hıtay'ların ay isimleri bir vech-i zirdir:

Keskü, Ut, Bars, Tavışkan, Lu, Yılan, Yond, Koy, Bicin, Takagu, İt, Tonguz.

Mahmud bin el-Hüseyn bin Muhammedü'l Kaşgari, bu ayların imlalarını ber vech-i zir yazıyor[91]. Sıçgan, Ud, Bars, Tafışgan,[92] İnek,[93] Yılan, Yond, Koy, Bicin, Takagu, İt, Tonguz.

Kitab-ı Divan-ı Lügati't Türk'ün müellifi, eserini hicretin 466 senesinde itmam etmiştir (tamamlamıştır)[94]. O zamana kadar Türk ayların isimleri hakkında yazanlar, elyevm kullandığımız Türk ayların, Türkler tarafından istimal olunduğuna dair hiçbir şey zikretmediler. Buradan istidlal olunabilir ki (anlaşıla-

---

91 "Kitab-ı Divan-ı Lugat'it Türk" cild 1, sayfa 289-290.

92 Tafışgan kelimesinin (f) si üstünde üç nokta vardır. Kitab-ı Divan-ı Lügati't Türk'ün istinsah ve tab vazifesini deruhte eden muallim Kilisli Ahmed Rıfat bin Abdülkerim Efendi, bu üç noktayı şüphe alameti olmak üzere vazettiğini kitab-ı mezkurun nihayetinde yazıyor. Ebu Reyhan'ın cedvelinden, aslına dair şüphe edilen bu harfin (f) olduğu anlaşılıyor.

93 Uygur ve Hıtay alaylarının cedvelinde "Nek" yerine "Lu" vardır.

94 Kitab-ı Divan-ı Lügati't Türk, Cild 1, sahife. 29.

bilir ki) hicretin 466 senesinde şimdiki Türk ayların isimleri gayr-i müstamel (kullanılmamakta) idi.

Yukarıda ismi geçen Ebu'l Cevheri, "Haziran"dan bahsettiği vakit, bu ayın bir "Rum"[95] ayı olduğunu zikrediyor. Şayet bu ay, Türkler tarafından istimal edilmiş olsaydı. Ebu'l Cevheri'nin lugatında böyle bir kayd bulunacağı tabii idi. Ebu Reyhan'ın Türk aylarına tahsis ettiği cedvelde "Haziran"a tesadüf olunmuyor. Halbuki aynı "haziran" ismi Süryani ayların cedvelinde mezkurdur.

Kitab-ı Divan-ı Lugati't Türk'ün müellifi şehirlerde mukim Türklerin, Arabî ayları istimal eylediklerini ve köylerde bulunanların da seneyi dört kısma ayırarak her bir kısma ayrı bir nam verdiklerini yazıyor[96].

Hicretin 806 senesinde vefat eden "El Kamusü'l Muhit" müellifi, Eş Şeyh Mecdeddin Muhammed bin Yakub el Firuzabadi, haziran ayından bahsettiği vakit "ism-i şehr bi'r Rumiye" yazmıştır[97]. Aceba el Firuzabadi bu cümleyi "Tacü'l Lügat ve Sıhhahü'l Arabîye"den mi nakletmiş, yoksa zamanında bu ayın yine bir Rum ayı olduğu ve henüz Türkler tarafından istimal olunmaya başlamadığı için başka bir kayd ilave etmeye lüzum mu görmemiş? Eğer faraziyenin ikinci şıkkı doğru ise şimdiki Türk ayların istimali mebde-i binnisbe yeni demektir.

Her ne kadar Türkçe yazılmış kitabeler ile eserlere vazolunan tarihlerin kaffesi (bütünü) Arabî ise ve bunların ianesiyle (yardımıyla) bu faraziyeyi halletmek mümkün değilse de, biz ikinci şıkkın hakikate mukarin (yakın) olduğunu zannetmek istiyoruz. Bu babdaki hüccetimiz (delilimiz) budur: İbrani tarihinin 5283 senesinde, (miladın 1524 senesine mukabildir) Girit'te yaşamış Yahudi ulemasından Ribi Eliya Ev Bin Ribi el Kane Kapsali'nin "Dibi Eliya Ev" namıyla yazdığı ve bilahare İtal-

95 Arabic English Lexicon muharriri W. Lane, "Haziran" kelimesini Ebu'l Cevheri'nin lugatından aldığını beyan ettikten sonra "Rum" kelimesini "Yunan" diye tercüme etmiştir. Halbuki bu doğru değildir. Çünkü ne eski ne yeni Yunan ayları meyanında "Haziran" telaffuz olunan bir ayın ismine tesadüf olunmuyor.

96 Kitab-ı Divan-ı Lügati't Türk, cild 1, sayfa 290-291.

97 Kamusu'l Muhit, cüz-i sani, sayfa 8.

ya'nın Padova şehrinde tab ettirdiği bir eserde, Fatih Sultan Mehmed Han tarafından hekim başısı olan Yakub'a verilen ve mürur-ı zamanla zayi olan bir fermandan bahsedildiği vakit, bu fermanın 857 senesinin muharreminde zayi olduğu zikr ve bu tarihin yanı başına da İbrani tarihi mukabil olan 5214 senesinin Adar ayı da ilave edilmiştir.

Şimdi burada bir sual varid oluyor. Bu İbrani muharrir niçin Arabî tarihini kullanmıştır. Aceba zamanında, şimdiki Türk ayları halk arasında müstamel değil miydi (kullanılmamakta mıydı)?

Türkiye'nin umur-ı maliyesinde müstamel olan (mali işlerinde kullanılan) "sene-i maliye"nin, Sultan Mahmud Han-ı Rabi zamanında kabul ve tatbik edildiği malumdur. O zamana kadar maliye işlerinde de Arabî aylar kullanılırdı. Fakat Arabî aylar kameri olduklarından, 1087 sene-i hicriyesinde, kameri ve şemsi ayların gün farkından dolayı Mart ayı vaki olmamıştır. Binaenaleyh, bu mahzuru defetmek için "sene-i maliye" namıyla bir sene kabul olunmuş ve bu babda sadır olan ferman, 29 Mart 1088'de defatir-i resmiyeye kaydedilmiştir[98]. Demek ki o zaman da şimdiki kullandığımız Türk aylar halk arasında kullanılıyordu. Bu böyle olmakla şimdiki Türk ayların istimalinin mebde'i ne olabilir?

Fikrime göre bu aylar ya doğrudan doğruya Babilliler'den yahud bilvasıta Süryaniler'den alınmıştır. Bilvasıta diyoruz çünkü Süryani ayların dokuzu Babili ve Türk ayların altısı kezalik Babilidir. Türkler ihtimal ki bu ayları Süryaniler'den ve ihtimal ki doğrudan doğruya Babilliler'den almışlardır. Bu son mütalaa dahi kuvvetle variddir.[99]

Mütalaat-ı anifeden (biraz önceki mütalaadan) sonra mevzuu bahs ayların menşelerini birer birer ta'dad edelim (sayalım):

Mart-Eski Romalıların birinci ayı olup Latincesi Martius dur. Bu aya, hasadı takdis veya mahveden ve tabiat ve güneş

98 Ebuzziya Tevfik Bey'in tab ettirdiği "Takvimu'l Edvar"da sene-i maliyenin kabul ve tadbikine dair malumat vardır.

99 Bu eserimin 4 ve 5 numaralı tetebbularına müracaat.

ilahı olan Mars ismini vermişlerdir. Bu ilah bir martta tevellüd ettiği için Roma ruhbanı, yevm-i viladetini tes'id ederler (doğumunu kutlarlar) idi.

Nisan-Akadlıların birinci ayı olup, ismi **Nissanoudur**[100]. Manası henüz muayyen (belirli) değildir.

Mayıs – Eski Romalıların üçüncü ayı olup Latincesi **Maius**'dur. Bu ay bahar ilahesi olan Maia ismine nisbeten Mayıs yad edilmiştir.

Haziran – Bu kelimenin menşei Süryanice olup ismi **Heziron**'dur. Manası henüz taayyün etmemiştir (belirlenememiştir).

Temmuz – Akadlıların dördüncü ayı olup ismi **Dou'uzo** ve eskisi Tam-mouz'dur.[101] Temmuz, Babil'de bir ilahın ismi idi. Bu kelimenin manası hakkında müteaddid fikirler dermeyan edilmiştir. Bir İngiliz alimi bu kelimenin, elyevm (bugün) hemen gayr-ı mütebeddil bir halde olarak Türkçe'de müstamel ve hınzır demek olan domuz kelimesinin aynı olduğunu söylüyor[102]. Meşhur Asuriciler'den Halevey Asurice'de dou'uzo kuvvet sahibi olmak demek olduğundan **tammouz**'un aynı mana ifade ettiğini beyan ediyor[103]. Eduar Koenig, temmuzun, Sümerce kelimesi olan **Doumuzi-zuab**dan Akadça'ya geçtiğini ve bu Sümerce kelimenin manası "su derinliğinin hakiki çocuğu" olduğunu da kaydediyor[104]. Ahd-i Atik'de temmuz kelimesi mezkurdur[105]. Hezekiel'in temmuz hakkındaki fıkrası ber vechi zirdir: "Ve beni beytü'l Rabbin şimal tarafında kain kapının medhaline götürdü ve işte orada kadınlar oturup Temmuz için ağlıyorlardı".

---

100 Bir de martın birinci gününde gümrük deva'irinde yapılan (dairelerinde) merasimin menşei eski Roma zamanından kalma bir adet olsa gerekir.

101 W. Muss-Arnolt'un "Assyrisch-English-Deutsches Hand Wörterbuch" eseri, sayfa 698. Nisan ismi, Ahd-i Atik'in Ester kitabıyla (bab 3, fıkra 7) Tahmiye kitabında (bab 2, fıkra 1) mezkurdur.

102 Proceedings of the Society of Biblical Archeology (London) cild 11, sayfa 198-200.

103 Haleey, La civilisation Babylonienne, sayfa 260.

104 E. Koenig, "Hebraisches und Aramaisches Wörterbuch zum alten Testament" sayfa 546.

105 Hezekiel, bab 8, fıkra 14.

Gerek bu fıkra, gerek Hezekiel kitabının sekizinci babı, Yahudiler'in ibadet-i hakikiye-i ilahiyeyi terk ile bir takım mabudlara taptıklarını ve bunlar meyanında "Temmuz" denilen ilahın mevcud olduğunu ve kadınların bu ilah için ağladıklarını hakidir. Eski zamanlarda temmuz, "ilkbaharın kuvve-i enbatiyesi"[106] ilahı olarak addedilmiş ve yaz mevsimine tesadüf eden ayda (ki temmuz ayıdır) vefat etmiş olmakla, Yahudi kadınları, nebi Hezekiel'in tenbihlerine rağmen, vefatından müteessir olarak ağlarlardı.

Yukarıdaki mütalaata ilaveten, bu babdaki fikrimizi beyan edelim: Anadolu'nun bazı yerlerinde hınzır demek olan domuz kelimesi, domouz, dongouz ve do,ouz tarzlarında telaffuz olunur. Balada, Akadlıların bu aya verdikleri ismin dou, uzo olduğuna, İngiliz aliminin bu kelimenin Türkçe'de müstamel olduğunu söylemesine ve Eduar Koenig'in, yine bu kelimenin menşei Sümerce olduğunu beyan etmesine bakılırsa, kullandığımız temmuz ayının menşei bulunmuş olur.

Balada, Türk ayların cedvelindeki son ay, "tonguz", "donguz" ve "tengiz" şekillerindee gösterilmiştir. Üç muhtelif imla ile gösterilmiş bu ay "temmuz" ayıdır.

Ağustos – Eski Romalıların altıncı ayı olup Latincesi Augustus'tur. Roma'da, eski altıncı ayın ismi **Sextilis** idi ki, manası altıncı demektir. Fakat Roma senatosu, İmparator Augustus'un hizmetini takdiren Sextilisi, Augustusa tebdil etmiştir.

Eylül – Akadlıların altıncı ayı olup, ismi **ululudur**. Sevinçten haykırmak[107] manasını ifade eden bu kelime, ihtimal ki alalu dan mel'huz (açılmış) ve Ahd-i Atik'de mezkurdur[108].

Bu kelimeyi yazarken hatırımıza bir şey geldi. İlan-ı meşrutiyetten evvel Mısır'da bulunduğumuz zamanda, Mısır'ın adatını tedkik ve tetebbu etmek maksadıyla halk eğlencelerini seyretmeye giderdik. Mısır düğünlerinde hazârın (hazır olanların) şevkini arttırmak için, Arap muganniyeleri ara sıra oulu lu lu...

---

106 E. Kautsch, "die Heilige Schrift des alten Testament" cild 1, sayfa 834.
107 W. Muss-Arnolt, sayfa 36-37.
108 Nehemya, Bab 6, fıkra 15.

diye haykırarak hazarı sevince davet ederlerdi. Aceba aynı hecenin tekrarından meydana gelen bu kelime, aynı manayı ifade eden Akadça'dan mı alınmıştır?

Teşrin-i Evvel – Akadlıların yedinci ayı olup, ismi **Tischritu'dur. "Başlamak"**[109] manasını ifade eden bu ay, senenin kısmı sanisinin mebde'ini teşkil ettiği için böyle tevsim edilmiştir (isimlendirilmiştir).

R. Dozi, "teşrin" Arapça'da sonbahar ve cemi "teşarin" ve teşarin ise sonbaharda hayvanlara yedirilen dut ağacı yaprakları olduğunu,[110] 1871'de Laiden'de De Goeje tarafından neşrolunun esere[111] atfen yazıyor.

Teşrin-i Sani – Teşrin-i evvel hakkında varid olan mütalaatın aynı, teşrin-i sani hakkında da variddir.

Kanun-ı Evvel- Süryanilerin eski üçüncü ayı olup, ismi **Konoun'dur.** R. Dozi, kanun, Arapça'da topraktan yapılmış "mangal" veya "fırın" demek olduğunu Burckhart tarafından yazılan esere[112] atfen yazıyor. İspanya'da Eskoryal kütüphanesinde bulunan ve İbn-i Behkeval tarafından kaleme alınan bir yazma kitapda, kanun-ı evvel ve sani ve şubat da, Ahmed İbn-i Said İbn-i Kevser el Tuleytuli'nin derslerine devam eden tilamizinden (öğrencilerinden) birinin sözleri münderiçtir ki, Burckhart'ın sözlerini tasdik ediyor. Tilmiz ber vech-i zir ifade-i meram ediyor:

"Fi vassatü'l meclis-i kanun fi tule kametü'l insan memlu'an fehiman... ve hubze'l kanun ... emahbizü'l kanun medfun fil ramad fela hayr-ı fih"[113].

Kanun-ı Sani – Kanun-ı evvel hakkında varid olan mütalaatın aynı, kanun-ı sani hakkında da variddir. "Kanun"un cemi "kavanin"dir.

---

109 W. Muss-Arnold, sayfa 1201.
110 R. Dozi, Supplement aux Dictionnaires Arabes, cild 1, sayfa 147.
111 Bu eserin ismi, "Fragmenta Historicorum Arabicorum"dur.
112 Bu eserin ismi, "Travels in Arabia"dır.
113 R. Dozi, cild 2, sayfa 491.

Şubat-Akadlıların on birinci ayı olup, ismi **Schabatu**'dur. Manası bir nev'i buğdaydır[114]. Bu ay Ahd-i Atik'de mezkurdur[115].

Bu malumatı verdikten sonra başka bir sual varid olur. Elyevm kullandığımız aylar ne suretle şimdiki Türk takvimine dahil olmuştur? Bu suale cevap vermezden evvel, Türk ayların ekseriyetini teşkil eden ayların hangi kavimler tarafından istimal edildiğini söyleyelim:

Sami olan Yahudiler, Akad aylarının kaffesini, keza sami olan Süryaniler, Akad aylarının dokuzunu ve gayr-ı sami olan Acemler Babil'i istila ettikleri vakit, Akad aylarını kabul etmişlerdir[116].

Şimdiki Türk takviminde görülen aylardan bazıları, yukarıda zikredildiği gibi, ya doğrudan doğruya Babilliler'den yahut bilvasıta Süryanilerden ve bazıları da Romalılardan alınmıştır. Türkçe'de müstamel Latin yani Roma ayları Yunanca'da da müstamel olduklarından, bunların aslı Yunanca olduğu iddia edilemez. Çünkü eski Yunan aylarında, mart, mayıs, ağustos bulunmadığı gibi ağustos ayı da yukarıda söylendiği veçhile, Roma senatosu tarafından "musanna" (uydurulmuş) bir ay idi ki, yeni Yunaniler ile asla alakası yok idi.

---

114 W. Muss-Arnolt, sayfa 1003.

115 Zekeriya, bab 1, fıkra 7.

116 Keyhüsrev, Keykavus ve Dara zamanlarına ait olan ve Berlin müzehanesinde D harfiyle gösterilmiş masada teşhir edilen vesaikin kaffesi, İbrani telaffuza yaklaşan Akad aylarının isimleri ile müverrehdir. Bu vesaik, miladdan 538-486 sene evvel yazılmıştır. Buna dair: Verzeichnis der Vorderasiatischen Altertumer und Gipsabguss kataloğunun 57-63 sayfalarına müracaat oluna.

11- Türkçe'de İhdas Olunan Kelimat ve Istılahat Etrafında Bazı Mülahazat [117]

Terakkinin (ilerlemenin) ve ihtiyacat-ı zamaniyenin, lisanları zenginleştirmeye hadim olduğu (hizmet ettiği) malumdur. Zenginleştirilmesi murad olunan lisan, bir takım kavaide tabîdir. İlm-i elsine (lisaniyat) hududu dahilinde bulunması lazım gelen bu kavaide riayet etmek icab eder. Aksi takdirde zenginleştirme nakıs (eksik) ve elde edilen neticeler zeval-pezir (geçici) olur.

Türkçe meşrutiyetten evvel, yavaş yavaş zenginleşmeye yüz tutmuştu. Meşrutiyetten ve Darü'l fünunumuzun yeniden ıslahından sonra, lisanımız süratle ilerlemiş ve gittikçe ilerlemekte bulunmuştur. Bir lisanın zenginleşmesi o lisan ile ifade olunan fikirlere lazım gelen kelimelerin hüsn-i intihab ve istimalleri ve hususiyet-i ahvaline halel gelmemek şartıyla, cümlelerin vuzuhu ile olur.

Bu makalede Türkçeye idhal olunan kelimat ve ıstılahat-ı cedidenin mahiyetleri ile suret-i duhul (giriş biçimleri) ve istimalleri hakkında bazı mülahazatda bulunacağım. Fakat bunu yapmazdan evvel şunu ilave etmek istiyorum ki ben bu makaleyi, muhtelif lisanların tetebbuatından, mukayeselerinden ve her nevi tercümeden istihrac ettiğim (çıkardığım) netayice atfen yazıyorum.

---

117 Mart 1332-1917 tarihli ve 7 numaralı "Edebiyat Fakültesi Mecmuasında"

Devr-i sabıkta Rodos idadisinde muallimlik ettikten sonra Mısır'a gittim. Mısır'da altı sene matbuat aleminde bulunduktan ve Arapça'nın inkişaf safahatını (gelişme safhalarını) takip ettikten sonra, meşrutiyetin üçüncü senesinde İstanbul'a geldim. Burada Bahriye Nezareti tercüme kalemine girdim. Zeki, muktedir, faal bir tercüme heyetine malik olan bu kalemde tercüme olunan evrak, müteaddid fen şuubatına ait idi. Binaenaleyh bu kalem, Türkiye'nin en zor bir tercüme dairesi olduğunu söylersem hakikati söylemiş olurum. Bahriye nezaretinde dört buçuk sene çalıştıktan sonra Darülfünuna intisab etmek üzere oradan ayrıldım. Tercüme-i halime dair olan bu malumatı vermekten maksat, mesail-i lugaviye ile derece-i iştigalimi ve bilhassa tercüme kalemindeki saha-yı tedkikatımı göstermek içindir.

Muhtelif nezaretlerindeki tercüme kalemlerinin lisan esasları – mezkur nezaretlerin Avrupa ile olan nev'-i münasebatına (ilişkilerinin çeşidine) göre – bir değildir. Mesela Harbiye Nezareti tercüme işlerinde en ziyade istimal olunan ecnebi lisan Almanca, Bahriye Nezaretinde ingilizce ve sair nezaretlerde Fransızca'dır. Fakat meşrutiyetten sonra Bahriye Nezareti Almanya, İngiltere, Fransa inşaat destgahları (firmaları) ile münasebatda bulunmaya başladığından, ister istemez tercüme kaleminde İngilizce gibi Fransızca ve Almanca dahi mühim bir yer tutmaya başladı.

Bir taraftan bu hal, diğer taraftan Türkçe'de ıstılahat-ı fenniyeyi gösterir lugat kitaplarının fikdanı (kıtlığı) nazar-ı itibara alınırsa, mütercimin müşkil mevki kendiliğinden tezahür eder. Bir zaruret neticesinden münbeis bu müşkilatın önünü almak için pekçok İngilizce tabirat-ı bahriye, Türkçeye aynen idhal edildi. Fakat bunlar meyanında nice tabirat vardır ki Türkçe mukabilleri bulunabilirdi. Mesela mana-ı lugaviyesi "küçük merkeb" demek olan İngilizce donkey[118] (yahud donkey-engine) kelimesi, Türkçe'de öteden beri "donki" (donkey, makineler tribününde kazana su vermek ve sintine suyunu atmak için kullanlan tulumba demektir) olarak kabul olunmuş ve bu suretle istimal olunmakta bulunmuştur. Alman bahriyunu bu kelimeyi

118 Paasch'ın "From keel to truck" ıstılahat-ı bahriye lügatına müracaat.

Dampfpumpe, Fransız bahriyunu Petit cheval, İtalyan bahriyunu cavalino ve İspanya bahriyunu borriquete kabul ettiler. İngiliz, Fransız, İtalyan ve İspanyol bahriyunu mezvuu bahs tulumbanın şekl-i haricisine nazaran, bu kelimeye hemen hemen aynı mana verdiler. Alman bahriyunu ise tulumbanın ifa ettiği vazifeye nazaran bu kelimeye Dampfpumpe, yani buhar tulumbası dediler. İngilizceye vakıf olmayanlar "donkey"den hiçbir şey anlayamazlar. Halbuki yukarıda zikrolunan beş milletin mensubini, bu kelimeyi-mana-yı lugaviyesi itibarıyla olsun- anlarlar. Kezalik, mana-yı lugaviyesi "beslemek" demek olan İngilizce "to feed" kelimesini, Alman bahriyyunu speisen, Fransız bahriyyunu alimenter, İtalyan bahriyyunu alimantere ve İspanyol bahriyyunu alimantar diye kabul ettiler. Bu beş kelimenin mana-i lügaviyesi (sözlük anlamı) beslemek demektir. Halbuki Türkçe'de bu kelime "Fid etmek" diye kabul olundu. İngilizce bilmeyenler "fid etmek" tabirini anlayamazlar.

Gemicilik tabiratında olan maitre de dense ve voiles en cisauxun Türkçe mukabilleri "ayı bacağı" ve "pergar"dır. Görülüyor ki bu iki Türkçe tabir, Fransızca tabirlerin tercümesi değil, belki muadilidir. Zira, bu iki tabir, Fransızca tabiratın tercümesine nazaran değil, mevzuu bahs eşyanın şekli vaziyetlerine nazaran Türkçe'ye idhal olunmuştur ki gayet iyi bir usuldür.

Yine bu usûl mucibince Türkçe'de **şahmerdan** (büyük ve ağır çekiç ve tokmak) tabirinin Almancası **Fallwerk,** Fransızcası **mouton,** İngilizcesi **monkey-weight**'dir. Bu dört kelimenin mana-yı lügaviyesi birbirinden farklıdır. Fakat bu dört lisan hususiyetleri dairesinde aynı kelimeye istediği gibi bir ad taktı.

Elsine-i ecnebiyeden, tercüme suretiyle Türkçe'ye idhal olunan pekçok kelime vardır ki manaları, mütercimlerinin vakıf oldukları ecnebi lisana göre tebdil eder. Eğer bu kabil kelimeleri tabirat-ı adiyeden ise müsamaha edilebilir. Fakat tabirat-ı fenniyeden ise mesele gayet mühimdir. Çünkü bu hal, fikri beyhude yere işgal etmeye ve teşevvüşe (karışıklığa) sebebiyet vermiş olur. Mesela Almanca'da **Nietcshraube,**[119] **İngilizce'de** reta-

119 Fried Krupp'un dört ciltten ibaret "Sammelung milit-technischer Ausdrücke" nam askerî ve fennî lügat kitabına müracaat.

ining screw, Fransızca'da vis noyee tabirleri birdir. Fakat bu kelimeler "perçin civatası" (cıvata büyük vida demektir) "tevkif civatası" "saplı vida" tarzında üç muhtelif tabir ile Türkçe'ye geçer. Bu üç muhtelif tabir, aynı kelimeyi ifade eder. Bunun sebebini mütercimlerin bildikleri lisanlarda aramalı. Şimdi hiçbir ecnebi lisan bilmeyen kimse, şu üç tabiri üç muhtelif şey zanneder, halbuki şu üç muhtelif tabir aynı şeyin ismidir.

Kezalik Almanca'da **Stahlkapsel**[120] İngilizce'de **steellcylinder** tabirleri birdir. Bu iki kelime "çelik mahfaza" ve "çelik istivana" yani iki muhtelif tabir ile Türkçe'ye geçer. Bunun sebebini balada söylendiği gibi mütercimlerin vakıf oldukları lisanlarda aramalı.

Bahriye nezareti tercüme kalemindeyken, topçuluğa müteallik bazı tabiratın manalarını anlamak üzere, topçu mütehassısları ile görüşmeye mecburdum. Bir gün bahriye topçu dairesinde bir nizamiye zabiti bulunuyordu. Ne İngilizcesini ne Almancasını anlamadığım bir tabiri sual ettiğimde, bahriye zabiti bir türlü, nizamiye zabiti başka türlü söyledi. İkisi de haklı idi. Bahriye zabiti, sual olunan tabiri, İngilizce'nin tazammun ettiği (içerdiği) manaya göre ve nizamiye zabiti, Almanca'nın mefhumuna göre tercüme etti. Fakat, tabir bir topun aynı cüz'ünü ifade ediyordu. Bu hal bana da vaki olurdu. Aynı kelimeyi Fransızca'dan tercüme ettiğim vakit bir türlü, Almanca'dan diğer bir türlü İngilizce'den yine başka bir türlü tabir kullanırdım.

Harb-i hâzırda yani umumide kullanılan "lekeli humma" ve "zincirleme" tabirleri bu kabildendir. Bunlar Almanca'dan Türkçe'ye geçmişlerdir. Birincinin Almancası Flecktyphus ve ikincininki de Kettenhandel'dir. Bu iki tabir başka lisandan ve faraza Fransızca'dan Türkçe'ye geçmiş olsa idi, ihtimal ki "lekeli humma" ve "zincirleme"den gayrı kelimelerle ifade edilecekti. İstanbul'dan çıkan bazı Fransızca gazeteler "zincirleme" tabirini muhtelif surette ifade ettiler.

---

120 Fried Krupp'un dört ciltten ibaret "Sammelung milit-technischer Ausdrücke" nam askeri ve fenni lügat kitabına müracaat.

Seyr-i sefain ıstılahından olan **angle de route** tabiri Türkçe'de hem "zaviye-i rüzgar" hem de "cihet-i seyr"; **signes conventionnels** tabiri "İşarat-ı müstamele", "işarat-ı mevzu'a", "işarat-ı mukarrire" ile ifade olunmuştur. Bilakis manaları muhtelif olan kelimat-ı ecnebiye, ekseriye Türkçe'ye bir kelime ile geçerler. Mesela Fransızca'de yekdiğerinden farklı olan arrangement, systeme, dispositif, disposition gibi fenni (techinque) tabirlerinin Türkçe mukabilleri yalnız "tertibat" kelimesiyle ifade olunur. Hele Türkçe'deki "zımba" kelimesinin Fransızca veya İngilizce veya Almanca mukabili, belki yirmi muhtelif tabirden fazladır. Mütercimin müşkülatı azim değil midir?

Türkçe'de ıstılahat-ı fenniyenin ciddi bir suretde takrir ve tayin edilmemesinden dolayı elsine-i ecnebiyeden Türkçeye yapılan tercümelerde ve bilmukabele hata eksik değildir. Mesela: Fenercilik ıstılahatında feu ve phare tabirleri vardır ki vaktiyle "fenar" diye tercüme olunurdu. Halbuki feu "fenar" ve phare "kolalı fener" demektir. Kezalik faire eau ve faire de l'eau tabirleri arasında fark vardır. Birinci tabir "gemiye bir delikten su girmek" ikinci bir tabir "gemide içmek üzere karadan su almak" ifade eder. S'echouer ve echouer'in manaları "karaya oturmak"tır. Fakat birincisi "bilakasd" (kasıt olmaksızın) ikincisi "kasten" manasını tazammun eder. Zahiren manaları bir gibi görünen accoster ve aborder fiilleri arasında fark vardır. Birincisi "sahile yanaşacak vechile takarrüb etmek" (yakınlaşmak) ikincisi "rıhtıma tamamıyla yanaşmak" demektir.

Tabirat ve ıstılahat-ı bahriyeden tabirat-ı ebediye ve felsefiyeye geçelim.

Lisanımıza binlerce yeni kelimenin girdiği malumdur. Herkes ihtisası dairesinde bu zeminde çalışıyor. Bazı kere görülür ki aynı mana ifade eden bir ıstılah, birkaç suretde ifade olunur. Mesela prefixe ve suffixe'in Türkçeleri "kademe" ve "lahika" veya "piş-adet" ve "pes-adat" veya "ilave-i ibtidaiye" ve "ilave-i intihaiye" tarzında ve herkesin keyfine ve mizacına göre kullanılmaktadır. Bu "kademe" ve "lahika" tabirlerini istimal ettikten başka, ilm-i elsine ıstılahatından olan "infixe" e de "dahile" dedim. Şimdiye kadar synonyme "kelime-i müteradife" homony-

me "kelme-i mütecanise" ile tercüme olunagelmiştir. Bu iki kelime bu suretle tercüme olunur ise mefhumları kolaylıkla anlaşılmaz. Halbuki, bir taraftan ıstılahatta iltibas defetmek için vuzuh şart olduğundan, diğer taraftan ilm-i elsine'de bu iki kelimenin tarifinin mazmununa riayet etmek lazım geldiğinden, birinciye "hem-mana kelime" ve ikinciye "hem-savt kelime" ve synonymie'ye "hem-manaiyyet" ve homonymie'ye "hem-savtiyyet" dedim. Zannederim ki sarfa vâkıf olmayan kimse "hem-mana" kelime ve "hem-savt" kelime tabirlerini "kelime-i müteradife" ve "kelime-i mütecanise" tabirlerinden daha kolay ve daha ihatalı bir suretde anlar. **Participe**'in Türkçe mukabili "ism-i fail" ve "ism-i mef'ul" olarak kabul olunmuştur. İlm-i elsine bu tabiri, fikri tamamıyla ifade eder gibi addetmez. Binaenaleyh ben, participe'e "sıfat-ı fiiliye" dedim.

Felsefe tabiratında aynı ıstılahın iki türlü tercüme edildiği görülür. Mesela aphorisme hem "vecize" hem "nass-ı felsefi", couse hem "illet" hem "sebep"; difference hem "fasl" hem "fark" ile ifade olunur[121].

Tabirat-ı cedide meyanında (-i) edat nisbetiyle ihdas olunan müteaddid nisbi sıfatlara tesadüf olunur. Bu edat, huruf-ı imla denilen harflerden biriyle nihayet bulan bir kelimenin sonuna ilave olunursa, huruf imla düştükten sonra yerini (-vi) alır. (Huma) dan (nahv) dan (alî) den, humvî, nahvî, ulvî olur. Türkçe'de huruf-ı imla denilen (elif), (vav), (ye) ve Arapça'da huruf-ı illet denir. Türkçe'de kelime nihayetinde bulunan (he) huruf-ı imladan ma'dud ise de Arapça'da hiçbir vakit ma'dud değildir. Birkaç sene evvele kadar (he) ile nihayetlenen Arabî kelimelerin sonuna ilave olunan edat-ı nisbet (i) idi. Mesela, felsefe, tecrübe, anane'den felsefi, tecrübi, an'ani gibi nisbet ifade eden sıfatlar yapılırdı. Elyevm (bugün) ise bu sıfatların şekilleri muhafaza

121 Bu derd, elyevm bile mevcuddur. Bu makale dizilirken "Maarif Vekaleti Mecmuası" (aded 4, kitabiyat kısmı) Hüseyin Cahit Bey'in "Tecrübe üzerine müesses psikoloji" eserindeki ıstılahatlardan bazılarını tenkid ederek, bunların mevcud ıstılahlara benzemediklerini ve binaenaleyh ilmi ıstılahlarda teşevvüş (karışıklık) mevcud olduğu yazıyor. Bu mütalaa doğrudur. Lügatımızı, imlamız sarf ve nahvımızı, ıstılahat-ı fenniyemizi tespit edecek ilim ve ilim sistemlerini anlayan, ilme emniyeti olan ve ilmî bir suretde çalışabilen şuubat-ı muhtelifeden (muhtelif şubelerden) müteşekkil muktedir bir heyet-i ilmiye lazımdır.

edilmekle beraber, ayrı olarak felsefevi, tecrübevi, ananevi ve (he) siz olarak felsefevi, tecrübevi, ananevi yazılır. Madem ki (he) ile nihayetlenen bu kabil kelimeler, Arabî ve edat-ı nisbet de Arabîdir, niçin lüzumsuz yere fazla bir (v) konuyor? Eğer tahsin-i lafz (lafı güzelleştirme) murad ise, zannederim felsefi felsefeviden daha iyi bir suretde ahenk kaidesine uyar. Bundan başka, Arap, "felsefevi" yi "felsefi" den daha güçlükle anlar. "Gaye" gibi (e) den evvel (y) ve ondan evvel bir harf-i imla bulunan kelimelerden yapılan nisbi sıfatlar "gai" ve müennesi "gaiye"dir ki ikisi de ahenklidir. Fakat "terbiye" gibi (e) den evvel (y) bulunan ve ondan evvel bir harf-i imla bulunmayan kelimelerden yapılan nisbi sıfatların müzekkeri "terbiyi" ve müennesi "terbiyye" ve bu müennes sıfatın telaffuzu ağır olduğundan "terbiyevi" ve "terbiviye" tarzında kullanılmaları ahenk iktizasından tecviz olunabilir. "Lügat"dan yapılan ve kullanılan nisbi sıfat "lügavi"dir. Halbuki "hayat"tan yeni yapılan ve kullanılan nisbi sıfat "hayati"dir. Niçin? Arapça'da bu kelimenin nisbi sıfatı "hayvi" olduktan ve ahenge hoş geldikten sonra, "hayati" şeklinde kullanılmaktaki hikmeti anlayamıyorum.

Türkçe'ye ithal olunacak yeni kelime ve ıstılahların sırf Türkçe olması iktiza eder. Mesela "tramvayların tevkif mahalli" denecek yerde "tramvayların durak yeri" dense daha iyi ve daha hoştur. Bu mümkün olmadığı takdirde evvel emirde kaabiliyet-i tasrifiyesi (çekim kabiliyeti) vasi olan Arabîden ve sonra Farisî'den istiare olunabilir (ödünç alınabilir). İhdas-ı kelimatda ahengi gözetmek şarttır. Mesela trepied kelimesinin Türkçesi "üç ayaklı" Arapçası "zeva'ül kıdam'üs salise" Farisî'si "sehpa"dır. Arapça tabiri uzun ve ağır olduğundan Türkçe veyahud Farisî tabiri kabul olunabilir.

"Zevaü'l kıdamü's salise" tabiri Mısır'da müstameldir. Nil vadisinde dahi, Arapça'yı yeni kelimeler ve ıstılahlar ile zenginleştirmeye çalışan erbab-ı himmet bulunur. Mısır'da Arapçaya idhal olunan bazı yeni kelimeler vardır ki Türkçe'de kabul olunmuş kelimelere uymuyor. Mesela Mısır'da "pessimisme"e "mezheb'ül müteşemmin" ve bizde "bedbinlik" denir. Bu son tabir evvelkinden selis ve ahenklidir.

Bazı kelimeler vardır ki Mısır'da başka türlü ve bizde başka türlü kullanılır. Mesela Mısır'da "crise" kelimesine "azma" bizde "buhran"; kezalik Mısır'da "occupation" (occuper un pays manasında) kelimesine "ihtilal" (halel'den) ve bizde "işgal" denir. Azme-i maliye, buhran-ı mali; ceyş'ül ihtilal, işgal-i askeri gibi.

Mısır'daki başka ve bizde başka manada kullanılan aynı kelimeler vardır. Mesela Mısır'da "İhtikar" kelimesine monopole, regie manasını veriyorlarsa, bizde "madrabazlık" manasını veryoruz. Kezalik Mısır'da "ihticac" kelimesi protestation demek ise bizde bu kelime "delil ve hüccet irad etmek" demektir.

Mısır'da istimal olunup bizde henüz Türkçe mukabilleri olmayan ve istimalleri hoş olabilen atideki kelimeleri hatırlayarak kaydediyorum:

Şirket-i müsahame –societe anonyme; fenn-i ihtizal-stenographie; muhtezel-steno graphe; mülhakk-ı askeri-attache militaire; mülhakk-ı bahri-attache naval; ilm-i istihzar-ı ervah-spiritisme, müstahzar-ı ervah-spirite; itisab-greve; mu'tasıb-greviste; meşru-projet; muhadese-conference.

Yukarıdaki mülahazatın ve misallerin neticesi olarak zirdeki fevaid elde edilir.

1- Ecnebi bir lisandan Türkçe'ye geçecek bir ıstılahın doğrudan doğruya tercümesi kabil ise, tercüme etmeli, kabil değilse o kelime veya ıstılahtan murad olunan şeyin şekil ve vaziyetine veya ifa ettiği vazifeye göre mukabil ve münasib bir suretde tercüme etmeli.

2- Muhtelif elsine-ecnebiyeden muhtelif suretde Türkçe'ye geçen aynı kelimenin Türkçe tercümesi bir olmalı. Yani hiçbir vakit o kelime, muhtelif suretde tercüme edilmemeli.

3- Ecnebi lisandan Türkçe'ye geçen ve yalnız bir mana ifade eden bir ıstılaha Türkçe'de birden ziyade mana vermemeli.

4- Bir ecnebi lisanda, aralarında küçük farklar bulunmasından dolayı, muhtelif mana ifade eden muhtelif ıstılahların Türkçeleri dahi muhtelif olmamalı.

5- İhdas olunacak ıstılah, tarifinin manasını tamamen ifade edecek suretde vazıh olmalı.

6- Mevcud Arapça kelimeler ile yeni tabirat teşkil etmek lazım gelirse, mümkün mertebe kavaid-i mevzuya riayet etmeli.

7- Ecnebi bir kelime Türkçe'ye geçtiği vakit, sırf Türkçe olarak geçmesi tercih olunur. Bu mümkün olmadığı takdirde, o kelimenin manasını tamamen ifade eden tabir Arapça ise Arapça, Farisî ise Farisî olarak kabul ve şayet ikisi de o kelimeyi tamamen ifade ederse, o zaman en ziyade ahenkli olan tabir tercih edilmeli.

12- Konuşulan ve Yazılan Türkçe [122]

Geçenlerde bu sütunlarda[123] Türkçe imla meselesi hakkında düşündüğümü yazmış idim. O makalede, huruf-ı saite (sesli harfler) ile yazılmayan Türkî, Arabî ve Farisî kelimelerin huruf-ı mezkure ile yazılıp yazılmaması cihetlerini tedkik etmiş idim. Konuşulan ve yazılan Türkçe kelimelerdeki huruf-ı saite, telaffuzda hissedilmez. Mesela اكمك kelimesi isterse "اه كمهك" şeklinde yazılsın, isterse " أكمك " şeklinde yazılsın bu iki şeklin telaffuzunda fark yoktur. Fakat huruf-ı samitede hal ve keyfiyet böyle değildir. Mahrecleri bir olan sevamit ile teşekkül eden bazı kelimelerin telaffuzu başka ve imlası başkadır. Bu hal sunî değil, tabii ve binaenaleyh ilmidir ve ilmi olduğu için keyfi değil ve olamaz.

Beni bu makaleyi yazmaya sevk eden amil, son günlerde gazetelerde görülen bazı imla garabetleridir. Bunlar meyanında "gaib" kelimesinin "kayıp" şeklinde yazılmasıdır. "Gaib"i "kayıp" şeklinde yazanlara bunun sebebi sorulacak olursa, bazı kimseler tarafından "gaib" kelimesinin "kayıb" şeklinde telaffuz edildiği ve binaenaleyh Türkçeyi, telaffuz edildiği gibi yazmak lazım geleceği cevabı verilecektir. Böyle cevab verenlere bir sual irad edeceğim:

---

122 20 Teşrin-i sani 1923 tarihli ve 88 numaralı "Yeni Mecmua"da.

123 "Yeni Mecmua" sayı 80. Geçenlerde neşrettiğim "Türkçe'de Arabî ve Latin harfleri ve imla meseleleri" unvanlı eserimde Türkçe imla meselesinden uzun uzadıya bahsettiğimden, bu makaleyi bu yeni eserime idhal etmedim.

Niçin gaib "kayıp" suretinde telaffuz ediliyor da, aynı manayı muhafaza etmek şartıyla "layıb" "mayıb" "yayıb" suretinde telaffuz edilmiyor? Bunun cevabını da ben vereyim:

Çünkü taş patlasa "gaib" kelimesi, "layıb", "mayıb" "yayıb" suretlerinde telaffuz edilmez. Ancak "kayıb" şeklinde telaffuz edilir. Zira (g) ve (k) harflerinin mahrecleri (ağızdan çıkış noktaları) birdir. (l) (m) (y) harfleri ise (g) (k) harfleriyle mahrecen hiç münasebetleri yoktur.

Malumdur ki kelimelerin telaffuzu, bir ameliye-i fizyolojiye tabidir. Bu bir emr-i tabiidir, harflerin sada husule getirmek için geçtikleri uzuvların kuvvetleri bazı kimselerde tam ve bazı kimselerde gayr-ı tamdır. Gayr-ı tam olan kuvvetlerin husule getirdikleri sadalar, mahreclerinden "aşınmış" bir halde çıkar ve dolayısıyla telaffuz "aşınmış" bir halde olur. Binaenaleyh "gaib" yerine "kayıb" telaffuz edenlerin savt tevlid eden uzuvları, "aşınma" illetine maruz kalanlardır.

Rumların "paşa" yerine "pasa" ve Türk Yahudilerinin "gün" yerine "yün" telaffuz etmeleri, Yunanca'da (ş) ve Musevicc-İspanyolca'da (g) bulunmamasından ileri geliyor ki lisan, bu harflerin telaffuzuna alışkın değildir.

Almanca'da ch=h ve sch=ş'dir. Cenubi Almanya ve Avusturya'nın bazı yerlerinde "ben" demek olan "ih" (ich) kelimesini "iş" gibi telaffuz ederler ve "iş" telaffuz ettikleri için acaba ich kelimesine bir se ilave etmekle imlasını isch yapmaya kalkışan oldu mu?

Mısır'da (kaf) harfi telaffuzda sakıttır. "Kazı", "azı" gibi telaffuz olunur. Bu kelime böyle telaffuz edildiği halde, kitabatda "kazı" yazılır ve bu gibi kaflı kelimelerin imlalarını değiştirmeyi kimse düşünmedi.

Geçenlerde İstanbul gazetelerinden birinde " قحط " kelimesinin imla-yı aslisi yerin " قيط " ve " قيت " şekillerini gördüm. Filhakika "kaht" kelimesinin "h" harfinin telaffuzu ağırcadır ve düşüyor. Fakat bu, imlasının ibka edilmesine bir mani teşkil etmez. Bu esasa mebni, yani telaffuz edilmeyen harflerin ıskatını isteyenlerin, şimdiye kadar (ayn) ile yazıla gelen

"cam'i" kelimesini de, terkib arasında "Fatih Camisi" tarzında yazdıklarını gazetelerde gördüm.

Fransızca'da **enfant** kelimesinin nihayetinde telaffuz edilmeyen bir (t) **homme** kelimesinin iptidasında telaffuz edilmeyen bir (h) vardır. Şimdiye kadar hiçbir Fransızın, bu iki kelimeyi enfan ve omme şeklinde yazmaya kıyam ettiğini görmedim. Çünkü, ortada etimoloji (ilm-i iştikak) denilen bir ilm vardır ki, vazifesi kelimelerin menşe ve imlalarıyla iştigal etmektir.

İştikak, lügatlerin menşelerini aramaya yardım eden bir ilim olduktan başka bazen de tarihin kuvvetli bir muavini dahi olur. İlm-i elsine konularına riayet edilmekle imlamız, bir herc ü merc-i edebiye maruz kalmak tehlikesindedir. Kelimelerin imlaları gelişigüzel yahut keyfi bir suretle yazılmaya devam edilirse, iştikak ile iştigal edenler gayet garip vaziyetlerde kalacaklardır. Malumdur ki en ziyade "aşınma" ameliyesine maruz kalan kelimeler en ziyade müstamel olanlardır (kullanılanlardır). "Gaib" kelimesi tekellümde pekçok istimal ve "gıyaben" "tagayyüb" pek az istimal edilirler. "Gaib" kelimesi kesret-i istimalden dolayı "kayıb" telaffuz edilirse "gıyaben" ve "tagayyüb" kelimeleri bu kesret-i istimalden bir dereceye kadar mahfuzdurlar. Böyle farklar karşısında iştikak alimi garib bir vaziyette kalamaz mı?! Mutasavvıt olmadığı halde Nasreddin Hoca: Oğlunuza "Eyüb" adını takmayınız, çünkü zamanla "Eyüb" "ip" olur diye tavsiye etmiş idi. Nasreddin Hoca bununla kelimelerin zamanla aşındıklarını ima etmek istemiştir.

Hülasa, Türkçe'nin istikbali için Türkçe imlayı, garib garib şekillere sokmamaya bütün kuvvetlerimizle çalışmalıyız.

13- Avam Türkçesi[124]

En müterakki (ilerlemiş) ve en münevver vilayetlerimizden olan eski Aydın vilayeti dahilinde ve şimdiki Saruhan vilayetinde "Temürcü" veya "Demirci" namıyla bir kasaba vardır. Adliye vekaleti bu kasabada, adaletin tevzii vazifesini Cemil Bey namında bir zata tevdii etmiştir. Aşağıda derc olunan bir istidasından anlaşılacağı vechile tahsil görmüş olan bu zat, Türk bir şehirde, Türk bir mahkemede, Türkiye'nin resmi lisanı olan Türkçe'yi anlamıyor ve verdiği kararlarda hata yapmamak için, Türk olan müddei (davacı) ve müddei ileyhlerin (davalı) ifadelerini anlamak için Türk tercümanlara müracaat ediyor ve en sonra bu çare yani tercümanlara müracaat çaresi kendi vicdanını tatmin etmediğinden başka bir yere nakil olunmasını makamat-ı aideden (ilgili makamdan) rica ediyor.

13 Eylül 1339, (1923) tarihli "Müşterek Gazete"[125] gazetesinde gördüğümüz bu istidayı aynen buraya naklediyoruz:

"Efendim,

Zat-ı kemalat simat-ı kerimanelerine ayan ve ahval-i mahalliyeye vakıf olmayan zevat-ı kirama nihan olduğu üzere, burada dava vekili yoktur. Eshab-ı dava ise istisgar edilemeyecek (azımsanmayacak) derece çoktur. Alelhusus sakine-i kazanın te-

124 20 Kanun-ı Evvel 1923 tarihli ve 90 numaralı "Yeni Mecmua"da.

125 Eylül 1339'de (1923) İstanbul'da çıkan sekiz yevmi gazetenin mürettibleri grev ilan ettiklerinden, bu gazetelerin sahipleri, sabah akşam çıkmak üzere "Müşterek Gazete" namıyla bir gazete neşretmişlerdir.

kellüm ettikleri lehçe-i mahsus da gayr-ı maruftur. Nadide ve na-şinide olan şive-i mahalliye vukuf la cürm-i mesai-yi mütevelliyeye mevkuftur.

Hayfa ki eshab-ı musalihin kısm-ı azamı davalarını izah ve ifhamdan ve irae olunan şuhudun kısm-ı küllisi ifade-i meramdan acizdir. Hasbelacz, ifham edilemeyen davanın infihamı (anlaşılması) ise kıyasetten ziyade keramete vabeste idi ki emr-i barizdir.

Şive-i lisan-ı mahalliye vukufum olmadığı cihetle, mahkeme mübaşirlerinin tercümanlığı marifetiyle icra-yı muhakeme edilmekte, tevzih ve tefhim olunamayan davanın tedkikindeki usret-i azime, müddeasını ifhama muktedir müddeîler tarafından veya vükela-i dava canibinden ikame olunan kırk davanın ruyetindeki suubet-i sabihaya faik olduğu bu defa bittecrübe tebeyyün etmiş olması hasebiyle, ifa-yı vazifede düçar olduğum müşkilat-ı mesrude matlub olan sür'at ve selamet-i muamele ve muhakemeyi bittabii sektedar etmekte olmasına ve ahval-i maruzanın devam ve bekası ise gayr-ı caiz bulunmasına binaen, ya elsine ve emzicesine vakıf olduğum Türkiye kazalarından birine tahvil-i memuriyetim veya vilayat-ı mütecavire merkezinden birinde münasib bir hizmetle istihdamım mukteza-yı maslahat olduğundan, buraya da bu şive-i mahalliye vakıf bir zatın tayin ve izamı derece-i vücubda bulunduğunun adliye vekalet-i celilesine arz ve eş'arı hususunda delalet ve bedel-i inayetle ibraz-ı adalet ve nebalet buyurulması adl ve kemal-i kanunperverlerinden ma'mul ve mütemennadır efendim".

Demirci kazası bidayet mahkemesi

Cemil

Bu istidanın Türk lisanının inkişaf tarihinde gayet mühim bir vesika teşkil edeceği şüphesiz iken, Cemil Bey'in tasvir ettiği bu garib halin esbab-ı ilmiyesini taharri etmek de (araştırmak da) faideden hali değildir.

Demirci hakiminin anlayamadığı Türkçe kelimeleri değil, belki o kelimeleri teşkil eden harflerin ve bazen hecelerin bile takdim ve tehirinden husule gelen garib hallerdir.

Kelimelerin telaffuzunu tahrif ve bu gibi garib haller tevlid eden avamil, okuyup yazmaları olmayıp da bu yüzden sahih bir telaffuz iktisab edemeyen grupların iptidai halleri, fikri dairelerinin darlığı ve tekamül ihtiyacı hissinin eksikliğidir. İfade-i meram için kullandıkları kelimelerin mecmu' (1000) e varmayan ve dünyada, lisan mefhumundan ve gramerin mevcudiyetinden haberdar olmayan bu gruplar, kelimeleri gayr-ı iradi bir suretde ağızlarından çıkarırlar. Zira, tabiatda harekat ve sekenat-ı savtiyye, tabir-i diğer ile telaffuzun tebdilatı keyfiyeti gayr-i iradi ve anidir. Bu gayr-ı iradi ve ani bir hal hakkında iki misal getirelim.

Birinci misal – Mısır'da telaffuz esnasında (k) harfi düşer. "Okka" yerine "oa" derler. Kahire'de iken bir gün bir gazeteci ile Fransızca görüşüyorduk. Muhavere eknasında gazeteci bana: "Mais monsieur, cest un journal otidien" dedi. Muhatabım otidien kelimesiyle Fransızca yevmi demek olan quotidien demek istedi ve Mısır Arapçasında olduğu gibi, q harfini düşünmeden mihaniki ve gayr-ı iradi bir suretde telaffuzdan iskat etti.

İkinci misal – Türkiye'de bulunan Musevilerin karışık İspanyolcası takriben 6000 kelimeye baliğ olup bunlardan takriben 2500'ü Türkçe yahud Türkçe'den tahrifen alınan kelimelerdir. Bazı Türkçe masdarların madde-i asliyelerinin nihayetine, İspanyolca'da edat-ı masdar olan iyar (iar) lahikasını ilave etmekle, bir karışık İspanyolca masdarı olur. Mesela: "Kurtarmak"dan "Kurtariyar".

Şayet madde-i asliyenin son harfi sakin (y) yahud (a) ise ahenk için, iyar lahikasından evvel fazla olarak (de) gelir. Mesela:

"Saymak"dan "saydiyar"

"Kovalamak"dan "kovaladiyar"

Bu (d) harfi düşünülmeden mihaniki ve gayr-ı iradi bir suretde telaffuz olunur.

Bu iki misali zikretmekten maksat, bunlarda tesbit edilen müşahedelerin tabii hallerini, yani tasavvut ve telaffuzun gayrı iradi bir suretde icra-yı tesir ettiğini göstermek içindir.

1904 senesinin nısfına (ortalarına) doğru, eski Aydın vilayetinin hemen kısm-ı azamını dolaştık. Garib garib Türkçe kelimeleri işittik. Bunlar meyanında, garabetleri cihetiyle en ziyade nazar-ı dikkatimizi celbedenler atidekilerdir.

1- Gramer dairesinde bildiğimiz biziz, ederiz, yaparız, isteriz, istemeyiz, edeceğiz, bakalım yerine bizik, ederik, yaparık, isterik, istemezik, ideceyik, bakalık.

2- Gramer dairesinde bildiğimiz "Gitmiyor musun" yerine "gidimiyon" (sağır kef)

3- Gramer dairesinde bildiğimiz "bilmiyorum" yerine "biliyomam"

Bu üç hali tedkik edelim:

1- Gramer kavaidime göre yapılan ve cem'-i mütekellim sigasında bulunan yedi kelimenin ilk altısının sonunda (z) ve yedincisinin sonunda (-lım) olduğu halde, bazı yerlerin avam Türkçe'sinde, yedi kelimenin sonunda hafif için (k) ve sakil için (k) yani bir hannâki (boğucu) harf vardır. Mazinin cem'-i mütekellim sigasının sonu, havas Türkçesinde olsun, avam Türkçesinde olsun birdir. Gramerin mevcudiyetinden haberdar olmayan avam, fiillerin zamanlarının cem'-i mütekellim sigalarının sonlarına, farkına varmadan gayr-ı iradi ve mihaniki bir suretde (k) yahud (k) vaz ederler.

2- "Gitmiyor musun" kelimesi nasıl "gidimiyon" oluyor? Sakin (t) den sonra gelen bir saitenin (t) yi (d) edebildiğine göre, "gitmiyor musun" "gidimiyor musun" olur. Tavassutda (r, l, m, n) şube-i sait olduklarından "aşınma" ameliyesi yüzünden (r) düşer ve kelime "gidimiyo musun" olur. Bazı avam telaffuzu, müfred-i muhatabdaki (s) harfini tanımadığından "gidimiyo mun" olur. Kelimenin bu son şeklindeki son iki harfin kurb mahrecleri cihetiyle (m) düşer ve kelime "gidimiyon" şeklinde telaffuz edilir. Bu kelimenin tebdilatı hakkında yürüttüğümüz

mütalaat, "ilal" mütalaatıdır. Zaten "ilal" tasavvutun aksamındandır.

3- "Bilmiyorum" kelimesi "biliyomam" oluyor. Masdarın madde-i asliyesinin nihayetine, menfi edatı olan (m) nin ilavesiyle, gramer dairesinde menfi sigaların yapıldığı malumdur. "Bilmiyomam" şekli ise menfi alameti olan (m) nin, müsbet olan "biliyorum" kelimesindeki (r) den sonra vaz'ı ile "biliyormum" ve aşınma dolayısıyla bu son şeklin (r) harfinin düşmesi suretiyle "biliyomum" ve telaffuzda "biliyomam" kelimesi hasıl olur.

Birinci halden cem'-i mütekellim sigaralarının son harflerinin (kef) yahud (kaf) olduğu ve ikinci halden, müfred-i muhatabda (s) kullanılmadığı istidlal olunuyor. Üçüncü hal ise gayr-ı iradi ve mihaniki bir suretde husule gelen bir takdim ve tehir meselesi gibi kabul olunabilir.

Baladaki bu üç hal, üç "müşahade" teşkil eder. Bu müşahedelerin esbabını aramaya girişmek kolay değildir, çünkü tedkik anasırından mahrumuz.

Bu tedkik anasırı nedir ve nasıl istihsal edilir? Evvel emirde başlıca tedkik anasırını sayalım:

1- Hakkında tedkikat yapılması arzu olunan lisanın yahud lehçenin konuşulduğu mıntıka-i coğrafiyesinin,

2- Mezkur mıntıka dahilinde mahalli lisan ve lehçeden gayrı, başka lisanlar ile mütekellim eski ve yeni akvamın lisanlarının veyahud lisan enkazının,

3- Bu coğrafi mıntıkayı ihata eden etnografi ve lisani hududun tesbit ve takriri lazımdır.

Bu malumata, tedkik edilecek lisanın menşei ile geçirdiği safahatı, elsine zümreleriyle olan münasebeti, lisanların mukayesesi ve lisaniyat malumatı ilave olunursa güzel tedkikler yapılır.

Şimdi bu anasırın suret-i istihsalini beyan edelim.

Yukarıda dendiği gibi, lisani tedkikatın en sağlamları, mahallerinde yapılanlardır. Fakat bu tedkikat mahallerinde yapılıncaya kadar, bu iş kuvveden fiile çıkarılabilecek olanlar mek-

teb muallimleri ile Türk Ocaklarıdır. İrfan-ı milliyemizin pişdarları (öncüleri) olan bu iki grup, bulundukları yerlerde baladaki esaslar dairesinde, işitecekleri garib kelimeleri ve cümleleri "Yeni Mecmua"ya ve sair mecmualara bildirirlerse, vasi' (geniş) mikyasda bir malzeme ihzar edilmiş olur. Mu'tiyat-ı ilmiye, bu iki grubun sa'y ve gayretlerini ikmal ve itmam etmeye çalışır ve bu sahada epeyce iş görülmüş olur.

14- Arabî ve Farisî Kavaidinden Ayıklanmış Türkçe [126]

İzmir İktisat Kongresinde mevzuu bahs olmuş olan Latin hurufu meselesine dair bu mecmuada[127] bir makale, ve bu meselenin mütemmimi olmak üzere, Türkçe imla meselesi serlevhasıyla bir makale[128] yazarak düşündüklerimi izah ettim.

Bu zeminde yazılacak başka bir şey kalmadığını düşünürken, birden bire Ankara'dan bir havadis geldi. Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey Türk lisanının Arabî ve Farisi kavaidinden tecridini Büyük Millet Meclisine teklif ve teklifini teyiden meclise bir kanun layihası takdim etmiştir[129].

Tunalı Hilmi Beyin teklifi hakkında mütalaa beyan etmezden evvel kanun layihasının metnini tedkik etmek zaruridir.

Layiha sahibi, layihasının dördüncü maddesini her vech-i zir tespit etmiştir.

"Madde 4 – İlk mekteplerde 1342; orta mekteplerde 1344; yüksek mekteplerle bu derecedeki ilim müesseselerinde 1346 yılından sonra yalnız Türkçe kaideli metinleri, ıstılahları havi kitaplar kullanılabilir.

---

126 13 Eylül 1923 tarihli ve 84 numaralı "Yeni Mecmua"da

127 Yeni Mecmua, numara 79. Geçenlerde neşrettiğim Türkçe'de Arabî ve Latin harfleri ve imla meseleleri" unvanlı eserimde Latin harflerinden uzun uzadıya bahs ettiğimden, bu makaleyi bu yeni eserime dahil etmedim.

128 Yeni Mecmua, numara 80.

129 "İkdam" gazetesi, bu kanun layihasının metnini 29 Ağustos 1339-1923 tarihli nüshasında neşretmiştir.

Bu madde tedkik edilecek olursa gösterildiği tarihlerden itibaren Türkçe kitaplarımız, yalnız Türkçe kaideli metinleri havi olacak ve Türkçe'de kesir'ül istimal olup Arapça kaidelere göre yapılan terkib-i izafiler (isim tamlamaları), terkib-i tavsifiler (sıfat tamlamaları), haller, temyizler vs. ve kezalik Acemce kaidelere göre yapılan terkib-i izafiler, terkib-i tavsifiler, vasıf terkibleri vs. bulunmayacağı gibi Arapça bir risale olan "bina"nın kavaidiyle yapılan ve Türkçe'nin kabiliyet-i ifadesini vasi mikyasda zenginleştiren ve kuvvetleştiren ef'al, tef'il, müfa'ale, infi'al, ifti'al, tefü'l tefa'il ve istif'al vezinlerinin mahsulleri bulunmayacaktır. Böyle bir kanunun, bir dakika için olsun, kabulünü farz ettikten sonra tatbikatının neticelerini tedkik etmek faideden hali değildir.

İlk mekteplerin tahsil müddeti dört sene olduğuna nazaran 1342'de bu gibi mekteplere giren talebe 1345 senesinin nihayetinde tahsilini bitirir. Kezalik, orta mekteplerin tahsil müddeti yedi sene olduğuna nazaran 1344'de bu gibi mekteplere giren talebe 1350 nihayetinde tahsilini bitirir. Bu hesap mucibine 1346 ve 1351 senelerinde, ilk ve orta mekteplerden mezun olanlar –eski Türkçe'den sarf-ı nazarla- değil, on, beş, iki asır evvel yazılan eserleri hatta bugünkü eserleri anlayamayacaklardır. Çünkü, bu eserlerde bugünkü Türkçemizde kullandığımız Arapça ve Acemce kaideler ile yapılan kelimeler ve cümleler mevcuddur. Bu gayet basittir.

Millet Meclisine böyle bir layiha verilirken, memleketimizin her tarafında bir takım şikayet avazeleri duyuyoruz: "Mefahir-i milliyemizi tanımıyoruz!! Memleketimiz niçin büyük edipler, şairler, alimler, mütefekkirler, iktisadçılar, müverrihler, filozoflar vs. yetiştirmiyor?!!" Bu şikayetler muhakkak olmakla beraber, kavl-i mücerredde (yalnız lafta) kalıyor. Çünkü, unutuluyor ki mufahir-i milliyeyi tanıyabilmek için, edip, şair, alim, mütefekkir, iktisadçı, müverrih, filozof vs. yetiştirebilmek için yüksek bir irfan lazımdır. Yüksek bir irfan, fikrin bütün tezahüratını ifade edebilecek avamili çok zengin bir lisan ile elde edilir. Şimdiki yani elsine-i selasenin (üç dilin) kavaidinden mürekkeb lisanımız buna gayr-ı kafi iken, acaba Arap ve Acem kavaidin-

den tecrid edilmiş Türkçe, bu şikayetlere nihayet verebilecek mi, yani irfanımızın yükselmesine yardım edecek mi?! Asla! Zonguldak mebusunun layihasının kabulü, resmen geriye doğru atılacak en büyük adımdır.

Kerrat ile söylediğim gibi, ben Türkçe'nin sadeleştirilmesine taraftarım. Arapça bir terkib-i tavsifi yerine Türkçe bir terkib-i tavsifinin istimal edilmesini, kezalik "irsal etmek" yerine "göndermek" kelimesinin kullanılmasını isterim. Türkçe kavaid kitabından Arabî ve Farisi terakib-i tavsifiye vs. kavaid ile mesela "if'al" ve "müfa'ale" vezinleri ianesiyle yapılan "irsal" ve "mürasale" kelimelerinin tam manalarını bize öğreten Arapça kavaidin hiçbir vakit teb'idini (dışlanmasını) irfanımız, milli, siyasi hayatımız namına istemem. Aksini taleb etmek mazi-yi mevcudiyetimizi söndürmek, milli hayatımızı unutmak ve siyasi hayatımızı ihmal etmek demektir.

İlim sahasında ilerlemek arzu ediyoruz. İlerlemek laf ile olmaz, çalışmakla olur. Avrupalılar, bize "sizin medeniyete hizmetiniz yoktur" diyorlar. Bence yanlış olan Avrupalıların bu iddiasını cerh ile aksini isbat etmek lazımdır. Bu isbat keyfiyeti, söz ile değil, faaliyet yani mevcud eski, yeni yazma ve basma eserlerimizi tedkik etmekle ve hakikati meydana çıkarmakla olur. Bu eserleri anlamak ve tetebbuatda bulunabilmek için kendimizi –hiç olmazsa Türk lisanı fevkalade inkişaf edinceye kadar- Arabî ve Farisi kavaidinden müstağni kılamayız.

Makaleye nihayet vermezden evvel şunu da ilave etmek isterim ki, gayet mühim olan lisan meseleleri idari komisyonlar ile hallolunamaz. Bu gibi meselelerdeki rey sahipleri ilme kuvvetli itimatları ve lisaniyata vakıf olmakla beraber lisaniyatın terakkiyat-ı ahiresine vakıf olan ve ne istediklerini bilen zevatdan mürekkeb, tam manada ilmi heyetlerdir. Enver Paşa'nın harbiye nazırlığı zamanında "devairde huruf-ı munfasılanın istimali ve muharrerat-ı resmiyenin bu harflerle yazılması harbiye nazırı paşanın emr-i iktizasındandır" tarzında garib tamim, memleketimizin şerefini arttıracak mahiyette değildir. Zira hiçbir zaman ve mekanda, lisan meselesi bir idari mesele olmamıştır. Bu sahada ilk ve son söz ilmindir.

Hamiş-Bu makale hazırlandıktan sonra gazeteler, Tunalı Hilmi Bey'in teklifinin Millet Meclisince şayan-ı müzakere görülmediğini yazdılar.

15- Türkiye Kelimesinin İmlası [130]

Geçenlerde "İkdam" gazetesi[131] dahiliye vekaletinin, Ankara'dan İstanbul vilayetine gönderdiği atideki telgrafı neşrediyordu:

Ba'de-ma (bundan sonra) muharrerat sernamelerindeki (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) yerine (Türkiye Cumhuriyeti) yazılacaktır. (Türkiye) kelimesi hay-ı resmiye ile yazılacaktır".

Dahiliye vekaletinin, "Türkiye" kelimesinin imlasıyla iştigal ile memleketimizin yeni isminin yalnız bir türlü imla ile yazılması teşebbüsü değil, vekalet-i mezkurenin bizzat kelimenin imlasının takrir ve tesbitiyle meşgul olması tuhafımıza gitti. Çünkü kelimelerin imlalarının tespiti, idari değil ilmi bir meseledir.

Bu hal diğer bir hal hatırlattı. Enver Paşa, harbiye nezaretinin başına geçtiği vakit harbiye ve bahriye nezaretlerinde huruf-ı münfasılanın (diğer harfi ile yapışık olmayan harfler) istimali için bu nezaretlere bir tamim göndermiş ve bu iki nezaret "Emr-i nezaretpenahi" ye tevfikan huruf-ı münfasılayı istimal etmişlerdir. Fakat, arada Harb-i Umumi ilan edildiğinden, harbin hitamında başlamak üzere muvakkaten huruf-ı münfasılanın istimaline nihayet verilmiş idi.

---

130 5 Kanun-ı evvel 1923 tarihli ve 89 numaralı "Yeni Mecmua"da

Bu iki "hal"i zikretmekten maksad ileride Türk yazı ve imlasının inkişaf tarihlerini yazacak muharrirlere malzeme hazırlamak içindir.

Bu küçük mülahazadan sonra, Dahiliye vekaleti tarafından tespit edilen Türkiye kelimesinin imlası doğru mudur suali varid olur. Bu suale cevap vermek için, evvel be evvel Dahiliye vekaletinin bu babda ne düşündüğünü aramak lazımdır.

Bizim anlamak istediğimize göre, vekalet "Türkiya" kelimesinin imlasının hin-i tespitinde (tesbiti sırasında):

1- "Türkiya", "Türkiye" şekillerinden, doğrudan doğruya "Türkiye" şeklini tercih ve kabul etmeyi, ya.

2- Türk kelimesine "ya-yı nisbi" ve müennes alameti olan "e" ilave ederek, Türk memleketine izafeden "Türkiye" şeklini meydana getirmeyi düşünmüştür.

Memleketimizin yeni ismini "Türkiye" şeklinde tespit eden Dahiliye vekaletinin, atideki esbabdan dolayı, tespit muamelesinde muvaffak olmadığını ispat edeceğiz. Bunu isbat etmek için, vekaletin düşünmüş olduğu, ikinci hali tedkik edelim.

Türk kelimesine ilave edilen "ya-yı nisbi" ve "e" ile husule gelen kelime "Türkiye" olur. Bu kelime, bir sıfat olup, mahzuf bir mevsuf ve mesela "memalik" yahud "memleket" kelimesi yerine isim suretinde kullanılabilirse de aksan = accent (aksan, kelimede bir hecenin üzerine temdiden tavakkuf eden sadaya derler) buna mani olur. Çünkü sıfat suretinde kullanılan "Türkiye" kelimesinin aksanı "ye" hecesi üzerine düşer ve orada tavakkuf eder ve telaffuzu da "kitabet-ı Türkiye, kavaid-i Türkiye" terkib-i tavsifilerdeki "Türkiye" kelimesinin telaffuzu gibi olur. Binaenaleyh "Türkiye"nin "ye"si üzerine düşen ve tavakkuf eden aksanla husule gelen "Türkiye" kelimesinin telaffuzuyla, memleketimizin yeni ismi olan "Türkiye" kelimesinin telaffuzu arasında bariz bir fark vardır ki bu tasavvuta mugayyirdir. Çünkü aynı harflerden teşekkül eden "basit" bir kelimenin ancak bir türlü telaffuzu vardır.

Şimdi vekaletin düşünmüş olduğu birinci hali tedkik edelim:

Şayet Türkiya kelimesinin imlasının hin-i tespitinde, hiçbir tercih gözetilmeyerek gelişigüzel "Türkiye" kelimesi kabul edilmiş ise yine bu imla doğru değildir. Çünkü, esasen memleketimizin yeni ismi olan Türkiya kelimesinin aslı Türkçe olmadığı gibi Türkçede de müstamel değildi. Malumdur ki uzak olmayan bir zamana kadar, memleketimizin ismi, Memalik-i Osmaniye, Memalik-i şahane, Memalik-i mahruse-yi Osmaniye, Memalik-i mahruse-yi şahane, Osmanlı memleketi, Osmanlı memaliki ve 1908 meşrutiyetinden sonra, Osmanlı imparatorluğu idi. Türkiya kelimesi bize Fransızca'dan değil, İtalyanca'dan gelmiştir. Çünkü biz; Türkiya kelimesiyle beraber coğrafya isimlerinin bazılarını İtalyanca'dan aldık. Orhan Gazi zamanında denize doğru tevessü etmeye (genişlemeye) başlamış olan Osmanlı memleketinin limanlarına gelen zamanın İtalya cumhuriyetlerinden biri olan Rakuza cumhuriyetinin, sultan-ı mezkur (söz konusu sultan) ile bir ticaret muahedenamesi akd ettiğini eski bir kitabda okumuş idik. İstanbul'un fethini müteakip Rakuziler, Cenevizler, Venedikliler ile münasebat-ı ticariyemiz tezayüd etmiştir (artmıştır). Bunların marifetiyle Avrupanın, İtalyan olmayan bazı memleket ve şehir isimlerinin telaffuzlarını öğrendik. Bu isimler meyanında:

Avrupa ismidir ki İtalyancası Europa

İngiltere ismidir ki İtalyancası İnghilterra

İsviçre ismidir ki İtalyancası Svizzera

Londra ismidir ki İtalyancası Londra

Fransa ismidir ki İtalyancası Francia

Baladaki ilk dörţ kelimenin, telaffuzunu elyevm muhafaza etmekteyiz. Francia (İtalyanca'da cia=ça telaffuz olunur) kelimesine gelince, bu kelimenin eski telaffuzu İtalyanca'dır. Eski tarih kitaplarımızda Fransa kelimesi yerine "França" ve Fransız kelimesi yerine "Françalı" kullanılırdı ki kelimenin ikisi de İtalyanca'dır.

Gelelim "Türkiya" kelimesine:

"Türkiya" kelimesinin nihayetindeki (ya) İtalyanca'dır. Bu lisanda (o) ile nihayetlenen bazı sıfatlar, (o) harfinin iskatı ve yerine (ia) lahikasının liavesiyle sıfat, isim olur: Mesela,

"Turco"dan Turchia (ch=k telaffuz olunur)

"Romano"dan Romania

"Franco"dan Francia vs.

Mesrudat-ı anifeden (biraz önce söylenilenlerden) anlaşılır ki "Türkiya" kelimesinin "Türkiye" şeklinde yazılmasına aksan mani olduğu gibi "İtalyan lisanı" da manidir. Binaenaleyh, memleketimizin yeni isminin imlası "Türkiye" değil "Türkiya"dır.

16- Türkçe'de Ümmet, Millet Kelimelerinin İstimali [132]

1323 Meşrutiyetinden sonra, Türkçe'ye idhal edilen binlerce kelime meyanında, sık sık isimleri geçen millet ve ümmet kelimeleri vardır ki, birinciye bir hususiyet ve ikinciye bir umumiyet veriliyor, Türk milleti, Arap milleti, Acem milleti deniyor ve bu üç milletin dini, din-i İslam olduğu için, bu dine intisablarına nazaran, üçü birden islam ümmeti efradından addediliyor. Bu iki kelimenin mefhumu böylece itibar edildiği için, o suretle istimal olunuyor. Aceba bu itibar ilmi bir mahiyeti haiz midir?

Etimoloji yani ilm-i iştikak bir ilimdir ve her ilim gibi birtakım usullere, sistemlere tâbîdir. Bizde bir "mecmua-i ilmî" olmadığı için etnolojiye riayet edilmiyor. Mesela "bedevî" kelimesinin aksini "medenî" diye kullanıyoruz. Bu tabir ilmî değildir. Çünkü bedevîlik halinden çıkan bir kabile gayr-ı bedevîlik haline girerek temeddün ederse (medenîleşirse) o zaman "medenî", temeddün etmezse "gayr-ı bedevî" olur. İşte "bedevî"nin aksi, kah gayr-ı bedevî ve kah medenidir. Bizde bu gibi kelimelerin gayr-ı ilmî istimalleri çoktur. Halbuki mecami-i ilmiye bulunan yerlerde, her bir kelimenin manasına büyük chemmiyet atfederler. Mesela otomobillerin süratini tespit etmek için, bundan birkaç sene evvel "taksimetre" denilen alet icad edilmiştir. Fransa'da bazı kimseler tarafından bu yeni biçilmiş kelime "taksometro" tarzında yazılmış ise de, ilmi mecmualarda vuku bulan

132 15 Şubat 1923 tarihli ve 70 numaralı "Yeni Mecmua"da.

münakaşatdan sonra kelime "taksimetro" diye kabul olunmuş ve herkes bu kelimenin imlasına riayet etmiştir.

Manalarında bir fark görülmek istenilen "ümmet" ve "millet" kelimeleri, Samice oldukları için, Sami lisanlarda olan mana ve münasebetlerini tedkik edeceğim:

Ümmet – Asurice'si **"Amnu"** (oummanou), ibranicesi **"Umma"** (aumma), Aramcası **"umta"** (aumto), Arapçası **"ummat"** (oummat) ve Arapça'nın Türkçe telaffuzu ile **"ümmet"**dir. İmranice'nin cem'i **"ummot"** (oummot) ve "umim" **(oumim)** olup, "kabileler" dahi ifade eder. Arapça'nın cem'i **"ummam"** (oummam) ve Türkçe telaffuzuyla **"ümem"**dir.

Millet – Aramcası **"milta"** (milto) olup, "kelime" ve İbranicesi "mile" (mila) kezalik "kelime" ifade eder. Bu kelime, Aramca'da "söylemek" ifade eden "milel" (malel) den müştakktır (türemiştir). Asurice ve Arapça'da bu manada kullanılan kelime yoktur. "Millet" kelimesi elsine-i Samiye'nin ancak Arapçasında "ümmet" ve "kavim" manasında kullanılır.

Elsine-i Samiye tarihinde, inkişaf itibariyla kıdemleri (öncelikleri) isbat edilmiş olan lisanlar sırayla: Asurice, Ken'anca (İbranice bu şubeye aiddir), Aramca ve Arapça'dır. Asurice tarih-i miladın birinci asrının nısf-ı evveli (ilk yarısı) nihayetine kadar kullanılmış ise de bilahare istimalden sakit olmuş ve İbranice ile Arapça, Aramca'nın az çok tesiri tahtında kalmıştır. İbranice "mille" kelimesini Aramca'dan mana-yı asliyesiyle almış ise de Arapça mana-yı asliden inhiraf ederek (bozularak) ona, yani mana-yı asliye daha vasi bir mefhum vermiş ve Fransızca'nın "secte" kelimesinin ifade ettiği manada kullanmıştır. Kur'an'da "millet-i İbrahim" kelimeleri (2/124-2/129). İbrahim'in lisanıyla mütekellim yahud dini akaidiyle amil olanlar manasındadır.

Fikrime göre **"millet"** kelimesi **"din"**den ziyade **"lisan"** ve bit'teşmil bir lisan tekellüm eden bir grubu ifade eder. Yunanca'da **omilia** kelimesi "kelam" demektir ki "millet" ile hem müştakktır.

Kur'an da "ümmet" (3/100) kelimesinin manası, Fransızca'nın nation yani bizim bugün alelıtlak "millet", "kavim" dediğimiz tabirlerin mukabilidir.

Elyevm Arapça mütekellim olan akvamdan bazıları bizim kullandığımız "millet" kelimesine mukabil "ümmet" kelimesini istimal ederler. Mısır ve Tunus gazeteleri "Ümmet-i Muhammediye" yazdıkları gibi "Ümmet-i Mısıriye "Ümmet-i Tunusiye" ve kezalik "beynelmilel" yerine "beyne'l ümem" yazarlar. Arapçadaki "ümem-i alem" tabiri, bütün milletlere şumulü vardır. Bununla beraber Mısır ve Tunus Arapça gazeteleri "millet" kelimesini havi bir kelimeyi Türkçeden Arapçaya tercüme ettikleri vakit, tercümede "millet" kelimesini aynıyla muhafaza ederler. Suriye'de hem "ümmet" hem "millet" kullanılır. Zira Suriye'nin Arapçası, bir taraftan doğrudan doğruya Aramcanın, diğer taraftan Türkçede kullanılan "millet" kelimesinin kesret-i istimalinin taht-ı tesirinde kalmıştır.

Hulasa diyebilirim ki, kelimenin istimalinde alelıtlak bir takyid (kaide) mevcut değil ise de, mesail-i ilmiyede (ilmi meselelerde) kullanılmak üzere "millet" ve "ümmet" kelimelerinde gözetilen tefrik, itibari olmakla beraber, hoş bir tefriktir.

17- Türkler İki "Tarihi Devre" Açmışlardır [133]

Tarihin, kurunu evveli (ilk zamanlar), vusta, ve cedide ve asr-ı hâzır namıyla dört kısma ayrıldığını, tarih kitapları vasıtasıyla ve henüz zail (sona eren) yahud gayri zail olan Harb-i Umumiye'nin küşad ettiği ve ismi henüz takarrur etmeyen (belirlenmeyen) yeni bir devreye girdiğimizi, neşriyat-ı cedide vasıtasıyla biliyoruz. "Kurun" tabiri gayri ilmi olduğu için, "devre" tabirini istimal ediyoruz.

Herbir devrenin sonu, "Fikr"in bir sahasının nihayetini ve binaenaleyh yeni bir sahanın başlangıcını gösterir. Fikrin terakkisi (ilerlemesi), medeniyetin terakkisine salih olan avamilin (sebeplerin) ihzarına (hazırlanmasına) yahud mevcudlarının tekamül eylemesine hizmet eder. Yirmibeş yaşında iken, Türk ordusunun başında olduğu halde dünyanın en güzel şehri olan İstanbul şehrini fetheden Fatih Sultan Mehmed Han, 20 Cemaziyelevvel 857de, (1453 sene-i miladiyesinde) devre-i vustaya (ortaçağ) nihayet vererek devre-i cedideyi (yeniçağ) açmıştır.

İstanbul'un fethi, bu şehrin bir elden diğer ele intikali (geçmesi) ve Bizans İmparatorluğunun inkırazı (çöküşü) itibariyle mühimdir. Bazen, bir memleketin inkırazının husule getirdiği sarsıntı mevzîî veya mücavridir. Lakin İstanbul'un, bilhassa Türkler tarafından vuku' bulan fethin husule getirdiği sarsıntı, umumi olmuştur. İslamiyeti imha etmek için müteaddid ehl-i

133 15 Kanunusani 1922 tarihli ve 68 numerolu "Yeni Mecmua"da

salib seferleri tertib eden Hristiyan Avrupa, aynı İslamiyetin İstanbul'da yerleştiğini görünce şaşıp kalmıştır.

Musibet mucib-i intibahtır. Hristiyanlık alemi için bir musibet addolunan İstanbul'un zabtı, Hristiyan efkarı üzerinde derin aksüameller husule gelmesine sebebiyet vermiştir ki bu hal, medeniyetin inkişafına hizmet etmekten hali kalmamıştır.

İstanbul, Türkler tarafından zabt olunmayıp diğer bir Hristiyan hükümeti eline intikal etmiş olsaydı, bu intikal keyfiyeti, belki gürültüsüzce vuku' bulur ve Hristiyan efkar-ı umumiyesi, o kadar müteessir olmaz idi. Halbuki fatihler, Türkler oldukları için, uyuşmuş olan Hristiyan efkarı sarsılmış ve bunun neticesi olarak eski zihniyet, eski düşünüş yerine yeni zihniyet, yeni düşünüş kaim olmuş, tabir-i diğerle medeniyetin inkışaf ve talisine yarayan yeni fikirler doğmuştur. İstanbul'un fethinden 430 küsür sene sonra, Türkler ikinci bir devre-i tarihiye açmışlardır. Devre-i ahire ile asr-ı hâzırı ihtiva eden bu müddet esnasında, Avrupa'da muhtelif fikirler tesadüm etmiş (çarpışmış) ve muhtelif kuvvetler çarpışmıştır. Bu tesadümler ve çarpışmların en bariz semeresi 1789 senesinde kopan Fransız inkılabında görülmüştür. Bu inkılabın ulvi prensipleri bir müddet tatbik edilebilmiş ise de, müruru zaman ile, en çirkin ve en mekruh ihtirasatı örtmek için kullanılmıştır. Avrupalı olmayanları, "temdin" etmek (medenileştirmek) vazifesini deruhde etmiş olan herhangi Avrupa memleketi, harekatında "samimiyet" göstermemiştir. İndinde, insanî ahlakî mefkureler, birer lafz-ı bi mana kalmıştır. Maddiyata inhimakın (fazlasıyla düşkünlük) bu suretle ve bu şiddetle inkişafından husule gelen tesanüd-ü menafi' (menfaatlerin dayanışması), 1914 de başlayan ve Harb-i Umumi namıyla tesmiye olunan (isimlendirilen) harbin zuhuruna (çıkmasına) sebebiyet vermiştir.

İslamiyetin serhad (sınır) muhafızı olan Türkler, bu sahte medeniyetten ve bu sahte medeniyet namına söz söyleyenlerden usanmış olduğu için, Harb-i Umumiye girerek Çanakkale Boğazı'nı kapatmıştır. Türkiye'ye muhasım (düşman) olan muharib zümrenin; bu tarik ile müttefikleri olan Rusya'ya yardım edememesi yüzünden Çar'ın Rusyası devrilmiş ve "Komü-

nizm" doğmuştur. Komünizm fikri, herbir fikir gibi gayri fanidir. Bu fikrî inkılabı yapan Türklerdir. Zira, Çanakkale Boğazı kapanmamış olsa idi, Çarların Rusyası galip gelerek, sahte medeniyetçilerle beraber, daha müstebid, tabir-i diğerle daha medeniyet düşmanı kesilecek idi.

Tali'-i harb (harbin doğuşu), muhasımlar saflarında esdiği için, hemen hemen muharebe kadar uzayan mütareke başlamıştır. Türkiye, kendisine verilen söze inanarak Mondros Muahedenamesine, hulus-u niyet (iyi niyet) ile, vaz'-ı imza etmiştir (imza atmıştır). Fakat bu muahedename bir tuzak idi.

Küçük milletlerin hukuku (?!) için çalışanların fikrince, İslamiyetin en büyük bekçisi olan Türkiye, ortadan kalkmalı idi. Bu ameliye beynince yahud bu mu'ameleyi bitirince, Alem-i İslam'ı boğmak kolay bir iş idi. Anadolu'nun ve Trakya'nın temdin (!!) vazifesi Yunanistan'a havale edildi. Sahte medeniyetçiler akıllarınca, iş yoluna girmiş idi. Fakat, bunların ne kadar yanıldıklarını vekayi (olaylar) bilahare isbat etti.

Yunanlıların İzmir'e ayak bastıkları gün, Türklük ve İslamlık titredi. Bir serdar lazım idi. Türk milletinin sinesinden Mustafa Kemal çıktı. Sivas, Erzurum ve Ankara kongreleri Türk milletinin şu'urunu yeniden ihya etti. bu şu'ur aynı tehdide ma'ruz kalmış olan memalik-i İslamiyeye ve kezalik bilcümle mazlum memleketlere sirayet etti.

Bu m'ucizeyi meydana getiren kimdir? Başlarında Mustafa Kemal ve arkadaşları bulunan Türk milletiyle ordusu. Türklerin gayreti ve himmeti sayesindedir ki mazlum milletler:

1 – Bir avuç gayyur (gayretli) ve fedakar adamların delaleti ve himmetiyle, memleketleri için büyük ve faideli işler görülebileceğini.

2 – Bu suretle hakiki hürriyet ve tam istiklal elde edilebileceğini

3 – ve bunun için çalışmak lazım geldiğini anlamışlardır.

İstibdad, zulm, sefalet, altında inleyen bir milyar halkı böyle düşündüren, istikballerine daha büyük bir emniyetle baktıran, bu inkılabı yapan Türklerdir.

Yeni açılan bu devre, fikir devresidir, fikir, maddi bir şey değil ki takyid (kayıt altına alma), tazyik (zorlama) ile inkışafı, terakkisi menedilsin. Dreyfus mes'elesinin meşhur müdafi' olan Emil Zola'nın "Hakikat yürüyor" dediği gibi, "Fikir" de maneviyattan olduğu ve maneviyat her vakit maddiyata galebe çaldığı için, yürüyor ve yürüyecektir.

Tarihin beş devresinin ikisini açan, fikrin terakkisine ve dolayısıyla hürriyete ve medeniyet-i kazibeye (yalancı medeniyete) değil, medeniyet-i hakikiye hizmet eden, mazlum milletlere yeni ruh üfleyen, Türklerdir.

Tarih, Çanakkale'yi kapatmak ve Yunanlıları denize atmak suretiyle, Türkler kadar vas'i mikyasda (büyük oranda) "Fikir"in terakkisine hizmet eden hiçbir milletin hizmetlerini kayd etmemiştir. İşte bu ulvi ve mukaddes hizmetlerinden dolayı, Türklerin "Medeniyet Tarih"indeki mevk'ileri pek yüksek ve pek şereflidir.

18- Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu [134]

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve kumanda ettiği Türk ordusuna, tarih-i medeniyette bir yer tayin edebilmek için, evvel ba evvel, tarih-i mezkura gazi ile ordusunun duhullerini (girmelerini) ihzar eden (hazırlayan) esbab ve avamili aramak iktiza eder.

Mustafa Kemal ve ordusunun, yalnız Türkiye'yi kurtardıkları için, tarih-i medeniyette yerleri yoktur. O halde, milli serdara ve milli orduya bu büyük şeref kazandıran esbab ve avamil nedir?

Bu esbab ve avamili Türkiye'nin haricinde yani Alem-i İslam ile Asya ve Afrika'nın mazlum milletlerinde aramak lazımdır.

Avrupa müellifleri tarafından Asya ve Afrika milletlerinin ahval-i siyasiyesi hakkında yazılan asarı (eserleri) okuyanlar, Avrupa medeniyetinin, bu iki kıt'a için bir devr-i saadet ve bereket küşâd ettiğini zannederler. Ben de 1904 senesinin nihayetine kadar, yani Mısır'a gittiğim zamana kadar böyle zanneder idim. Fakat Mısır'a vardığımdan on yedi gün sonra, büyük bir inkisar-ı hayale (hayal kırıklığına) uğradım!

Avrupalıların, Avrupanın haricine götürdükleri medeniyet, memleketlerindeki medeniyetin taklidi yani ihracat metaıdır.

Kendilerine medeniyetçi süsü veren bu sahte medeniyetçilerin yegane gayesi "para"dır. Bu gayeye vasıl olmak için, ken-

134 1 Teşrinisani 1923 tarihli ve 87 numaralı "Yeni Mecmua"da

dilerince her türlü vasıta meşrudur. İndlerinde Allah, din, namus, vicdan, hak, adalet birer lafz-ı bimanadır (manasız laflardır). Bu kelimeler, ancak Avrupa sahasına mahsus olan lügat kitaplarında bulunur.

Sahte medeniyetçilerin halet-i ruhiyesini iyi anlamak için, Avrupa'da değil, zulm ve istibdad sahaları olan Asya ve Afrika'da bulunup vekayii (olayları) takip eylemeli ve milel-i mazlumenin (mazlum milletlerin) kitap ve gazetelerini okumalı. Ben, altı sene Mısır'da gazetecilik ettim ve geri kalmış olan milletlerin gönüllerini kazanmak için çevrilen fırıldakları gördüm. Mısırdan çıktıktan sonra, zamanımıza kadar geçen müddet yani 12 sene zarfında da, bana, Memalik-i İslamiye ve memalik-i mazlume matbuatını takip etmek fırsatı düştü ve düşüyor. Her türlü ca'li (sahte) tevazudan sarf-ı nazarla iddia edebilirim ki ben, bu mevzuda ihtisas sahibiyim ve mevzu-u âm (bütün mevzu) hakkında bilerek rey beyan edebilirim.

Sahte medeniyetçilerin istimlak programı birdir. Bu program bize tatbik etmek isteyenler bunu, İzmir'in Yunan işgalinden iki gün evvel, vilayetin (Aydın vilayeti) iktisadiyatını ıslah etmek maksadıyla İzmir'in işgal edileceği mealinde ki telgraf havadisiyle öğrendiğimiz gibi, İstanbul'un ittilaf askerleri tarafından işgal edildiği 16 Mart 1339 (1920) de ceraid-i muhtelifede (çeşitli gazetelerde) cebren derc ettirilen (zorla yayınlattırılan) mutelifin tebliğ-i resmiyesinin mukaddimesini teşkil eden "eski Memalik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bilatefrik (ayrım yapmaksızın) cins ve mezheb saadet-i müstakbelelerini, inkişaflarını, hayat-ı ictimaîye ve iktisadiyatlarını temin edecek, bir sulhun temellerini atmaya geldik" cümleleri ile de öğrendik. Müstemleke olmayan ve fakat müstemleke gibi idare olunmuş olan büyük ve güzel Mısır kıtasının yalnız inkişaf-ı iktisadiyesi nasıl düşünülmüş ise, İzmir ve İstanbul'un işgalleri münasebetiyle, bu iki şehir hakkında aynı surette düşünülmüştür. Sahte medeniyetçilerce, dünyada paradan başka bir şey yoktur. Milliyet, hürriyet, istiklal ve bahusus bunları hazırlayan maarif, onları korkutur. Sahte medeniyetçiler, maarif düşmanıdırlar; utanmasalar, alfabeyi yeryüzünden kaldırmak isteyeceklerdir. Alfabe,

kendileri için bir kabustur. Çünkü pekala bilirler ki, alfabenin girdiği yerde, zaman ile, orada esaret izi kalmaz.

Sahte medeniyetçilerin ibliskerane harekatı pek mütenevvidir (çeşitlidir). Mısır'a vardığım vakit, garip bir vaziyet karşısında bulundum. Herkesin ağzında şu cümle dolaşıyor idi, "Bir Avrupalı (!!!) sokakta bir yerli ile (yerliden maksat, Müslüman, Mısırlı) kavga ediyor ise yerli haklı olsa bile, hak Avrupalınındır." Ben bundan fena halde müteessir oldum safdilliğimle beraber, bunun muvafık adalet (doğru adalet) olmadığını söyleyince "bunlar yani Mısırlılar, bu suretle terbiye edilecekler" cevabını verdiler.

Çok geçmeden, bu cümlenin mana-i hakikisini anladım ve safdilliğime ben de güldüm. Yerliyi terbiye etmekten maksat, onu memleketinde esir kılmak, cahil bırakmak, kendisinden benlik duygusunu izale ve onu feragate sevk etmek, kendisini milliyet ve vatan mefkurelerinden bihaber (habersiz) bırakmak, elhasıl onu dilsiz uşak gibi kullanmaktır.

Yukarıda Avrupa tabirini kullandım. Mısır'da bu kelimenin hususi bir manası vardır. Mısır, sahte medeniyetçilere, daha ağır kapitülasyon zincirleriyle bağlı idi. Hürriyetleri mechul olan ve nereden geldikleri malum olmayan ve kemal-i gurur ile kendilerine "Frenk" diyenler için, Mısır, kapitülasyonlar yüzünden "cennet-i ala" idi. Çünkü pençe-i adalet bunları yakalayamaz idi. Cinayetini tahakkuk eden bir "Frenk"in mahkemesi mensup olduğu memleketin mahkeme-i cinayetinde ruyet edilir idi (görülürdü). Bir cinayet yüzünden maktül düşen "yerli" ise, "Frenk"in beraati yüzde doksan muhakkak idi. Çünkü "yerli"nin ucuz ve frengin kanı pahalıdır!! İşte Frenkliklerine iğtiraren (dayanarak) ve kapitülasyonların bahş ettikleri muafiyete istinaden kont, baron ve buna müşabih (benzer) sahte unvanlar ile Mısır'a türeyen nice dolandırıcı, hırsız, cani ferih ve fahur (sevinçli olarak) yaşarlar idi!!!

Sahte medeniyetçilerin had ve payanı (sonu) yoktur. Mezalimin mahiyeti, esas ve fer'i (ikinci derece) iki türlüdür. Esasa müstenid olan mezalim, bütün sahte medeniyetçiler için müşte-

rektir. Halkı kara cahil bırakmak, arasına nifak sokmak, kâh birini kâh diğerini ilzam etmek (susturmak) fukara ile zenginlerin aralarını açmak, medeniyet (!!!) rehberlerinden olan müsekkirat (içki) ve fuhşiyatı tamim etmek (yaymak), lisan-ı mahalli yerine sahte medeniyetçilerin lisanlarını ikame etmek ve daha garip olarak, kasten cahil bırakılan halka, neticenin, kendi aleyhine döneceğini bildikleri için, hürriyet-i vicdan bahşetmektir. Bu son tedbir zahiren hürmet ettiklerini ilan eyledikleri "din"i mahvetmek içindir. Mısır'a vardığım vakit, ramazanda barlarda, birahanelerde alenen işret edildiğini görünce sebebini sordum. "Burada hürriyet-i vicdan vardır" dediler. Evet, ben hürriyet-i vicdan taraftarıyım. Fakat bundan evvel bu hürriyet-i vicdanı hazmedebilecek kafalar yetiştirmek lazımdır. Halbuki sahte medeniyetçiler, kara cahil bıraktıkları halkın ahlaksızlığına yardım etmekten başka bir şeye yaramayan bu nevi hürriyet-i vicdanı, bile bile ve memlekette ahaliyi tefrikaya (ayrılığa) düşürmek kasdıyla bahşederler.

Fer'i müstenid mezalim, mekana göre değişir. Burada nüfusun ekseriyetini teşkil eden İslamların maarif umuruna (eğitim işlerine) vakf ve tahsis edilmiş olan evkaf, tapudan satılarak, satış hasılatı maliye veznesine yatırılıyor. Bunun gayesi, memleketin sahipleri olan İslamları umur-u maariften mahrum kılmak suretiyle onları ebediyyen esir bir halde bırakmaktır. Orada, bütçesinde bol bol para arttığı halde, halkın bağıra bağıra arzu ettiği bir Darülfünun küşadı (üniversite açılışı) men olunuyor. Bunun gayesi memlekette "mütefekkir" yetiştirmeyi men etmektir. Üçüncü bir yerde çitfçilerin parasıyla dolan hazine-i devletten ayrılan tahsisat-ı mesture (örtülü ödenek) terbiye, alem-i İslam aleyhine neşriyatta bulunan ve bulunduran Hıristiyan Arap ve Frenk muharrirler teşvik ve taltif olunuyor. Dördüncü bir yerde Kur'an, taassub-u öğrettiği bahanesiyle, kıraat kitabı alarak kaldırılmak isteniyor. Diğer bir yerde, iktisaden yükselmeye çalışan yerli ahali, Avrupa düşmanlığıyla itham edildiği ve Avrupalıların menafi tehlikede olduğu ilan edilerek, aleyhine tedbir-i zecriye ittihaz ediliyor (zorla tedbir kararı alınıyor).

Bu ta'dad ettiğim (saydığım) misaller, edebiyat yapmak için sıralanmış vekayi yahut hayal mahsulü değildir. Bunlar olmuş ve olan vekayidir. Bunlar, mezalim ve fecayi yığınından laalettayin (rastgele) alınmış bir avuç mezalim ve fecayidir!! Sahte medeniyetçiler, bu mezalim ve fecayi ile, medeniyet (!!!!!) namına ortalığı kasıp kavuruyorlar.

Sahte medeniyetçiler, idareleri altında bulunan memleketlerde böyle hareket ederler iken, diğer taraftan diplomatları, geri kalmış milletlerin imhasına çalışmaktan geri durmazlar.

İngiltere, Arabi Paşa'nın vakasından bilistifade Mısır'ı işgal ve işgalin, asayişin iadesine kadar devam edeceğini, Gladston'un ağzıyla ilan etmiş idi. Fakat birkaç sene sonra, vaadin incaz edilmediğini (yerine getirilmediğini) gören Mısır ceraid-i Arabîyesi (Arapça gazeteleri) ve bahusus 1900'de Kahire de "el-Liva" gazetesiyle Mısır'a yeni bir istikamet veren Mustafa Kamil Paşa şikayete başlayınca, İngiltere, Mısır'daki siyasetine muarız bir vaziyette bulunmuş olan Fransa ile uyuşmaya karar vermiştir. Filhakika 1904'de, İngiltere ile Fransa arasında akd edilen itilafname (anlaşma) mucibince İngiltere, Mısır'da serbeste-i harekete ve Fransa, o zamana kadar bir dereceye kadar müstakil yaşamış olan Marakeş'te serbeste-i harekete malik olacak idi. İtalya, bu iltifatnameyi tasdik etmek için, Trablusgarp'ta bir hakk-ı rüchan (üstünlük hakkı) talep ve elde etmiştir. Üç sene sonra İran, Rusya ve İngiltere arasında nüfuz menatıkına (bölgelerine) taksim edilmiştir. Avusturya, Selaniğe inmek için takip ettiği "Şarka doğru" politikasının tervicine (hayata geçirme) ve Almanya ise, Bağdat şimendiferi projesinin intacına (sonuçlanmasına) çalışıyor idi. Alem-i islamın imhasına matuf olan bu itilafnameler, anlaşmalar, görüşmeler hazırlandıktan sonra, Rumeliyi elimizden almak için "Reval" mülakatı vuku bulduğu bir zamanda 1908'de, Selanik'te Jön Türk inkilabı patlak vermiştir.

* * *

1908 Türk inkılabında alem-i İslam ne halde idi ve inkılabı nasıl karşıladı?! Vaadinde durmayıp günden güne Mısır'da nü-

fuzunu takviye etmeye çalışan İngiltere'nin vaziyetini gören Mısır matbuatı, Mısırlıları ikaz etmekten geri durmaz idi. 1904'de, Mısır ve Marakeş hakkındaki İngiliz ve Fransız itilafnamesinin imzası üzerine, bir aralık günde elli bin nüsha tab etmeye muvaffak olmuş olan "el-Liva" gazetesi sahte medeniyetçilere şiddetle hücum eder idi. Kahire'deki Camiü'l Ezher ve Mısır matbuatı, kulub-u müsliminin tevhidine (müslümanların kalplerinin birleşmesine) pek çok yardım etmişlerdir. Camiü'l Ezher'de tahsil eden yirmi, otuz bin talebeye, Mısırlıların maruz kaldıkları mezalimi bizzat reyü'layn (kendi gözleriyle görerek) ile müşahade eylemek ve memalik-i İslamiyenin sahte medeniyetçilerden çektikleri zulüm ve itisafı (yolsuzlukları) gazetelerde okumak fırsatı düşüyor idi. Çâr-ı aktar-ı alemden (dünyanın her tarafından) Mısır'a gelen bu talebe memleketlerine avdet ettikleri vakit, aile-i İslamiyenin dertlerini, âlâm (kederler) ve ızdırabatını (ızdıraplarını), sahte medeniyetçilerden çektiklerini dindaşlarına bildirirler idi.

Mısır matbuatının neşriyatına zamime olmak (katkı olmak) üzere, Abdülhamid-i sani tarafından kendisine mirmiran rütbesi verilen "el-Liva" gazetesi sahibi olup 34 yaşında iken vefat eden Mustafa Kamil Paşa, biri İngilizce, diğeri Fransızca iki yevmi gazete ile sarf-ı havadis-i İslamiyeden bahs "Alemü'l İslami" namında bir haftalık Arapça ve diğer bir haftalık İngilizce gazete neşr ederek muhtelif lisanlar ile şark ve garbı müslim ve gayrimüslim bilcümle mazlumini, sahte medeniyetçilerin habasetlerinden (kötülüklerinden) haberdar ediyorlar idi. Bu gazeteler ve bu gazetelerden elde edilen iktibasat (alıntılar) ile, ahali-i İslamda bir intibah (uyanış) başlamış ve manevi bir ittihad-ı İslam fikri kıyam haline gelmiş idi. İşte 1908 senesinin Türk inkılabı başlayınca, alem-i İslamın halet-i ruhiyesi bu merkezde idi.

Bu Türk vaka-i azimesi, bir İslam vaka-i azimesi şeklinde telakki edilmiştir. O zaman ben Mısır'da, matbuat aleminde bulunuyor idim. İstanbul'da Meclis-i Mebusan açıldığı gün, Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş'te yüz bir pare top atılmış ve her tarafta ilan-ı şadumani edilmiştir. Bütün memalik-i İslamiye matbuatı ve ahalisi, Meclis-i Mebusanı manen benimsemiştir.

Ehl-i İslamın bu huş ve huruşunu (coşkulu şuurlanışını) gören sahte medeniyetçiler, memnun olmaktan pek uzak idiler. Bunlar, memleket dahilinde tefrika (nifak) sokmaya çalışırlar, meşrutiyetin üçüncü senesinde İtalya, fırsat bu fırsattır diyerek ansızın Trablusgarp'a hücum etmiştir. Bir sene sonra, bir nevi küçük ehl-i salib olan dört Balkan devleti Türkiye'ye tasallut etmiştir (saldırmıştır). Sahte medeniyetçiler "Balkan harbinde galip ve mağlup yok" esasını ileriye sürmüşler ise de Balkanların ilk galibiyetleri üzerine "harp haritasının kuvvet"inden bahsetmeye başlamışlardır. Bu harbten mağluben çıkan Türkiye, vilayat-ı şarkiyede (doğru vilayetlerinde) mukim Ermeniler ile Suriye Araplarının, muhtariyet-i idare istihsal etmek (idari özerklik elde etmek) için, sahte medeniyetçilerin teşvikiyle, Avrupa devletlerinin yardımını istediklerini görmüştür. Alem-i İslam, büyük bir alaka ile Trablusgarp ve Balkan harplerini takip etmekten geri kalmamış ve Mısır ile Hindistan, Türkiye'ye müteaddit heyet-i sıhhiye (tıp heyeti) göndermişlerdir.

1914'de ilan edilen Harb-i Umumide, sahte medeniyetçilerin tezviratından (yalanlarından) usanmış, bıkmış olan Türkiye, yakalarından kurtulmak için, mateessüf pek erken olarak, harbe iştirak etmiştir. Türkiye, Harb-i Umumiye iştirak eder etmez, İngiltere zaman fevt etmeksizin (yitirmeksizin), çoktan beri beslediği arzuyu yerine getirmekle, Mısır üzerine himayesini ilan etmiştir. 1918'de Mondros itilafnamesi mucibince Türkiye, vilayat-ı Arabîyesini kaybetmiştir. Aynı itilafname mucibince, Türkiye gayet muhkem (güçlü) olarak kapattığı Çanakkale Boğazını, itilaf devletlerine yol vermek için, kendi eliyle açmıştır. Bunca uzun ve kanlı harplerden sonra Türkiye ve ehl-i İslam bu emrivakiyi kabul etmeye mütemeyyil iken, İstanbul'u işgal eden düşman, Mondros itilafnamesinin metin ve ruhuna mugayyir (aykırı) olarak Türkiye'yi parçalamaya kalkmıştır.

İstanbul'un Türklerin elinden alınması, itilaf devletlerince kararlaştırılmış ve bir lütuf olmak üzere, halifenin İstanbul'da kalmasına ve maiyyetinde vaktiyle papaya yapıldığı gibi, yediyüz nefer bırakmaya taraflarından rıza gösterilmiş idi. Payitahttan başlamış olan bu ameliye, vilayata teşmil edilmiştir (yayıl-

mıştır). İzmir ve havalisi ve Trakya Yunanistan'a verilmiş, Karadeniz sahilinde de bir Pontus Cumhuriyeti ilan edilmiş, Anadolu-i Şarki, Ermenistan'a, Antalya ve havalisi, İtalya'ya ve Adana ve havalisi Fransa'ya verilmiştir. Bu mukarreratı (kararları) ihtiva eden ve Türkiye'yi bir değil, yüz defa ortadan kaldırmayı istihdaf eden (hedefleyen) Sevr muahedenamesinin bir aksülamel husule getirmemesi gayri mümkün idi.

* * *

Ahval bu şekle girdikten ve Yunan askeri İzmir'e çıktıktan sonra, dünyanın en büyük devletlerinin ordularını Anafarta'dan kovan Mustafa Kemal, dünyanın en büyük ve en şiddetli imparatorluklarından birini teşkil etmiş olan Türkiye'nin batmasına ve 350 milyon İslamın köle olmasına tahammül edemez idi. Harb-i Umumi'de, İstanbul'u kurtaran bu müstesna kahraman, İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya ayak bastığı gün, Türkiye bitab, yorgun, askersiz, silahsız, cephanesiz, parasız, ekmeksiz, ilaçsız adeta bir kemik yığını idi.

Mustafa Kemal, dürbün nazarıyla uzak görmüş, elim vaziyeti anlamış, milletin nabzını yoklamış, kalbini dinlemiş, Türkiye'nin ihyasına iman etmiş ve Erzurum Kongresi'ni toplamıştır.

Ben, pek yüksek manevi bir kuvvetten mülhem olmuş (ilham almış) olan Mustafa Kemal'in vaziyetini, Ben-i Hezekiyel'in vaziyetine benzetiyorum. Bu vaziyeti tasvir eden Ahd-i Atik'in Hezekiyel kitabının aksamını[135] aynen tercüme ederek buraya naklediyorum:

"Rabbimin eli bana erişti ve beni ruhuyla çıkarıp, kemikler ile dolu bir ovada bıraktı ve beni onların etrafında dolaştırdı ve ovanın yüzünde ziyadesiyle kurumuş pek çok kemikler var idi: Ve bana, ya benî adem bu kemikler dirilebilir mi dedi ve ben Ya Rab Yahova sen bilirsin dedim: Ve bana bu kemiklere peygamberlik et ve onlara söyle ki, ey kuru kemikler Rabbin kelamını dinleyiniz: Rab Yehova bu kemiklere böyle buyuruyor, işte ben

135 Hezekiyel Kitabı. Fasıl 37; Fıkra 1-10.

size ruh nefh edeceğim (üfleyeceğim) ve hayat bulacaksınız: Ve üzerinize sinirler koyup sizi et ile örteceğim ve sizi deri ile kaplayıp size ruh vereceğim ve hayat bulacaksınız ve benim Rab olduğumu bileceksiniz, dedi: Ve bana emr olunduğu vechle, peygamberlik ettim ve peygamberlik eder etmez bir sada hasıl oldu ve derken, bir hareket vuku buldu ve kemikler, kemik kemiğe yaklaştılar ve gördüm ki üzerlerine sinirler ve et gelip, onları üstten deri kapladı, fakat onlarda ruh yok idi ve o zaman bana ruha peygamberlik et ya benî adem peygamberlik edip ruhu söyle ki, Rab Yahova böyle buyuruyor ey Ruh dört rüzgardan gelip bu bîruhları üfle ve dirilsinler dedi: Ve bana emrolunduğu vechle, peygamberlik ettim ve onlara ruh geldi ve dirildiler ve pek çok asker ayakta dikiliyordu[136].

Mustafa Kemal'in hareketinin başlangıcı, bütün başlangıçlar gibi müşkilata maruz kalmıştır. Hezekiyel'in peygamberliğinde olduğu gibi, Türk milletinin şuuru, yavaş yavaş tekvin etmiş (vücuda gelmiş) ve kendisine emniyet gelmeye başlamış ve

---

136 Bu tetebbuda Mustafa Kemal'in şahsiyetini tarih nokta-i nazarından tespit eder iken, tefeül nokta-i nazarından (kehanet açısından) dahi şahsiyetinin bilinmesi, hoş olacağı kanaatine binaen, Türkiye hahambaşısı Hayim Becerano Efendi tarafından bulunan atideki ebced hesabları, burada zikretmeyi münasip gördüm:

1- Milli ordunun muzafferiyeti 1338 senesine tesadüf ettiğinden, parlak bir muzafferiyetten bahs-i atideki ayet-i kerimenin ebced suretiyle ve bu ayı teşkil eden beş kelimenin ilavesiyle hesabı 1338 rakamına müsavidir (eşittir). Mevzubahs ayet-i kerime budur:

	52	= inna
	539	= fetehna
	50	= leke
(Tenvin "nun" demek olduğundan 50'dir)	539	= fethen
(" " " " 50'dir)	153	= mübinen
	+____5	= Beş kelimenin ilavesiyle
	1338	= Yekün

2. Mustafa Kemal'in riyaset-i cumhura intihabı (cumhurbaşkanlığına seçilmesi) 1339 senesinde vuku bulduğundan, "Mustafa Kemal elgazi" kelimeleri ebced hesabıyla 1339 rakamına müsavidir (denktir.)

	199	= Mustafa
	91	= Kemal
(1000 = "g" harfi)	1049	= elgazi
	1339	= Yekün

vekayinin inkişafıyla (olayların gelişmesiyle) istiklal ve hürriyet ruhu kendisinde kök salmıştır.

Türkiye, Anadoluyu temdin etmek (!!!!) (medenileştirmek) için İngiltere, Fransa ve İtalya'nın vekaletini almış olan Yunan ordularını mağlup kılar iken, tabirüssah (doğru bir benzetmeyle) ile, Yunanistan'ın müvekkillerine meydan okur iken cihan, gözlerini Mustafa Kemal üzerine dikmiş ve mazlum Asya ve Afrika, Mustafa Kemal'e ümit bağlamıştır. Mazlum milletlerden bazıları, Türklerin mukavemet, celadet (yiğitlik) ve şecaat ruhuna güvenerek sahte medeniyetçilerin boyunduruğundan kurtulmaya koyulmuşlardır. Afganistan, İngiltere'nin himayesini reddederek istiklalini kazanmıştır. En küçük vesile yüzünden izac (rahatsız) edilen kocaman Çin, vaktiyle sahte medeniyetçilere vermek zorunda kaldığı bazı hukuk ve imtiyazatı geri alarak müstakil olmuştur[137]. 1919'da nasılsa İngiltere'nin himayesi altına girmiş olan Acemistan (İran), himayeyi sıfır derecesine indirmiştir[138]. Mısır, İngiltere'nin himayesini üzerinden atarak İstiklal-i tam ilan etmek arefesindedir. Mezalimin envaını (türlüsünü) tatmış olan Hindistan, mütefekkirlerinin delaletiyle istiklale doğru yürümektedir. Trablusgarp'ın sahil olmayan aksamında (kısımlarında) bir Arap hükümeti teşekkül etmiştir. Tunus, meşrutiyet idaresini istiyor. Cezayir'de istiklal aşkı uyanıyor, Marakeş İspanyol ordusunu mağlup etmiştir[139]. Eski vilayat-i arabiyemiz olan Suriye, Filistin, Irak yeni efendilerinden bezmişlerdir[140]. Afrika zencileri, sahte medeniyetçilerin mezaliminden usanmışlardır.

* * *

9 Eylül 1923 medeniyet tarihinin en büyük günlerinden ma'duddur (sayılır). O gün, sahte medeniyetçilerin lügat kita-

137 Bu satırlar dizilirken, Çinde Avrupa aleyhtarlığı artıyor.

138 Bu satırlar dizilirken, Acemistan, Kaçar sülalesini iskat ederek tamamıyla müstakil olmuştur.

139 Bu satırlar dizilir iken, Marakeş'in "Rif" kısmı istiklalini istihsal etmekle (elde etmekle) meşguldür.

140 Bu satırlar dizilir iken, Suriye'de, Fransa'ya karşı ihtilal vardır.

bında kan ve ateş manasını ifade eden medeniyeti Anadolu'yu idhal etmeye memur edilen Yunan ordusunu kovan Türk ordusunun gaziyen, fatihen İzmir'e girdiği gündür. Medeniyet-i hakika dünyası, İzmir'e çok medyundur. Türk şuuru, İzmir'in Yunan tarafından işgali üzerine tekevvün etmiştir (oluşmuştur). İzmir işgal edilmese idi, belki Mustafa Kemal'in hareketi olmaz idi.

İzmir'in istirdadı (kurtarılma) günü, Rodos adasında bulunuyor idim. Bir cumartesi günü idi. Sabahleyin saat on buçukta limana henüz gelmiş olan Mesajeri'nin "Lamartin" vapurunun telsiz telgrafı, atideki telsizi almış idi: "Bu dakikada, Mustafa Kemal'in süvarileri İzmir'in rıhtımındadır." Bu haber-i beşaret (müjdeli haber) ve saadet-i evrakın sıhhatini anlamak için, vapura koştum ve telgrafın aslını gördüm. Ben, İzmir'de dört sene oturduğum için, dört kilometre tavilinde (uzunluğunda) bulunan rıhtımı biliyorum. Hayalimde, süvarilerin atlarının ayak patırtılarını ve süvarilerin kılıçlarının şakırtılarını tasvir ederek adeta kendimi İzmir rıhtımında, bulunduğumu zannediyor idim. Havanın dalgaları bu telgrafın o mesut havadisini dünyanın her tarafına is'al ederken (ulaştırırken), nice melun planlar zirü zeber (alt üst) olmuş, nice itilafnameler (anlaşmalar) yırtılmış, nice mazlumin (mazlumlar) derin ohlar çekmişler, nice zalimler beht (şaşkınlık) ve hayret içinde kalmışlardır! O gün, Mustafa Kemal'in kumanda ettiği Türk ordusu, İzmir rıhtımında, Asya ve Afrika mazlumlarının hürriyet ve istiklal devrinin yaklaşmakta olduğunu tebşir ediyor idi (müjdeliyordu)!!

* * *

Meşhur Dreyfus meselesi zamanında, bazı ulema, Dreyfus'u İsa'dan büyük addetmişlerdir (kabul etmişlerdi). Çünkü derler idi ki, İsa yirmi asır içinde "hakikat" mefhumunu her tarafa neşr ve tamim etmeye muvaffak olamamış iken, Dreyfus, buna birkaç sene içinde muvaffak olmuştur. Ben, bu takdir mucibince derim ki, Dreyfus, İsa'dan büyük ise, Mustafa Kemal, Dreyfus'tan binlerce defa büyüktür. Çünkü, "hakikat" mefhu-

mu manevi bir mefhum olup, onu takdir edenler, tahsili yüksek olanlar ile ince düşünenlerdir. Fakat, Mustafa Kemal'in ortaya attığı "hürriyet ve istiklal" mefhumlarını, münevver (aydın) olsun, cahil olsun, zengin olsun, fakir olsun herkes anlar, herkes hisseder. Çünkü, bu hürriyet ve istiklalin mahrumiyeti yüzünden, o münevver ve o cahil, o zengin ve o fakir, doğrudan doğruya, manen maddeten, bedenen müteessir ve müteezzi (ezik) olurlar. Tahtında oturmakla beraber, gayr-i müstakil olan ve sahte medeniyetçilerin tazyikiyle memleketlerinin menafii (menfaatleri) aleyhine, bile bile irade ve emirler sadır eden ve ayakları altın zincirler ile bağlı bulunan sultan, şah, mihrace, hidiv, emir, şeyh, yine aynı tazyik ile, idare ettikleri memleketlerin canlarına bile bile kast ederek evamir (emirler) imza eden vezirler, maarifsizlik yüzünden çocuklarını okutamayıp cahil bırakan babalar, türlü türlü dessas (hileci) ve şeytani kanunlar yüzünden arazi ve emlakını sahte medeniyetçilere kaptıran emlak ve arazi sahipleri, memleketlerinde istediklerini zir'a etmekten (yetiştirmekten) men edilen çiftçiler, elhasıl envai (türlü) zulüm ve itisafa (yolsuzluğa) maruz kalan mazlumîn ve biçaregân, hürriyet ve istiklalin kudsiyetini ve netayic-i şafiyesini (şifa veren neticesini) duyarlar, takdis ve onlara secde ederler.

Sahte medeniyetçilerin ibliskarane icatları mütenevvidir (çeşitlidir). Yirmibeş sene evvel bir "sarı tehlike", geçenlerde "İslam taassubu tehlikesi" ve son zamanlarda "zencilerin vahşete rücu (dönen) tehlikesi" gibi bir takım gülünç tabiri ortaya atmışlardır. Bu tehlikelerin manalarını bilir misiniz? Japonya'nın ve Çin'in ilerlemek istemeleri bir "sarı tehlike", ehl-i islamın intibaha (uyanışa) doğru yürümesi bir "İslam taassubu tehlikesi" ve zencilerin, sahte medeniyetçilerin zulmüne dayanamayarak şikayet etmeleri "zencilerin vahşete rücu tehlikesi"ni teşkil eder. Bu üç tehlikenin Türkçe manası budur: Japonya ve Çin, Memalik-i İslamiye ve zenciler ilerler ise, yani Asya ve Afrika ilerler ise, sahte medeniyetçilere sağılacak inekleri kalmayacak demektedir.

Mustafa Kemal, dehasıyla, bunu pek güzel anlamıştır, ve pek güzel anladığı içindir ki mücadele-i milliye bütün kuvvetiyle sonuna kadar yani muzafferiyet-i kamileye kadar devam et-

miştir. Mustafa Kemal, yalnız Türk ordusunun kumandanı değil, belki medeniyet-i hakikiye ordusu kumandandır. Milli ordu, yalnız Türk ordusu değil, hatta ceyşü'l İslam (İslam askerlerinin) ordusu değil, belki medeniyet-i hakikiye ordusudur. Mustafa Kemal ve ordusu, istila ve istiale (üstünlük kurma) ve istibad (köleleştirme) kumandanı ve ordusu değil, köle milletlerin esaret zincirlerini kırarak, kendilerine yeni hayat yolunu göstermek için, Türk milleti sinesinden doğmuş bir kumandan ve bir ordudur. Benî Eşiya'nın "Allah'ın ruhu üzerimdedir. Çünkü Allah, mütevazi ve mazlumlara müjde vermek ve münkesirü'l kulub (kırık kalpli) olanlara şifa vermek, esirleri hürriyete davet etmek ve mahbuslara mahbes kapılarını açmak için, beni mesih intihab etti (seçti)." Eşiya'nın[141] sözleri, Mustafa Kemal'e pek güzel tatbik olunur.

Evet! Mustafa Kemal ve ordusunun muzafferiyeti, bir milyon nüfustan ibaret olan Asya ve Afrika mazlumîni için bir kurtuluş düsturu oluyor. Bu düstur ittihad, gayret, sabır tahammül ve metanet esaslarına müsteniddir (dayalıdır). Evet, mazlumlar, hürriyet ve istiklallerini kazanmak için, yollarında bin müşkilata maruz kalacaklar ve geriye doğru itilecekler, tekrar ilerleyecekler, tekrar itilecekler, nihayet gayelerine vasıl olmakla hürriyete nail olacaklardır. Bu, böyledir. Çünkü, ictimaiyyat, etnografya, coğrafya tamamıyla bu mazlumların lehindedir. Yalnız iş, zaman işidir. Bu mazlum milletlerin hürriyet ve istiklal uğrunda sarf edecekleri gayrette ve çekecekleri müşkilatda onlara, Mustafa Kemal ve Türk ordusunun ruhu rehber olacak ve muzafferiyetlerinde de, Mustafa Kemal ile Türk ordusunu kemal-i minnetdari ile yad edeceklerdir!

Talihin cilvesine bakınız ki, bu emr-i azimin husul pezir (meydana gelmiş) olmasına ön ayak olan, dünyada hakir, kaabiliyetsiz, beceriksiz sayılan Türk milletidir. Sahib-i Mezamirin (Zebur sahibinin) "Duvarcıların beğenmeyip attıkları taş, köşe taşı oldu"[142] sözleri Türk milletine pek beliğ bir surette tatbik olunur.

---

141 Eşiya Kitabı. Fasıl 61. Fıkra 1.
142 Mezamir, Fasıl 118, fıkra 22.

Mustafa Kemal ve kumanda ettiği Türk ordusu, dünyaya ettikleri azim hidemattan (büyük hizmetlerden) dolayı, tarih-i medeniyette pek parlak bir mevki ihraz etmişlerdir (kazanmışlardır). Bence bu mevki, tarih-i medeniyete girmeye müstahak olanların mevkilerinden daha yüksektir. Çünkü, hiçbir millet, hiçbir fert, hiç denilecek bir zaman zarfında, Mustafa Kemal ve kumanda ettiği Türk ordusu kadar medeniyet-i hakikiyeye bir cümlede bu kadar vas'i (geniş) ve bu kadar şumüllü (kapsamlı) hizmetler ifa etmemiştir!!

İşte bu itibar ile ve aciz bir medeniyet-i hakikiye hadimi (hizmetçisi) sıfatıyla, medeniyet-i hakikiye kumandan olan Mustafa Kemal ve kumanda etmiş olduğu medeniyet-i hakikiye ordusuna kemal-i tazim ve tekrim ile secde ederim.

19- Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Heykeli Nerede Rükn Edilmeli (Dikilmeli) ve Niçin? [143]

Türkiye Cumhuriyetinin reis-i âlisi (yüce reisi) Gazi Mustafa Kemal Paşanın heykelinin İstanbul'da rüknü haberi gazeteler vasıtasıyla malum olduktan sonra, reis-i cumhurun ne gibi bir kıyafetle vaziyet alması ve heykelin nerede rükn edilmesi lazım geleceği meselesi mevzu-ı münakaşa olmuştur.

Mustafa Kemal Paşanın, sivil, çiftçi, asker kıyafetlerinden biriyle vaziyet alması ve heykelinin Sarayburnunun denize nazır bir yerinde yahud Bayezid ve Eminönü meydanlarından birinde rükn edilmesi fikirleri ileri sürülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın, heykelde alacağı vaziyette heykelinin rükn edileceği yer, bir arzu yahut bir tensib (münasip görme) meselesinden ziyade, tarihi ve ruhi bir meseledir. Bu ciheti izah etmek için, reis paşanın şahsiyetini tahlil ve tedkik etmek icab eder.

Mustafa Kemal kimdir? Umumi ve basit cevabı şudur: Mustafa Kemal Türkiye'yi ölümden kurtaran ve kendisine taze bir hayat üfleyen büyük bir kahramandır. Bu umumi ve basit cevap, Mustafa Kemal'in hakiki şahsiyet-i tarihiyesini tersim (resimleme) ve tasvir etmekten pek çok uzaktır. Çünkü Mustafa Kemal yalnız milli bir kahraman değildir. İsmi, Türkiye'nin hu-

143 23 Haziran 1341-1925 tarihli Akşam gazetesinde.

dutlarından çıkıp, Asya'nın dağlarıyla isteplerini ve Afrika'nın çöllerini aşarak esir milletlere hürriyet ruhu nehf (estirmek) ve kendilerine istiklal aşkı ilka eden alemşumul bir şöhrete kesb-i istihak etmiş (layıkıyla hak kazanmış) ender alel ender bir kahraman-ı pürşân ve bahusus medeniyet-i hakikiyenin emsalsiz bir hadimidir (hizmetkarıdır). Mustafa Kemal'in mahrumiyet-i kamile (tam bir mahrumiyet) içinde vücuda getirdiği eseri, dünyada hiçbir ferd getirememiştir. Mustafa Kemal, Türkiye'yi maddeten kurtardığı gibi, bir milyon halktan ibaret olan Asya ve Afrika'yı, ruhen ilâ etmiş (yükseltmiş) ve istiklal imkanı ümidini kendilerinde canlandırmıştır. Mütareke esnasında, Mustafa Kemal, tarihin şimdiye kadar kaydetmediği o mücadele-i azimenin muvaffakiyetine çalışırken, bütün mazlum cihan, muvaffakiyetini candan ve gönülden temenni ediyor idi. Çünkü mazlum cihan biliyor idi ki, Mustafa Kemal'in yani Türkiye'nin davası, mazlum cihanın davası idi. Hiçbir dava, bu kadar alaka ile, bu kadar hararet ile, bu kadar heyecan ile takip edilmedi. Memalik-i muhtelifede (değişik memleketlerde) çıkan ve birinci derecede alakadar olan Arapça matbuat, ne gibi evsaf (vasıflar) ile Mustafa Kemal'i tavsif etmedi? Hatırımda kalan evsaftan bazılarını gelişigüzel burada sıralıyorum: Esed-i İslam (İslamın arslanı), Aynü'l İslam, Aynü'l Ayanü'l İslam, Mellah-ı Zevrak-ı İslam (İslam kayığının kaptanı), Seyyacü'l İslam (İslamın kalesi), Ekber-i Müşir-i İslam, Battalu İslam (İslamın kahramanı), Münci-i İslam (İslamın kurtarıcısı), Şemsu'l İslam (İslamın güneşi), Kevkebu'l İslam, Necmü'l İslam, Zuhrü'l İslam, Melcü'l İslam, Seyfü'l İslam, Tacü'l İslam, ilaahir... Filhakika Arap ve diğer Asya ve Afrika matbuatı, Mustafa Kemal'e büyük bir halaskâr (kurtarıcı) nazarıyla bakıyor idi. Peygamber Eşiyanın bundan yirmi yedi asır evvel söylediği "Allah mütevazı (alçak gönüllü) ve mazlumlara beşaret (müjde) getirmek, münkesiru'l kalb (kalbi kırılmışlara) olanlara şifa vererek, esirleri hürriyete davet etmek, mahbuslara da mahbes (hapishane) kapılarını açmak için beni mesih etti"[144]. Bu yüksek ve beliğ (düzgün) sözler, Mustafa Kemal'in mümtaz şahsiyetine tamamıyla tatbik olunur.

144 Eşiya Kitabı, Fasıl 61, fıkra 1.

Kahraman Mustafa Kemal, bütün kahramanlar gibi, eserinin yüksekliğini ölçemez. Bunlar, yaptıkları harikalar adi şeyler zannederler. Lakin bitaraf (tarafsız) tarih ve bilhassa yüksek ve en parlak olan medeniyet-i hakikiye tarihi, Mustafa Kemal'in ismini, medeniyet-i hakikiyeye en ziyade hidmet etmiş olan ekabirin (büyüklerin) sırasına, takdir-i azim ile, kaydedecektir. Ben, yani müverrih ve Asya ve Afrika müstemleke mesaili mütehassısı sıfatıyla Mustafa Kemal'in şahsiyeti tarihiyesini tedkik ettiğim ve az bir zaman zarfında yaptığı eserini ölçtüğüm vakit, Mustafa Kemal'in şimdiye kadar dünyaya hidmet edenlerin en büyüğü olduğuna hükm ederim.

Kılıncına ve kahraman Türk ordusuna dayanarak bu kadar parlak, güzel medeni ve insani bir eser meydana getiren kahramanın heykeli, sivil ve çiftçi kıyafetinde olamaz. Onun tabii, tarihi kıyafeti, medeniyet düşmanlarını yıldıran ancak ve ancak askeri kıyafettir. Çünkü medeniyet düşmanları, kuvvetten başka bir kuvvetten korkmazlar ve bu kuvvet de ancak ve ancak kılınçtır.

Mustafa Kemal'in heykeli nerede rükn edilmeli?

Mustafa Kemal'in mümtaz tarih-i şahsiyeti, başka mümtaz şahsiyetlere benzemez. Herhangi mümtaz ve mesela büyük bir şair, büyük bir alim, büyük bir generalin heykeli istenildiği yere konulabilir. Bunlar, milli birer büyük simadır. Fakat Mustafa Kemal'in heykeli için iş böyle değildir. Zira, Mustafa Kemal, beşer olduğu halde, fevkulbeşer bir şahsiyettir. Bu fevkulbeşer şahsiyetin yüksekliğini tarih tasvir ettiği gibi, şahsiyet-i aliyesi etrafında örülen binlerce tarihi misaller dahi, şiirin ve hayalin bütün güzellikleriyle, tasvir ederler. Bu fevkaladeliği, heykelinin yerinin intihab (seçilmesi) hususunda icra-i tesir eder. Heykelin Sarayburnu'nun denize nazır bir tarafında rüknedilmesi fikri, belki New York limanının medhalinde (girişinde) rükn edilmiş Hürriyet Heykeli'nin mevkiinden mülhem olmuştur (ilham almıştır). Bu faraziye doğru olsa bile, New York limanında rüknedilmiş olan Hürriyet Heykeli'yle Sarayburnu'nda rüknedilmesi teklif edilen Mustafa Kemal'in heykeli arasında bariz farklar vardır. New York limanı Hürriyet Heykeli, hürriyet mefhumu-

nu (düşüncesini) ifade eder. Halbuki Mustafa Kemal'in heykeli, mucizeler yapmış, öldürülen Türkiye'yi ihya etmiş, Asya ve Afrika mazlum milletlerinde istiklal fikri uyandırmış, medeniyet-i hakikiyeye pek vas'i (geniş) bir mukayesede hidmet etmiş-esatirî (efsanevi) ve mevhum (hayali) bir kahramanın eserini değil-yaşamış ve yaşayan bir Türk kahramanının canlı eserini ifade eder. İşte bu eser, heykeli temaşa edecek olanlar için bir menbai feyz (feyiz kaynağı) ve kuvvet olmalı. Ruhları, düçar-ı zaaf olanlar (zaafa düşenler), heykeli gördükleri vakit, yeni, taze ve kuvvetli bir ruh bulmalı. Mazlum Asyalı veya Afrikalı, bu heykeli gördüğü vakit, kendilerinde istiklal ümitleri kuvvet bulmalı. Düşman bu heykeli gördüğü vakit, heybetinden korkup kolay kolay fenalığa cüret etmemeli. İşte bunun içindir ki, Mustafa Kemal'in heykeli, kimsenin uğramayacağı sapa bir yerde değil, herkesin geçebildiği bir tarafta rüknedilmeli, ta ki herkes, heykelin ifade ettiği daimi manadan yani daimi dersten istifade etsin.

Bayezid ve Eminönü meydanları, heykelin rükn mahalleri olarak gösteriliyor. Eminönü meydanı, İstanbul'un en büyük geçit yeri olduğu için, heykelin burada rüknü hem münasib hem de faidelidir.

20- Herkes Bir "Gazi" İstiyor [145]

İsviçre'den gönderilip, Cumhuriyet gazetesinin 25 Eylül 1341 tarihli nüshasında neşr olunan bir mektupta, mevki sahibi bir zatın, Almanların ara sıra "bizim için bir Mustafa Kemal lazımdır" dediklerini işittiğini mektup sahibine söylediği muharrerdir (yazılıdır). Almanların bu temennileri gibi şimdiye kadar mağlub Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya'dan işittik. Avrupa'da, idareleri bozuk yahud yolunda olmayan memleketlerinde bir Mustafa Kemal istediklerini gazetelerde gördük ve görüyoruz. İtalya'da Mussolini, İspanya'da Perima de Rivera, İtalya ve İspanyaca bir Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, şimdiye kadar hiçbir ferde nasib olmamış olan o "muazzam işi" ikmal ettikten (tamamladıktan) sonra dünyanın Lenin, Gandi, Mustafa Kemal'den mürekkeb sehpa üzerine istinad ettiği söylenmiştir.

Harb-i Umumi'den çıkan mağlub milletler ile idareleri bozuk milletlerin birer Mustafa Kemal'e malik olmayı arzu ettikleri muhakkaktır. Mussolini ve Perimo de Rivera tarihen, hiçbir vakit Mustafa Kemal ile kabil-i kıyas değildir (kıyası mümkün değildir). Mussolini, harbten muzaffer çıkmış, arazisi büyümüş, müttehid (bütün) bir memleketin idaresini eline almış iradesi kavi (güçlü), demir kollu bir adamdır. Perima de Rivera ise, Mussolini'den daha dûn (düşük) bir mertebedir. Bu sehpayı teşkil eden Lenin ve Gandi'ye gelince birincisi Komünizm gibi yeni bir fikrin baş münevviclerinden (propagandacılarından) ve

145 3 Teşrinievvel 1341-1925 tarihli "Akşam" gazetesinde

ikincisi, Hindistan'ı intibaha (uyanışa) davet eden azim sahibi, yüksek bir mütefekkirdir. Birincisi, Harb-i Umumi'den mefluc (felç olmuş olarak) çıkan ve fakat harici düşman ile uğraşmaya mecbur kalmayan bir memleket dahilinde faaliyette bulunmuş ve ikincisi ise, yabancı bir tahakküm altında bir memleketin halkının kalbinde seçilmiş ve sevilen bir adamdır. Bu ikisi dahi Mustafa Kemal ile kabil-i kıyas değildir. Çünkü Mustafa Kemal, tarihin şimdiye kadar kayd ve zabt ettiği en büyük şahsiyettir. Büyük şahsiyet-i tarihiyyesi, yaptığı iş ve o işi meydana getirmek için hiç denecek kadar kullandığı vesait ve kezalik hiç denilecek kadar sarf ettiği zaman ile tayin ve tesbit edilir. Mustafa Kemal, Trablusgarp, Balkan ve Harb-i Umumiden sonra bitik bir halde kalan, silahları elinden alınan, kolları ve ayakları, bağlanılan bir memleketi boğazlandıktan sonra defneden ve makberi (mezarı) üzerine ağır bir mermer taş koyan düşmanları boğduktan sonra, memleketi kurtaran ve Asya ve Afrika akvamını (kavimlerini) uykularından uyandıran, herkes gibi etten kemikten halk olunmuş (yaratılmış) bir adamdır. Dünyada bir adam, hiç fakat Mustafa Kemal, hep.

Ademi alemde görme,

Alemi ademde gör

Sözleri Mustafa Kemal için söylenmiştir, denilebilir.

Bu satırları bana yazdırmaya sevk eden amil, Mısır ile Sudan'ı dolaşan ve geçen hafta seyahatten avdet eden bir dostumun sözleridir. Mısır'da bulunduğum ve Sudan'ı tanıdığım için, bu iki memlekette de Türkiye hakkında neler düşünüldüğünü sordum. Dostum dedi ki:

"Mısır'da ve Sudan'da, Türkiyeli olduğumuzu haber alanlar, şu sualleri soruyorlar.

1. "Türkiye nasıldır, iyi midir? İyidir derseniz "onlar da, Türkiye iyi ise biz de iyiyiz" cevabını verirler.

2- "Gazi ne yapıyor, iyi midir?" iyidir derseniz, memnun olurlar ve ellerini kaldırarak üç defa ced' ced' ced' (kahraman) derler.

Bu iki sual üzerine, vechelerinde sevinci takip eden bir alamet gider teressüm ederek (adeta resimleşerek) "Biz de bir gazi isteriz" derler. Zavallılar bilseniz ne kadar samimidirler!".

Evet, ben o tarafları bildiğim için samimiyetlerini takdir edecek bir haldeyim. Değil yalnız Mısır ve Sudan, esir, yarım esir kalan Asya ve Afrika memleketleri dahi kendilerini düşman zulmünden kurtaracak, hürriyete kavuşturacak, terakkiye doğru sevk edecek, hakiki medeniyetin meyvelerini yedirecek birer Gazi istiyorlar. Bunu isteyen bir milyar mazlum halktır ki, bunun üçyüz elli milyonu müslümandır. Bu sonuncular, din kardeşliği itibariyle, Türkiye'nin mukadderatına daha ziyade alakadardırlar. Bu satırları, takip etmekte olduğum memalik-i İslamiye gazetelerinin münderecatına atfen yazıyorum. Bu gazeteler, şimdiki Türkiye'nin tamamen müstakil, eski Türkiye'den maddeten ve manen daha kuvvetli, teceddüd (yenilik) sahasında memalik-i İslamiye için rehber ve her zaman "ekber memleket-i İslamiye" olduğunu yazdıktan sonra, sütunlarının kısm-ı azamını (büyük kısmını) Türkiye'nin işlerine hasr ve hasbez zarure (zaruretten), intişar edildikleri (yayınladıkları) memleketlerin siyasi iktizasınca, yazılması mümkün olmayan havadis, efkar (fikirler) ve mütalaatı satırlar arasında zikrederler.

Evet, memalik-i İslamiye ahalisi, Mustafa Kemal'in Türkiye'yi kurtarmakla İslamiyeti kurtardığını ve Türkiye izmihlalinin (yok olmasının) İslamiyetin izmihlali demek olduğunu pekala biliyor ve gözlerini Mustafa Kemal'e doğru çeviriyor. İşte Mısırlının Sudanlının "Biz de bir Gazi isteriz" demeleri bu hali teyid ediyor. Bu sözler, bunlara mahsus değil, belki bütün memalik-i İslamiye ve memalik-i saire-i mazlume ahalisinin samimi ve kalbi ifadesidir. Mustafa Kemal'in ismi, ism-i haslıktan çıkarak, "ideal"e münkalib olmuştur ki (dönüşmüştür ki) bu ideali takiben, memalik-i mazlume, hürriyetlerine ve istiklallerine behemehal kavuşacaklardır. İşte bu ideali temsil eden Mustafa Kemal'in şahsiyetini, İbrani peygamberlerin en şairi olub yirmi yedi asır evvel yaşamış olan Eşiya, "Kurtuluş gününde senin imdadına geldim, ta ki mahbuslara çıkınız, zulmette olanlara aydınlığa geçiniz diyesin" sözleri ve "milletleri tenvir edesin

(aydınlatasın) diye seni bir meşale kılacağım"[146] sözleri ile pek güzel tasvir etmiştir.

Evet Mustafa Kemal'in harekât ve sekanâtı (davranışları), bütün dünya ve bahusus esir Asya ve esir Afrika'da büyük alaka ve büyük heyecan ile takip ediliyor. Mustafa Kemal, Asya ve Afrika'nın büyük izcisidir. Açtığı izi, bir milyar halk takip ediyor ve edecektir. Dünyanın hiçbir kuvveti bu izi silemeyecektir. Çünkü, hürriyet ve istiklale doğru gidenlerin kuvvetleri, her bir zulüm kuvvetinin fevkindedir (üzerindedir).

Bu satırları yazar iken, Berlin şehrinin güzelliğini tasvir eden bir avam şarkısının bir mısrası hatırıma geliyor. Mısra da budur:

Du hast ja keine Ahnung wie schön du bist Berlin,

yani "Sen güzelliğinden haberdar değilsin, ey Berlin!" Bu mısrada "güzel" ve "Berlin" kelimelerine, "Büyük" ve "Mustafa Kemal" kelimeleri konur ise o zaman mısra: Du hast ja keine Ahnung wie gross du bist Mustafa Kemal yani "Sen, büyüklüğünden haberdar değilsin, ey Mustafa Kemal!" ve hakikaten böyledir. Çünkü dünyada hiçbir kimse, kendi kıymetini ve büyüklüğünü takdir edemez.

146 Eşiya Fasıl 29, fıkra 6, 8, 9.

21- Musa-Mustafa Kemal [147]

Zahiren temeddün etmek (medenileşmek) batınen, Asya ve Afrikayı esaret altına alarak, tahakküm ve ceberrüt saltanatı kurmak ve idame etmek maksadıyla Türklüğü ve dolayısıyla İslamiyeti ortadan kaldırmağa program dairesinde karar veren ve bu kararın tatbikini Yunanistan'a havale eden sahte medeniyetçilere meydan okuduktan, vekilleri olan Yunan ordusunu kısmen Anadolu'nun harim-i ismetinde boğduktan ve kısmen denize attıktan sonra, Mustafa Kemal, eski tabir vechle, kılıcını kınına koymuştur. Bunun ile Mustafa Kemal, işinin yalnız askeri kısmını bitirmiş oluyor idi. Medeniyet yolunda yürümek isteyen bir millet, yalnız askerlik ile yaşayamaz. Askerlik sahasında ihraz olunan muvaffakiyetler, teceddüdat-ı ictimaiyye (toplumsal yenilenme) ile ikmal edilir. Bu ciheti pek güzel ve pek derin bir surette anlayan Mustafa Kemal, ıslahat kısmını ele alarak saltanata, zamanın terekkiyatı ile yürümeyen müesseseler ile teşkilatına nihayet verdikten sonra, asrîleştirmek ameliyesini bizzat deruhde etmiş ve memleketin muhtelif taraflarında vuk'u bulan seyahatleri esnasında, ıslahat programını bağıra bağıra ilan etmiştir. Islahat programının esasen malum olan mahiyeti, 5 Teşrinisani 1925 de Ankara'da icra edilen yeni hukuk mektebinin küşad (açılış) merasimi esnasında Mustafa Kemal tarafından irad olunan nutukla pek vazıh bir suretde bir kat daha tezahür etmiştir.

---

147 11 Teşrinisani 1925 tarihli ve 2543 nımerolu "Akşam" gazetesinde.

"Kanunlarımız ancak dünyevi ihtiyaçlardan mülhem olacaktır" cümlesi Mustafa Kemal'in esasen ender alelender olan şahsiyetini, başka bir nokta-i nazardan dahi, bir kat daha, ender alaender kılıyor. Son seyahatleri esnasında, Mustafa Kemal'e "Türk peygamberi" ve "Türklüğün peygamberi" lakabını vermişlerdir. Bu tabir-i hasdır. Çünkü Mustafa Kemal'in şahsiyeti, yalnız Türkiye'nin malı değil, Türkiye haricinde yaşayan bütün mazlum milletlerin malıdır. Türkiye, onu doğurmakla ne kadar iftahar etse azdır, lakin sevgili reisinin hizmetleri, Cemiyet-i Muzdaribe için büyük bir nimettir. Mustafa Kemal'in ismi mazlum Asya ve mazlum Afrika milletleri için teselli, sabır, metanet, ümit ifade eder. Bu suretle Mustafa Kemal, "Türk peygamber"inden çıkarak İbranilerin dur-bin (uzağı gören) peygamberlerinden Eremiya'nın vasfına layık oluyor. Eremiya kitabındaki "Seni milletlere peygamber nasb ettim" sözleri kendisine yakışır[148]. Bu fıkradaki milletler mazlum Asya ve Afrika milletleridir.

Tarih, peygamberleri, insaniyete ve medeniyete ifa ettikleri hizmetlerin dereceleriyle, bu hizmetleri ifa etmek için kullandıkları vesait ve sarf ettikleri zaman ile ölçer. İlahi peygamberlerden başka, dünyevi peygamberler vardır. Karl Marks, Marksizmin yani Sosyalizmin peygamberi; Lenin, Leninizmin yani komüznizmin peygamberi; Mustafa Kemal, Kemalizmin yani hürriyet, istiklal ve terakki aşkının peygamberidir.

"Kanunlarımız, ancak dünyevi ihtiyaçlardan mülhem olacaktır" diyen Mustafa Kemal, peygamberlik sahasında Musa'ya benziyor. Musa, ilahi peygamber olmakla beraber, dünyevi, sosyalist ve hatta biraz komünist bir peygamberdir. Buna hayret edilmesin, Tevrat meydandadır[149]. Musa, İbranilerce daha evvel

148 "Eremiya" Fasıl 1, Fıkra 5

149 Tevrat "Şemita" ve "Yobel'den bahs ediyor. Şemita her altı seneden sonra yani yedinci senenin ibtidasında dayinler (alacaklılar) alacaklarını medyunlara (borçlulara) bağışlarlar ve rehinlerini iade ederler idi ilaahir (Tesye Fasıl 15) Yobel, her elli senede bir tes'id edilen (kutlanan) bir nev'i ictimaî-iştiraki iyddir (bayramdır). Yobel'in düştüğü sene içinde mübaya'a olunan (satın alınan) arazi (şehirdeki evler müstesna olmak üzere) bilatazminat ashabına iade olunur idi ilaahir. (Levililer fasıl 25). Yobel esnasında tekmil köleler müddetlerine bakılmayarak, azad edilirler ve başlarında mersin dallarıyla örülmüş çelenk olduğu halde, efendileriyle beraber raks ederek eğlenirlerdi.

tanınmış olan vahdet-i İlahiye fikrini takviye ve ilan ettikten sonra, dünyevi işler ile meşgul olmuştur. Vaz'-ı kanun saffetiyle (saflığıyla) vaz' ettiği kanunları, ancak dünyevi esaslara müsteniddir. Musa, şimdiki tasavvur olunan şekilde, cennet ve cehennemden bahs etmedi. Cennet ve cehennem fikri, Yahudilere yabancı akvamdan (kavimlerden) gelmiştir. Ahd-i Atik'in hiçbir yerinde Cennet ve Cehennem kelimeleri yoktur. Evamir-i İlahiye'ye karşı gelenlerin, yeryüzünde ve sağlıkları zamanında görecekleri cezalar Tevrat'ta mezkurdur. Görülüyor ki Musa'nın vaz' ettiği kanunları, insanların saadetini, insanlar arasında hüsn-i amizişi yani medeniyeti hazırlayan bahtiyar bir ictimaî hayatı temin etmeğe matuftur. Musa, İlahi peygamber olduğu halde, Allah nezdinde kulun tavassutunu kabul etmemiş ve vefatından sonra, makberinin bir ziyaretgaha dönmemesi için, medfun bulunduğu yeri mechul bırakmıştır.

Otuzbeş asır evvel yaşamış İbrani peygamber ile, elyevm yaşayan Türk peygamber arasında dünya işlerinde büyük bir müşabehet (benzeyiş) vardır. Musa, büyük bir seciye sahibi idi. Mustafa Kemal de, büyük bir seciye sahibidir. Musa, Mısır'da esarette inleyen İbranileri kuvvetli pazu ile kurtardı. Mustafa Kemal de, esarete alınmak istenen Türkleri dahi kuvvetli pazu ile kurtardı. Musa, esaretten kurtardığı İbranilere hayatın ehemmiyetini anlatarak, hayat-ı ictimaîyelerini dünyevi kavanin (kanunlar) ile tesbit, takviye ve tersin etti. Mustafa Kemal de, esaretten kurtardığı Türklere, hayatın ehemmiyetini anlatarak hayat-ı ictimaîyyelerini dünyevi kavanin ile tespit, takviye ve tersin ediyor. Musa, benî beşerin saadeti için çalıştı. Mustafa Kemal de, benî beşerin saadeti için çalışıyor. Musa, işinde muvaffak oldu, Mustafa Kemal de, muvaffak oluyor ve büyük bir seciye sahibi olduğu ve yorulmak nedir bilmediği için, nihayete kadar muvaffak olacaktır.

22- Yeni Türk Tarihinde Ziya Gökalp [150]

Türk mütefekkiri Ziya Gökalp Bey henüz genç iken, gözlerini ebediyyen kapamışdır. Merhumun, bu memleketin ruhuna, fikrine vermiş olduğu istikamet hakkında bir karar verebilmek için "eser"ini yakından tanımakla beraber "ilim" denilen şeye emniyet ve itimad etmek lazımdır. Tabien (tabiatı gereği) sükuti ve mütevazi olan bu mütefekkir, bugün hemen hemen müsbet bir ilim mertebesine isal edilmiş (ulaşmış) olan "İctimaiyyat" a merak etmiş, iyi okumuş, iyi anlamış, iyi hazm etmiş, iyi okutmuş, iyi anlatmış, iyi hazm ettirmiş ve ve iyi anlatmış ve hazm etmiş olduğu için, tatbikatına girişmiş ve tatbikatında yanılmadığını görmekle mesud olmuşdur.

Ulûm-u mücerredatdan (soyut ilimler) olan ictimaiyyat, sair ulûm-u mücerredat gibi bizde revac bulmak şöyle dursun, hatta lüzumsuzluğuna kanaat getirildiği bir sırada, yani 1908 Meşrutiyetinin ferdasında (ertesinde) Ziya Gökalp Bey, Türkiyatıyla, ictimaî yazılarıyla, şiirleriyle, Türk milletine hitaben:

"Ey Türk! Uyan, varlığını bil, benliğini bil, şuurunu tekvin et, hayatın temin ve idamesine hadim olan bilcümle maddi ve manevi anasır ile mücehhez ol, yüksel, demiştir" . ilk zamanlarda, milleti tealiye doğru davet eden bu sözler, hafif akisler husule getirmiş, fakat yavaş yavaş büyük yer kazandıkdan sonra Türklerin şuurunu yaratmışdır.

---

150 28 Teşrinievvel 1340-1924 tarihli "Vatan" Gazetesinde

Türklere bir ruh-ı millî vermeye çalışan Ziya Gökalp Bey, Tanzimat namıyla maruf olan ıslahat sistemini, Türklerin istikbali nokta-i nazarından muzır telakki eder idi. Bu telakki indî, keyfî değil, ictimaî yani ilmî idi. Tanzimatçılık, sefine-i devletin (devlet gemisi) gelişi güzel düsturlara istinad etmeyen usuller ile yürüyebileceği zannında bulunanların ictihadları idi. Fakat bu ictihadın neticesi, memlekete muzırrat vermekten başka bir şeye yaramamışdır. Çünkü, kesif kalabalıklardan teşkil etmiş gayri Türk anasır, "Türk" ismi altında bir "küll" teşkil edip toplanacakları yerde, bilakis "küll"den muhalefet ihtiraslarıyla mütenevvi harslar (çeşitli kültürler) ile muhtelif istikametlere doğru ayrılmışlardı. Merhum, pek güzel anlamış idi ki, bir milliyet dairesine giren ecnebi anasır ya temsil edilirler, yahud o milliyet tebdil-i şekl eder. Meşrutiyeti müteakip, Türkiyenin vaziyeti bu surette telhis edilir idi (özetlenirdi). Bir tarafda istibdad zamanında şiddetle ezilen, her türlü teşebbüsden mahrum bırakılan, iktisadiyat sahasında derecesi sıfır olan Türk unsuru, diğer tarafta istibdadın şiddetine az maruz kalan veya hiç kalmayan, teşebbüsden mahrum bırakılmayan, iktisadiyat sahasında alabildiğine inkişaf eden gayri Türk anasırı. Soğuk havalı bir odaya idhal edilen sıcak havanın, nasıl soğuk havanın üstünde kalması tabii ise, bunun gibi techizatı kuvvetli gayri Türk anasırın, techizatı az olan Türk unsuru üzerinde kalması yani Türk unsuruna tefavvuk etmesi (üstünde yer alması) pek tabii idi. Bir kanunu tabii olan birinci hadise ne kadar doğru ise bir kanun-u ictimaî olan ikinci hadisede o kadar doğrudur.

Ziya Gökalp bu vaziyeti pek güzel anladığı ve pek güzel teşhis ettiği için, milletin şuurunu tekvine hasr –ı vücud etmişdir. Bunun için, Türkiyata, şiire, ictimaiyyata müracaat etmişdir. Türkiyatıyla, Türk milletine mazisini, medeniyete olan hidmetini anlatmış; sade ve fakat müessir şiirleriyle millete mazisini hissettirmiş; ictimaiyyatla "millet" mefhumunu mücessem bir şekilde göstermiş, idame-i mevcudiyet için çalışmanın lüzumunu anlatmış ve çalışmak usullerinin hutut-u esasiyesini tesbit etmişdir.

Merhum, teşebbüsünde muvaffak olmuş mu? Şüphesiz muvaffak olmuştur. İşte yeni fikirli Türkiye, yeni ruhlu Türkiye meydandadır. Yeni Türkiye, zannedildiği gibi bir mucizenin mahsulü değildir. Yeni Türkiyeyi kuvve-i maddiyeden ziyade kuvve-i maneviyesi kurtarmıştır. El ile temas edilemeyen bu kuvve-i maneviye, terbiye edilmiş ruhun mukaddes ateşidir. Mucizeler yapan ruh, millet aşkı, vatan aşkı, teali (yükselme,ilerleme) aşkı, hürce bad abad (abad olarak) yaşamak aşkı ile meşbu (dolu) olan ruhdur. Türk şuurunun tekvin etmesinden memnun olmayanlar, bu ruha "Şovenizm" derler. Bu gibiler, kavanin-i tabiiye ve desatir-i ictimaîyyeye (toplumsal düsturlara) gafil olanlardır. Bu ruhun bir milletde suret-i mütezayidede (artan suretde) inkişafı bir emr-i tabii ve bir suret-i tarihiyyedir. İşte bu ruhu ilk defa Türk milletine üfleyen Ziya Gökalp'dir ki, eserinin pek kısa bir zaman zarfında semeredar olduğunu görmekle memnun olmuştur.

Dün, memleketin gençliğinin omuzları üzerinde taşınan tabutu takip eder iken, merhumun ibda ettiği (yarattığı) eserin bütün safahatı (safhaları) aklımdan geçti ve cenaze merasiminde bulunan cem-i gafirin (büyük kalabalığın) kalbinde çarpan o ruhun şiddetini hissettim.

Yeni Türkiye'nin tarihi yazılacağı vakit, merhumun ismi altın harflerle yazılacak ve bu isim insal-i hazıra ve atiyeye (hazır ve gelecekteki nesillere) bir "şuur" teşkil edecekdir. Bu şuur da: Herşeyin fevkinde Türklük

23- Türkiye Coğrafya Lügati [151]

Memleketimiz hars ve medeniyetçe pek eski bir yerdir. Tarih, Harb-i Umumi'den sonra, bize kalmış topraklarda bile, milattan on dört asır evvel yaşamış ve isimleri ancak pek yakın bir zamanda bize malum olmuş olan akvam (kavimler) hakkında vesaik (vesikaları) kayd ve hıfz etmiştir. Bu vesaik 1906'da, eski Hitit İmparatorluğunun payitahtı olan ve Yozgat'ın yirmi kilometre garbında (batısında) Boğaz köyünde bulunmuştur. Bunlar Komana prensleri ile Mitani imparatorları arasında teati edilmiş (yazılmış) bir takım mektuplardan ibarettir.

Akvam-ı kadime-i şarkiye tarihini günden güne zenginleştiren hafriyat-ı cedide (yeni kazı) kitabelerinde, yeni ve eski haritalarda isimlerine müsadif olmadığımız müteaddid şehir ve mevki isimleri zikrediliyor. Bu, gayet tabiîdir. Zira, onlarca asır evvel harap olmuş memleketler, şehirler, mevkiler ya hatıra-i enamdan (insanların hafızasından) tamamıyla silinmiş, yahud çarpık telaffuzlar ile zamanımıza kadar gelebilmiştir. Fakat bunların isimleri, kitabelerde mahkuk (kazılı) şehir ve mevki isimleri sayesinde malum olunca, haritada yerlerinin tayini iktiza eder. Bu, isimleri tamamıyla hatıra-i enamdan silinmiş olan yerler için gayri mümkün ise de, çarpık telaffuz ile zamanımıza kadar gelen isimler için, "ilm-i tasavvut" ianesiyle (telaffuz ilmi yardımıyla) mümkündür.

---

151 15 Teşrinievvel 1923 tarihli ve 86 numaralı "Yeni Mecmua"da

Geçen yaz sömestresinde, Darülfünunda okuttuğum Babil ve Asur tarihinde, balada ismi geçen Komana prensliğine aid birkaç mektuptan bahsederken, talebeden biri "Efendim! Bu Komana acaba Kümenek midir" sorunca, ben de kendisine:

-Kümenek nerede kaindir, sordum.

Talebe, kendisinin Tokatlı ve Tokat'ın iki saat mesafesinde, Kümenek yaylası olduğunu ve o civarda pek çok asar-ı atika (eski eser) bulunduğunu söyledi.

Talebe beni tenvir ettiğinden (aydınlattığından), verdiği bu kıymetdar malumattan dolayı, kendisine teşekkür ettim.

Kümenek mevki-i coğrafiyesinin, Komana olması pek muhtemeldir. Çünkü Komana, Mitani'ye tâbi bir prenslik idi ki, Mitani'den uzak değildir.

Şimdi biraz düşünelim. Kümenek namında bir yayla olduğunu bilmiyorum. Çünkü, biz böyle bir ismin mevcudiyetinden haberdar eden bir vasıta yani mufassal (tafsilatlı) bir coğrafya kitabı veya coğrafya lügati yoktur. Coğrafya kitaplarımız, ancak vilayet, liva, kaza isimleriyle coğrafya-i tabiînin (doğal coğrafyanın) meşhur dağlarını, nehirlerini, gözlerini, ilaahir ihtiva ediyor. Hali hazırda, filan köyün, eski zamanda filan köyün yerini tuttuğunu, ancak erbab-ı ilm tarafından edilen hafriyat neticesinden anlayabiliriz. Fakat, hafr yahud tedkik edilmeyen yerlerin eski isimlerini doğrudan doğruya yahud takriben olsun, bilemeyiz. Tokatlı talebenin suali, ilme hizmet etmeye yardım ediyor.

Biz memleketimizi tanıttıracak eserlerin mahrumiyeti yüzünden milli coğrafyamızı bilmiyoruz. Her ne kadar dahiliye vekaleti (nezareti) ve Posta Müdüriyet-i Umumiyesi'nin salnameleri mevcud ise, birincisi, yalnız vilayet, liva, kaza ve nahiye ve ikincisi, yalnız posta mevkilerinin isimlerini muhtevi ve Kamus-u Alâm'ın coğrafya kısmı ise pek eksiktir. Binaenaleyh bu vesait ile memleketimizi tanımak mümkün değildir.

Bu noksanı telafi etmek için bir "Türkiye Coğrafya Lügat" kitabı tertip ve neşr etmek lazımdır. Bu eser:

1- Türkiye arazisi dahilinde bütün vilayet, sancak, kaza, nahiye ve bilaistisna büyük ve küçük köy.

2- İsimleri olan büyük, küçük dağ, tepe, dağ ve tepe geçidi.

3- İsimleri olan büyük, küçük deniz, nehir, ırmak, göl.

4- İsimleri olan büyük küçük ova, bataklık, tuzla.

5- İsimleri olan büyük, küçük burun, körfez, berzah, şube-i cezire

6- Baladaki beş maddeye dahil olmayan sair coğrafya isimlerini ihtiva etmelidir.

Bu işi kim kuvveden fiile çıkarabilir?

Bu işi her vilayet veya liva maarif müdürü, lise yahud idadi müdürü, maarif müfettişi ile coğrafya mualliminden yahud muallimlerinden mürekkeb bir komisyon, yorulmaksızın, kuvveden fiile çıkarabilir.

Bu komisyon:

1- Merkez vilayet yahud merkez liva dahil olduğu halde, vilayeti veyahud livayı teşkil eden kazalarda bulunan mekteb yahud mekatib heyet-i talimiyesine müracaat ederek, aşağıda gösterilecek program dairesinde, çalışmalarını kendilerinden rica ve taleb eder.

2- Her kazanın hükümet-i mahalliyesine müracaat ederek, evvelki maddede zikredilen mekteb yahud mekatib heyet-i talimiyesine muavenet (yardım) eylemesini kendilerinden rica ve taleb eder.

Heyet-i Talimiye'nin vazifesi:

1- Yukarıda 1-6'ya kadar zikrolunan coğrafya isimlerini, hem Türkçe hem latince hurufuyla, okunaklı bir suretde, atîdeki tarzda tespit etmek. Mesela: Bodrum kazasına tabi Miskebi köyünü, coğrafya lügat kitabını teşkil edecek olan sahifelerin iki sütunundan birine:

Miskebi (k), Bodrum (K), Menteşe (L)[152]

ve karşısında bulunan diğer sütuna:

---

152 k= köyü, K= kaza, L= liva

Menteschc (s) Bodrum (d),Miskebi (v)[153] yazmak.

2- Coğrafya isimlerinden biri ve mesela bir göl yahud dağ, iki kasaba yahud iki köy arasında bulunur ise, mezkur göl yahud dağın aralarında bulunduğu kasabaların yahud köylerin isimlerini, muterize (parantez) içinde, zikretmek.

3- İsimleri değişen kazaların ve köylerin eski ve yeni isimlerini zabt ve kayd etmek, mesela Menteşe sancağına tabi "Fethiye" kazasının on sene evvelki ismi "Mekri" idi. Bu isim hakkında yapılacak muamele ber vech-i zirdir:

Fethiye (K), Menteşe (L). (Bu kasabanın eski ismi Mekri idi.)

Mekri (K). Menteşe (L). (Bu kasabanın yeni ismi Fethiye'dir). Aynı surette latin harfleriyle yazılır.

4- Vaktiyle, kasaba ve köy olup bilhassa Harb-i Umumi esnasında Şarkî Anadolu'da ve Harb-i Umumi'yi takip eden Mütareke-i Umumi'ye muharebatı esnasında, Garbî Anadolu'da harap olmuş yerler – o yerler ister ise imar edilsin ister ise edilmesin isimlerini kayd ve tespit ve bu yüzden harap olmuş olan kaza ve köy isimlerinin yanıbaşına bir alamet-i farika ilave etmek.

5- Bazen yabancı bir lisandan Türkçe'ye muharrifen (bozulmuş olarak) geçen bir ismin telaffuz-u asliyesini muharref ismin yanına ilave etmek. Mesela balada geçen Miskebi muharref isminin asliyesi Episkopidir.

Hükümet-i mahalliyenin muavenetiyle, bu şerait dairesinde ikmal-i vazife etmiş olan kaza mekteb yahud mekatib heyet-i talimiyesi, kaza, nahiye ve köy isimleriyle sair coğrafya isimlerinin derecesini ve ehemmiyetini gözetmeksizin, elde ettiği malumatı alfabe sırasıyla tanzim ederek vilayet yahud liva maarif komisyonuna gönderir. Vilayet yahud liva komisyonu, kendisine tâbi olan kazaların mekatib Heyet-i Talimiyesi'nden alacağı cetvellerin muhteviyatını gözden geçirerek ve birbirine benzeyen birkaç isim bulunduğu takdirde, bu isimlerin tâbi oldukları kazaların alfabe sırasını gözeterek, tekrar umumi bir alfabe ter-

153 s= sandjak , d= district, v= village

tibi yapar ve tanzim ettiği vilayet yahud liva cetvelini Maarif Vekaleti'ne gönderir. Vekalet, vilayetler yahud livalardan gelecek olan cedvelleri tasnif komisyonuna havale eder. Bu komisyon umumi cedveli yani Türkiye Coğrafya Lügati'ni tertib eder iken, birbirine benzeyen isimlerin mensup oldukları nahiye, kaza, liva ve vilayetin alfabe sırasına riayet eder.

Böyle bir lügatin tertibindeki fevaid (faydalar):

1- Memleketimizi tanımaya yarar.

2- İlme hizmet etmeye yardım eder.

3- Türk tarihiyle, Türk lisaniyat, Türk etnografya tarihlerinin gayri malum, mübhem (şüpheli) ve sönük cihetlerin tenvirine (aydınlatılmasına) hizmet eder.

4- Cihan irfanı için çalıştığımızı ispat etmeye yarar, çünkü, metod dairesinde yapılacak olan böyle bir lügatin kıymet-i ilmiyesi olacağından, cihan mehafil-i ilmiyesinde, Türklerin ilme olan hizmetleri takdir edilecektir ki, bu cihet dahi gayet mühimdir. Türkiye Coğrafya Lügati'nin tertibini deruhde eden heyet, işe başlamazdan evvel, bundan yirmibeş – otuz sene evvel Mısır'da, Arapça ve Fransızca olarak tab edilen Mısır Coğrafya Lügati'ni tedkik eder ise, gerek usulünden gerek tertibinden pek çok istifade eder ve işi kolaylaşır.

Darülfünun coğrafya şubesi, buna dair mütalaa beyan etmeye davet edilir. Şube-i mezkure, balada gösterdiğim tertib Şeraitine ve saireye belki başka şerait ilave ve yeniden bazı malumat i'fa eder[154].

Bu işin muvaffakiyetle neticelenmesi için, her halde bütün tertib heyetlerine müşterek ve yeknesak talimat vermek iktiza eder.

---

154 Son zamanlarda erkan-ı harbiye dairesinde, bir coğrafya encümeninin teşkil ettiğini istihbar ettim (haber aldım). Bu encümenin mesaisinin gayet kıymetli olacağına şüphe yoktur.

24- Abdülhamid-i Sani Zamanında Türkiye Haricinde İntişar Eden Türkçe Gazeteler

Abdülhamid-i Sani zamanında Türkçede matbuat serbest değildi. Memleketi kemiren sui idareyi tenkid etmek, serbest yazmak için behemahal Türkiye'den hariç yerlelere gitmek icab ediyordu. Memleketin gidişini beğenmeyen, sui idareyi tenkid etmek isteyen bazı hamiyetli zevat, birer bahane ile, Türkiye'yi terk yahud Türkiye'den firar ederek memleket haricinde gazeteler neşr ve onları muhtelif vasıtalar ile Türkiye'ye idhal ediyorlar idi. Abdülhamid ve idaresi aleyhine neşr edilen bu gibi gazetelere, zamanın sansürünce, "hezeyanname", "ceraid-i muzıra", "evrak-ı muzıra" tesmiye olunur (isimlendirilir)idi.

Aşağıda derc olunan "ceraid-i muzıra" cedveli, Abdülhamid zamanında Türkiye haricindeki Türk intibah (uyanış) hareketinin ehemmiyetli olduğunu gösteriyor ve yeni Türkiye'nin ilk temellerini atan Jön Türklüğün mebdei (başlangıcı) itibar olunur.

Ben Mısır'da bulunduğum ve matbuat-ı yevmiye ile iştigal ettiğim vakit (1904-1909) Jön Türklüğün hareketine bilfiil iştirak ederek cedvelde gösterilen "Meşveret", "Şura-i Ümmet", "Doğru Söz" gazetelerinde yazar idim. Bir gün, tanıdıklarımdan biri, cedvelde isimleri mukayyed (kayıtlı) gazetelerin birer nüshasından mürekkeb ciltlenmiş bir koleksiyon satmayı teklif etti

ve bana koleksiyon hakkında bir fikir vermek için gazetelerin isimlerini muhtevi bir cedvel de verdi. Beş İngiliz lirasına mübayaa ettiğim bu nadir koleksiyonu, bilahare Darülfünun Kütüphanesine hediye etmek niyetinde idim. Ne çare ki bir ay mütalaa bir dostuma vermiş olduğum bu koleksiyonun yüzünü bir daha göremedim; yalnız cedvel elimde kaldı. İşte bu cedvel

1 – Jön Türklük ve Abdülhamid-i Sani

2 – Türk Edebiyat

3 – Türk Matbuat tarihleriyle alakadar olduğu için, ileriye derc ediyorum.

Cedveldeki gazetelerin kısm-ı azimlerinin ömürleri az sürmüş, bazıları tatil-i neşriyattan sonra tekrar intişar etmiş; "Meşveret", "Şura-i Ümmet", "Terakki", "Türk", "Şura-i Osmani" gibi gazeteler çok yaşamış ve bütün bu hürriyet matbuatı, Abdülhamid-i Sani'yi ciddi endişeye düşürmüştür.

Cedvelde ismi geçen ve büyük bir nüfuz kazanmış olan "Kanunu Esasi" gazetesi sahibi Rodoslu Salih Cemal Efendi'nin vefatı üzerine, Mısır'da mühim bir mesele tahaddüs etmiştir (meydana gelmiştir). Salih Cemal'in varisleri olmadığı için, Mısır kadısı "Kanunu Esasi" matbaasına vaz-ı yed ederek (el koyarak) mühürlemiştir. Fakat elyevm İstanbul'da ticaretle iştigal ve Jön Türklüğe hizmet eden Şevket Bey namında diğer bir Rodoslu, merhumun matbaasında Türkiye'nin muhtelif yerlerinden gelen muhaberat bulunduğunu ve Mısır kadısının eline geçeceği muhakkak olan bu muhaberat mürsellerinin (gönderilen neşriyatın) meydana çıkacaklarını ve İdare-i Hamidiyece tecziye edileceklerini (cezalandırılacaklarını) bildiği için, komiser-i meşhur Lord Krumer'i haberdar etti.

Lord Krumer, matbaayı açtırarak mevcud evrakı aldırmış ve bu suretle pek çok kimselerin canları yanmaktan kurtulmuştur.

Jön Türklük matbuatının geçirdiği en mühim vak'a budur. Bu vak'ayı zikreder iken, kocaman bir mu'terize (itiraz, karşı düşünce) açmak mecburiyetindeyim. Lord Krumer'in bu hareketi, bazı mahafilce (mahfillerce), İngiltere'nin hürriyete olan aş-

kı ve Genç Türklüğe karşı olan teveccüh ve muhabbet eseri olarak telakki edilmiştir. Hiç de öyle değildir. İngiltere, İngiltere'den gayri olan memleketler için hürriyet düşmanı ve ancak menfaatinin aşığıdır. Lord Krumer'in matbaa işinde müdahalesi, Mısır'da pek sevilen Abdülhamid'i, Mısırlılara karşı nüfuzsuz, kudretsiz ve ehemmiyetsiz göstermeğe matuf idi. O zaman Türkiye'nin Mısır üzerindeki hukuk-u hükümraniyesinden biri, bütün Mısır memleketi mehakim-i şer'iye reisi olan Mısır kadısının irade-i seniyye ile nasb ve tayin edilmesi keyfiyeti idi. Abdülhamid'in şeriyye vekili olan Mısır kadısının kapattığı bir matbaayı açmak, İngiltere için kolay kolay ele geçmez bir fırsat idi. Mısır kadısının vazifesine ve hukukuna rağmen, matbaayı açan İngiltere, Abdülhamid'in Mısır'da olan nüfuzunun sıfır olduğunu göstermek ve dolayısıyla Mısırlıları Türkiye'den soğutmak ve kendisine ısıtmak, tabiri diğerle, Mısırlıları sefalet ve cehalette tutmak noktalarını istihdaf ediyordu (hedefliyordu). Lakin İngiltere'nin bu hareketi, Mısır'da bir aksi hareketin tevlidine (doğmasına) ve Mısırlıların daha daha büyük bir kuvvetle, Türkiye'ye merbut olmalarına (bağlanmalarına) yaradı.

Mu'terizeyi kapadıktan sonra, mevzubahs cedveli ber vechi zir dercedeyim:

GAZETE İSMİ	MAHAL-İ NEŞRİ	NAŞİRİ (YAYINLAYANI)	LİSANI
Cerait	Paris	Hakkı Bey	Türkçe
Meşveret	Paris	Ahmed Rıza Bey	Türkçe-Fransızca*
Hidmet	Cenevre	Emrah ve Nevzad Beyler	Türkçe
Hürriyet	Londra	Civanpir	Türkçe
Şura-i Ümmet	Kahire, Paris	Ahmed Rıza ve Ahmed Saib Beyler	Türkçe
Terakki	Paris	Prens Sabahaddin Bey	Türkçe
Mizan	Kahire ve Cenevre	Murad Bey	Türkçe
Türk	Kahire	Celal Bey	Türkçe
Osmanlı	Kahire ve Paris	Cemiyet	Türkçe, Fransızca ve İng*.

Kanunu Esasi	Kahire	Salih Cemal	Türkçe ve Arapça
Hilafet	Londra	Necib Hindi	Türkçe ve Arapça
Muvazene	Filibe ve Cenevre	Ali Fahri	Türkçe
Sancak	Kahire	Ahmed Saib	Türkçe
Hak	Kahire	Bahriyeli Rıza	Türkçe
Miratü'z Zaman	Kıbrıs	Ahmed Tevfik	Türkçe
Osmanlı	Atina	Vatan Kütüphanesi	Türkçe[1]
Anadolu	Kahire	Atinalı Süleyman Efendi	Türkçe
İttihad-ı Osmani	Cenevre	Bazı Jön Türkler	Türkçe ve Fransızca
İbret	Kahire	Rıza	Türkçe
Uhuvvet	Rusçuk ve Filibe	Mehmed Teftiş	Türkçe
Tokmak	Cenevre	Bazı Jön Türkler	Türkçe
Dolab	Cenevre	Bazı Jön Türkler	Türkçe
Nasihat	İskenderiye	Hayreddin Kapudan	Türkçe
Şefk	Kahire	Şefk Cemiyeti	Türkçe
Arnavudluk	İsviçre	Drite Cemiyeti	Türkçe ve Arnavudça
Emel	Kahire	Moralı Hasan Fehmi	Türkçe
İntibah	Kahire	Ali Muzaffer	Türkçe
Takib-i İstanbul	Kahire	Abdülkerim Hadî	Türkçe
Efkâr-ı Umumiye	Sofya	Mustafa Ragıb	Türkçe
Temaşa-i Esrar	İslimiye	Süleyman Fehmi	Türkçe
Mizan-ı Adalet	Kahire	Leon Fehmi	Türkçe
İttihad-ı Cerakise	Kahire	Mehmed Emin	Türkçe
Hakk-ı Sarih	Kahire	Salih Cemal	Türkçe
Ezan	Cenevre	Tunalı Hilmi	Türkçe
Akbaba	Kıbrıs	Ahmed Tevfik	Türkçe
Metanet	Girit	–	Türkçe

Feryad	Kahire	–	Türkçe
Yıldırım	Pire	Refet	Türkçe
Tabl	Brüksel	–	Türkçe
Yıldız	Atina	–	Türkçe
Zaman	Kıbrıs	Derviş Paşa	Türkçe
İctihad	Kahire	Abdullah Cevdet	Türkçe
İslamiyet veyahud vecaib ve zarurat-ı diniyyeye Avdet	Pire	Hasan Rıza	Türkçe
Hevatır-ı Murad ve Reşad	Kahire	Hoca Kadri	Türkçe
Pinti	Kahire	İbiş Ağa ve Abdülhamid	Türkçe
Enin-i Mazlum	Kahire	Bazı Ahrar	Türkçe ve Arapça
Deccal	Kahire	Şair Eşref	Türkçe(1)
Girid Hailesinin Zeyli	Hanya	Bazı Giridliler	Türkçe
Girid	Hanya	–	Türkçe
Şura-i Osmani	Kahire	Refikü'l Azim	Türkçe
Doğru Söz	Kahire	Ahmed Kemal	Türkçe
Feryad	İskenderiye	Ömer Lütfi	Türkçe[2]
İctima-i Ümmet	Atina	Ahmed Kemal	Türkçe
Yeni Fikir	İskenderiye	–	Türkçe
Kokonas	Kıbrıs	Mehmed Tevfik	Türkçe**
Kukumav	Kahire	Hayreddin Kapudan	Türkçe**
Curcuna	Kahire	–	Türkçe**
Lık-Lık	Kahire	–	Türkçe**
Cehenniye	Kahire	Mehmed Tahir ve Mehmed Ferc	Arapça***
El-Ferik	Kahire	Ali Ulvi	Arapça
İttihad-i Osmani	Kahire	Hafız Osman	Arapça[3]

Asr-ı Hamidi	Kahire	Muhsin 'Ayran	Arapça
Ez-Zemar	İskenderiye	Şahin el-Hazen	Arapça
El-Fevdi	Kahire	Muhsin 'Ayran	Arapça
Es-Sehan	Kahire	Corc İshak Barid	Arapça
Kürdistan	Kahire	Bedirhan Paşa Abdurarahman	Kürtçe
La Justice	Kahire	Leon Fehmi	Fransızca
La Vera	Kahire	Avram Galanti	Yahudice-İspanyolca

* Karşılıkları yıldız ile gösterilen gazeteler, ayrı nüsha olarak intişar etmiş idi.

1 Bu "Osmanlı" gazetesi başkadır.

1 Mecmua şeklinde üç nüsha çıkmıştır.

2 Bu "Feryad" yukarıdaki "Feryad" ile bir olsa gerektir.

** Karşılıkları iki yıldız ile gösterilen gazeteler, mizah gazeteleridir.

*** Bu gazete ile aşağıdakiler Türkçe intişar etmedikleri halde, Jön Türklere hizmet etmişlerdir.

3 Bu da başkadır.

25- Türkleşmek Yolu [158]

Geçen hafta intişar eden gazeteler, mekatib-i gayrimüslimede tedrisatın Türkçede edilmesine dair hükümetin ittihaz ettiği (kabul ettiği) karardan uzun uzadıya bahsetmiştir. Türkiye'de mütecanis (homojen) bir kitle-i halk vücuda getirmek maksadına matuf olan bu karar, idareten ve siyaseten pek musib (isabetli) olduktan başka, memleket için birinci derecede hayati bir meseledir. Çünkü bir kitle halinde yaşayan gayrimütecanis anasır, kitleyi ihlal ve bazen izrar eder.

Ben Darülfünun Edebiyat Fakültesi Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye Tarihi müdderrisiyim. Vazifem milattan birkaç bin sene evvel yaşamış olan en eski milletlerin teşekkül, taazzuv (şekillenme), inkişaf, inhitat ve izmihlallerinin esbabını muatiyat-ı ilmiyye (ilim çerçevesinde) dairesinde tedkik, tahlil ve tesbit etmekden ibarettir. Bir milletin, hatta bir zümrenin yaşaması ve mahv olması hudâyı nabit (kendiliğinden biten) bir şey değildir. Gerek yaşamak, gerek mahvolmak kavanin-i ictimaîyyenin tesirine tâbidir. Kavanin-i İctimaîyye el ile temas edilir bir şey değildir. İlim onların husule getirdikleri tesirat ile netayicini müsbet bir surette kayd eder.

Muhtelif kabile ve zümrelerin ittihazından husule gelmiş olan Akvam-ı Kadime'nin mevcudiyetlerini ilmin muatiyatı dairesinde tedkik eden Tarih, ittihad-ı mezkurun husulpezir (hasıl olmuş) olmasına muktezi başlıca umumi avamili arar. Bu ava-

158 1, 3, 5 Mayıs 1925 tarihli "Akşam" gazetesinde

mili, din, mesken, örf ve bahusus lisan teşkil eder. Aynı avamilin tesiratı tahtında kalmış olan muhtelif kabileler ve zümreler arasında zaman ile vahdet tekvin eder ve bu vahdeti temin eden iş bu avamilin bahusus hissi ve şuuri tekvine hadim olan lisanın zevaliyle, vahdet dahi zeval bulur. Bir millet dairesine dahil olan ecnebi anasır, ya milliyet-i mezkure tarafından tecnis ve temsil edilir yahud milliyet-i mezkure inhitat yahud tebdil-i şekl eder. İctimaiyyatın layetegayyer (değişmez) olan bu kanunları mevzi-i şeraitden maada her zamanda ve her mekanda bir olduğu gibi bizde de birdir.

Eski Osmanlı İmparatorluğu muhtelif anasırdan teşekkül etmiş cesim (büyük) bir uzviyet idi. İmparatorluğun eski hükümetleri devletçiliği başka türlü anladıklarından vahdet avamilini nazar-ı itibara almamışlardır. Fakat, Kavanin-i tabiyyenin müttebi (uyulan) düsturları olan ictimaî düsturlar, zamanın kuvvetine tabien, vazifelerini yapıyorlar. Yani ihlal ve izrar vazifelerini ifa ediyorlar idi. Bir aralık İmparatorluğun hükümetleri uyanarak milletin vahdetini temin etmeğe kıyam etmişler ve 1839 da Tanzimat devresini açmışlar idi.

Tanzimat fikri güzel idi. Fakat ilmi prensiplere yani Kavanin-i İctimaîyyeye istinad etmediği için, akamete mahkum olmuş ve netice olarak, devlet mazarratını (zararını) çekmiştir. Çünkü Tanzimat, memleketteki gayrimüslim anasıra müteaddid imtiyazlar verdikten başka en mühim olan serbeste-i lisan ile serbeste-i tedrisatı bahş etmişdir, yani, temin-i vahded fikriyle yapılan bu Tanzimat, anasır-ı mezkureyi daire-i vahdete doğru celb değil, onların vahdet merkezinden süratle uzaklaşmalarına yaramıştır. Zamanın siyasi ihtirasları, bu mevhum (zihinde kurulu) vahdete bile razı değil idi. Çarlığın Rusya sefiri, 1828 senesinde İstanbul'da açılan Galatasaray Lisesini (Sultanisini) iyi bir göz ile görmemiş idi. Zira sefir, bu mektebin herşeyden ziyade ittihad-ı anasıra hidmet edeceğini ve bundan da Rusya'nın menafi-i hususiyesi haleledar olacağını tahmin ederek, Ortodoksluğu bahane Rumları mektebe devam etmemeğe teşvik etmiş idi. Bunu da ilave edelim ki Rusya'nın bu tavır ve hareketi, merhum Fuad Paşa'ya bu meşhur sözleri söyletmiş idi: "Ben

Rusların yapmamağı tavsiye ettikleri şeylerin yapılması taraftarıyım. Çünkü, hakkımızda hayırlı olur; yolumu gaib ettiğimi zannettiğim zaman Ruslar husumet gösterirler ise, hemen doğru yolda olduğumu anlarım".

İstanbul, Selanik, Sakız yüksek Rum mekteblerinin yetiştirdikleri adamlar himmetiyle 1821 Yunan isyanının tertib edildiği malumdur. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla istiklalini kazanmış olan Yunan Devleti, Yunan Darülfünu'nun gayret ve yardımıyla, eski Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan ve o zamana kadar Yunanca bilmeyen Rumları, "mekteb" vasıtasıyla Yunanlılaştırmaya teşebbüs etmiş ve muvaffak olmuştur. Rodos'ta iken, bana eski Yunanca ders veren bir Rum muallim kendisinin ilk Rum muallimi sıfatıyla Antalya'ya gittiği vakit, Antalya Rumlarının Rumcadan kelime-i vahide (tek kelime Rumca) bilmediklerini ve yalnız Türkçe konuştuklarını bana söyledi. Mütareke esnasında aynı Antalya, doğrudan doğruya Kuva-yı Millliye'ye tâbi iken, Antalya ve civar Rumlarının Yunanistan menfaatine çalıştıkları görülmüştür. Takriben üç sene evvel, yani İzmir'in istirdadından (geri alınmasından) iki hafta evvel, Rodos'a gittiğim vakit, orada bulunan bir Milaslıdan şu garib vakayı işittim: İngiltere, Fransa ve İtalya'nın tasvibiyle Yunan ordusu tarafından vuku bulan İzmir'in işgalinin ertesi günü Milaslı bir Rum Milaslı bir Türk'e hitaben şunu söylemişdir. "Yunanlılar buraya gelecektir, artık burası bizim olacakdır, siz de bizim hizmetçimiz olacaksınız; Yunan askerlerine vermek için, şimdiden Kurtuluş şerbetini hazırladım." Bunu söyleyen Milaslı Rum, bundan altmış, yetmiş sene evvel Yunancadan kelime-i vahide bilmiyor idi. Abdülhamid devrinin son zamanlarında, Rodos İdadi Mektebi'nde muallim iken, muallimlerin "tatil" zamanında "sudan" bir teftişat ihdas edilmişdir. Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Maarif Müdüriyeti, Rodos ve Sakız sancaklarının mekatib-i teftişatını bana havale etti. İstanköy adasında teftişatım esnasında, bu adanın Rum mektebinde okunan kıraat kitablarında, memlekete karşı olan muhtelif muzır muhteviyat arasında "Türkiye'de bulunan Rumlar, esir Yunanlılar ve bulundukları yerlerde esir Yunanistan'dır" cümlesi de var idi.

Bu üç vakayı zikr etmekden maksad, "Mekteb"in çocukların kafalarında neler yapmağa muktedir olduğunu göstermek içindir.

Balada, bir milletde vahdet husule getirmeğe muktezi umumi avamilin din, mesken, örf, ve adât ve bahsus lisandan ibaret olduklarını zikr ettim. Bu noktalar birer birer muhtac-ı tedkikdir.

Din; fikrin terakkiyatına rağmen, din mühim bir amildir. En mütemeddin memleketlerden madud olan (sayılan) İngiltere'de ve Almanya'da bunun tesiratı görülür. 1909'da bera-i tetebbu (araştırma için) İngiltere'de idim. Protestan İngilizlerin, Katolik İngilizlere ve bahusus Katolik olan İrlandalılara karşı besledikleri kin ve adavet, tasvirin fevkindedir. Ekseriya bir Katolikden bahs eden bir Protestan, tiksinerek ve yer müsaid ise yere tükürerek, "Ah! Romalı Katolikdir" der. 1910'da kezalik tetebbu maksadıyla Almanya'da bulunduğum vakit, Kral yedinci Eduvar'ın vefatı haberini Berlin gazetelerinde okudum. Gazeteler, yedinci Eduvar'ın halefinin avam kamarasında edeceği yeminin metninden bahs ederek, bilvesile o zamana kadar tahta çıkmış olan İngiliz krallarının yeminlerinin metnini derc etmişlerdir. Yeminin metni, Katolik dinine karşı o kadar açık saçık hakaretler ile dolu idi ki, insan onu okuyunca, kendini adeta kurunu vustanın (ortaçağın) din muharebeleri zamanında bulunduğunu zanneder idi. Almanya'da Katolik Almanları sevmezler. Katoliklerden bahs eden Protestanlar: "Katolikler, yalancıdır" derler.

Bizde gayrimüslim anasır bir aralık çok olduğundan, siyasi ehemmiyetleri büyük ve vahdet-i milliyeyi tekvin hususunda bir mani addolunabilir idi. Fakat elyevm, adedleri azaldığından, vahdetin tekvininde zararları dokunamaz.

Mesken: İctimaiyyat nokta-i nazarından masken meselesi gayet mühimdir. Ezmine-i kadimede (eski zamanlarda) mesken mimarisi umumiyet itibariyle ilerlememiş ve muhtelif kabile ve zümrelere mensub efradın meskenleri hemen mütecanis olduğundan, umumiyet itibariyle bu yüzden hayat-ı ictimaîyyelerin-

de bir tecanüs mevcud idi. Zaman ile mesken mamuriyesi ilerlediği vakit hayat-ı ictimaîyyede bir ikilik yahud bir üçlük yani Aristokrasi ve Demokrasi yahud Aristokrasi, Burjuvazi ve Demokrasi sınıfları meydana gelmişdir.

Bizde Avrupalıların anladıkları manada bir Aristokrasi olmadığından mesken mamuriyesi ahaliyi zengin, orta ve fakir kısımlarına ayırmışdır. Vahdetimizin tekvininde mesken meselesi bir mani sayılamaz.

Örf ve Adat: Muhtelif zümrelere mensub efradın örf ve adatının mütecanis (aynı) olması, hayat-ı ictimaîyyenin tecanüsüne ve mesken tecanüsü gibi, vahdet-i siyasiyenin teminine yardım eder. Bizdeki anasır-ı gayrimüslimenin din itibariyle bazı örf ve adâtı var ise de, gerek bu örf ve adâtın hususî bir mahiyette bulunması, gerek anasır-ı mezkure adâtının azalması itibariyle, bu cihet ve vahdetimizin tekvinine ehemmiyetli bir mani olamaz.

Lisan: En mühim tecanis ve temsil vasıtası lisandır. Umumiyet itibariyle, menafi-i müşterek ve bir müşterek lisan ile mütekellim zümre veya efradın hissiyatı, ruhu, fikri, mütecanisdir. Bir yerde yalnız yaşayan ve lisanları muhtelif olan iki ferd farz edelim. İnsanın hayvan-ı ictimaî (sosyal bir hayvan) olmasına nazaran, dilleri muhtelif olan bu iki ferd, işaret ve her nevi vasıta ile birbiriyle tanışmak arzusunu izhar edeceklerdir. Fakat bu iki ferd de kezalik kendi cinslerinden bir ferd ilave edilir ise tanışmak arzusu evvelkisi gibi keskin olamaz. Aynı nisbet muhafaza edilerek, tarafeyne kendi cinslerinden müteaddid ferdler ilave edilir ise, tanışmak arzusu gittikçe azalacaktır. Çünkü tarafeyni teşkil eden efrad, kendi lisanları sayesinde aralarında bir ictimaî hayat tekvin edebilirler. Ferd yerine zümre, ferdler yerine zümreler ikame olunur ise, netice aynıdır. Büyük bir kitle içinde dilleri muhtelif olan bir takım unsurlar bulundurulursa, netice bundan başka türlü olamaz. Yani orada mütecanis bir hayat-ı ictimaîyye tekvin edemez. Tabir-i diğerle, bu muhtelif anasırlar kitle içinde yabancı kalırlar, kitlenin hissiyatıyla mütehassis, kitlenin tesiriyle müteessir olamazlar. Bu, her yer için ictimaî bir kanundur. Türkiye'de yaşayan ve dilleri Türk dilinden gayri olan anasır, bu ictimaî kanundan hariç kalamazlar. Bunlar

kavlen, ismen ve resmen Türk olabilirler; lakin ruhen, fikren, kalben Türk olamazlar. Çünkü, Türklüğü hissedemezler. Çünkü Türklüğü hissettirecek avamilden biri olan Türkçeden mahrumdurlar.

Gayet tabii ve binaenaleyh doğru olan bu kanun-ı ictimaiyyeyi, garib görecek olanlar da bulunabilir. Fakat bu kanunun doğruluğu, aynı muhtelif anasır ile isbat olunur. Bundan elli, altmış sene evvel, bu anasır, seviye-i irfanları düşük olduğu, kendi lisanlarını, edebiyatını, tarihlerini tahsil ve ecnebi mekteblere devam etmedikleri, ecnebi propagandanın altına girmedikleri vakit, bu memlekete daha ziyade merbut (bağlı) idiler. Çünkü kendilerini bu memleketden soğutacak ve uzaklaştıracak avamil henüz rüşeym (tohum) halinde idi. Fakat yarım asır sonra bu anasır memleketden soğumuşlar ve uzaklaşmışlardır. Zaten, başka türlü olmanın da imkanı yok idi.

Bir eski İbrani kitap, gayet basit ve fakat mühim bir vaka rivayet ediyor. İskender-i Kebir, Dara'nın ordularını perişan ettikden sonra, muzafferen İran'a girdiği vakit, İran'da mütemekkin Yahudi cemaatine kendisine biat eylemesini emr etmişdir. Reis-i Ruhani cevaben "İran bizim memleketimizdir, biz İran hükümdarından başka bir hükümdar tanımayız" demiştir. Bu cümle, ictimaiyyat lisanıyla o zaman İran'da bulunmuş olan Musevilerin, o memleketi benimsediklerini, Acemce konuştuklarını ve binaenaleyh Acemleştiklerini ifade eder.

Harb-i Umumi'yi takib etmiş olan mütareke bidayetinde, Çanakkale Boğazı bahriyemizce tathir (temizleme) ve İtilaf devletlerinin harb gemilerine yol ihzar edildikden sonra, İstanbul'a büyük bir debdebe ile Ceneral Franşe Despere'nin istikbaline, cemaat-i gayrimüslimenin heyetleri ve beyan-ı hoş amedi etmek üzere, aynı cemaatin mekatib talebesi şitab (acele) etmişdir. Cemaat-i gayrimüslimenin bu tavır ve hareketi, ictimaiyyat lisaniyla bunların Türkçe konuşmadıklarını ve binaenaleyh Türkleşmediklerini ve Türkiye'yi benimsemediklerini ifade eder.

Derler ki vergilerini veren, vazife-i askeriyesini îfâ eden, Türkiye'nin herhangi bir ferdi Türk sayılır. Bu küflenmiş ve pas

tutmuş bir düşünüştür. Çünkü, vergileri verdiren, vazife-i askeriyeyi ifa ettiren kanundur. Kanun korkusu olmasa, dünyanın hiçbir tarafında hiçbir kimse gönül rızası ile vergi vermeye, ve askerliğe gitmeye şitab etmez. Bir memleket herşeyden evvel, evladının ruhi merbutiyetiyle yaşar. Tehlike zamanında, bir memleketi kurtaran o ruhun yüksekliğidir ki, en kuvvetli ordulardan daha yüksek ve daha müessirdir.

Mütareke zamanında İtilaf devletlerinin İstanbul'u bizden alacakları ve İstanbul'da Papa'nın vaziyetine benzeyen bir halife bırakmağa razı oldukları haberinin vürudunu (duyulmasını) müteakip, İstanbul'da muazzam bir mitingin tertib edildiği hatırımızdadır. O zaman memleketimizin her bir ferdi vergilerini vermiş olduğunu ve Türkiye silahlarından tecrid edilmiş olduğu için, vazife-i askeriyesini ifa edecek bir halde bulunmadığını farz edersek Türkiyenin hali ne olacak idi? Türkiye'de yaşayanlar: "Efendim biz, vergilerimizi verdik, İtilaf Devletleri silahlarımızı elimizden aldılar, artık biz vazifemizi yaptık" deseler idi, Türkiye'nin ismi çokdan haritadan silinmiş olurdu. Demek ki yalnız vergi vermek, vazife-i askeriyeyi ifa etmekle, bir memleketi kurtarmak mümkün değildir. Bir memleketi kurtaran, o memlekete karşı his edilen ve gönülde çarpan merbutiyet ruhudur. Bu ruh İstanbul'u ve Türkiye'yi kurtardı. Bu ruhu his etmek için, evvel baevvel memleket terbiyesini görmek yani buna hazırlanmak lazımdır.

Vergileri veriyoruz, vazife-i askeriyeyi ifa ediyoruz diyen o anasır, ne için o muazzam mitinge iştirak etmediler? Onlar nerede idiler? Bazıları bilfiil düşmana yardım, bazıları hristiyan silahlarının muvaffakiyetle tetvic etmesine (taçlanmasına) dua ediyor va bazıları işleriyle güçleriyle meşgul oluyorlar idi. Bazı kimseler, bu anasırın bu hallerine hayret ediyorlar. Ben bu anasırın hallerine değil, bu bazı kimselerin düşünüşlerine hayret ederim. Niçin bu anasır mitinge iştirak etsinler? Mitinge iştirak lüzumunu duymuşlar mı? Ne için duymamışlar? Çünkü, duymak ve duyabilmek için hazırlanmamışlardır. Yahud da onları hazırlayan kimse olmamıştır.

Başka misal; Birinci İnönü muharebesinden sonra, yani teşkilatıyla uğraşılan Kuva-yı Milliye Yunanlıları ilk defa mağlup ettikden sonra, Hilal-i Ahmer Cemiyeti gazetelere bir beyanname vererek istiklal uğrunda mecruh düşenlerin (yaralananlar) tedavilerine muktezi ilaç ve malzeme-i saireyi tedarik edebilmek içün milletden iane taleb etmişdir. Birinci İnönü muharebesinin muzafferiyeti demek, yüz defa öldükden sonra makbere defn edilmiş, ve üzerine ağır bir mermer taşı vaz' edilmiş olan bir ölünün ilk ba's (yeniden dirilme) hareketi teşebbüsüdür. Türkiye tarihinin en büyük "An"ı olan bu vak'a karşısında İstanbul Müslüman ahalisi müsabaka edercesine, mecruh askerlere para, ilaç, malzeme, elbise tedarik etmeğe şitab etmiş iken (acele, çabukluk) ihtar edilmemiş olmaları yüzünden memlekete karşı alakaları olmayan mevzu bahs anasır yerlerinden bile kımıldamamışlardır. Beş altı hafta içinde, İstanbul Müslüman halkından ikiyüz bin lira toplandığı halde, anasır-ı mezkureden bir tek para toplanamamışdır. Çünkü bunlar memlekete karşı hiçbirşeyler duymuyorlar idi.

Mütarekenin vakayi ve emsile (misaller) yığını içinden aldığım bu iki misal, bir memleketi sevmek için ihzar edilmeyenlerin (hazırlanmayanların) mahiyet-i ruhiyesini tasvire kafîdir zannederim.

Ekilen biçilir derler. İmparatorluk hükümetleri ektiklerini biçmişler yani kayıtsızlıklarının ve ihmallerinin cezalarını çekmişlerdir. Son iki asırdan beri bu gayrimüslim anasırın bazıları yüzünden, memleket neler görmemiş! İkidebir, Hristiyanların himayesi meselesi ve bunların sebebiyet verdikleri müdahelat-ı ecnebiye ile harblerin neticesi, bu memlekete çok pahallı oturmuşdur.

Masharalık (gülünç durum) ve rezalet devri olan mütareke esnasında bir de "siyasi hesab" meselesi icad ve ilk defa olarak İzmir'de tatbik edilmişdir. Bu hesabta "mantık" değil, "masharalık" aramalı. Nefs-i İzmir'de bile ekseriyet Türk olduğu halde, İtilaf Devletleri, İzmir'i Yunanistan'a vermek için, İzmir Rum anasırının adedini yüksek gösterdikden maada, İzmir'de mütemekkin diğer anasır-ı gayrimüslime ile ecnebileri Rumların ade-

dinin yekününe zım etmişlerdir!! Bu hesabdan sonra yeni bir hesab daha yapmışlardır. Nefs-i İzmir'de sakin üçyüzbin kişinin yaşayabilmesi için, eski Aydın vilayetinden yediyüzbin Türk nüfusu havi araziyi İzmir Rumlarına peşkeş çekmişlerdir!!

Geçen sene Musul meselesinin müzakeresine memur edilen İngiliz murahassı Sir Pörsi Köksik, eski Bahriye nezaretinde murahhaslarımız ile vuku bulan müzakerat esnasında Musul tarafından bulunan on bin Nasturinin Türk idaresi altında bırakılamayacağını açık açığa söylemiş olduğu herkesin hatırındadır. Demek ki, ne tarafa dönersek her yerde memleketi sevmeye ihzar edilmemiş anasır görüyoruz. Mübadele-i ahali, bu meselenin kısm-ı azimini halletmiş ise de, yine tamamıyla halledememişdir. Hükümet-i Cumhuriye bu meseleyi pek güzel anladığı içün, hudud-ı milliye dahilinde kalan mevzubahs anasırı "Türklük" dairesine girmek yani temsil etmek istiyor ve pek haklıdır.

Temsil meselesi, bütün devletlerce kemal-i ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmağa başlamışdır. Dört ay evvel meşhur "Times" gazetesi, Londra'da sakin ecnebi Musevileri yani 1881 senesinden sonra Rusya ve Romanya'nın tazyikatından kaçıp İngiltere'ye iltica eden Museviler aleyhinde dehşetli neşriyatda bulunmuşdur. "Times" bunların İngiltere'de ayrı bir zümre teşkil ettiklerini ve "İngiliz an'anatını hazm etmediklerini" ileri sürerek fimabad bu gibilerin İngiltere'ye duhullerine müsaade edilmemelerini hükümetden taleb etmişdir. İngiliz an'anatını hazm etmemek demek İngiliz lisanını, düşünüşünü benimsememek demektir. Sekiz milyon nüfusdan ziyade havi olan Londra'da ikamet eden ve siyasat ile hiç uğraşmayan ve gözleri haricde olmayan bu zavallı kırk elli bin kadar Rus ve Romanyalı Museviler, adem-i temsilleri (temsil yokluğu) cihetiyle, İngiltere için bais-i endişe olur ise, acaba yakın bir zamanda nahoş harekatıyla kendilerini göstermiş olan bizdeki gayrimüslim anasır hakkında, Türkiye ne düşünsün?!

Lozan muahedenamesi mucibince, geçen sene İtalya'ya geçen ve Rodos adasında tedrisatı Fransızca yapılan bir Alyans mektebi vardır. İtalya, önümüzdeki sene-i tedrisiyeden itibaren bu mektebden Fransızcanın kaldırılmasını ve tedricen yerine

İtalyanca tedrisini emr etmişdir. Çünkü, İtalya pekala bilir ki, memleketi dahilinde bulunan mekteblerden birinde tedrisatı Fransızca gören bir çocuk, mektebden İtalyan değil, Fransız çıkacakdır. İtalya'yı değil, Fransa'yı sevecektir. Bu hal, doğurduğu çocuğunu emzirmek için bir süt anneye teslim eden bir validenin haline benzer. Çocuk süt ninesinin şefkati, tebessümü, tekayyudatı (bağlanma) altında yaşadığı için, validesinden ziyade kendini ısıtan süt ninesini sevecektir. Buğday ekenin mahsul olarak üzüm alması mümkün mü?!

Cemahir-i Müttefika-i Amerika'nın (Amerika Birleşik Devletlerinin) eskisi gibi memleketinin kapılarını herkese açık bulundurmağa yani muhacerete müsaade etmediğini biliyoruz. bu tedbirin iktisadi sebeplere binaen ittihaz edildiğini zannediyor idik. Halbuki, hal ve keyfiyetin böyle olmadığını geçenlerde öğrendik. Amerika'ya giren Musevi muhacirlerinin işleriyle iştigal eden bir Musevi komitesi reisi, bu muhaceret meselesine dair beyanatta bulunarak ve muhaceretin sebeb-i takyidini (sınırlanma sebebini) anlatarak demişdir ki:

"Muhaceret taht-ı memnuiyye (yasak altına) alınmış değildir. Fakat şimdiye kadar, Amerika'ya giren Musevilerin Amerikalılaşması lazımdır. Bu ise zamana mütevakkıf olduğundan tecennis ve timsal ameliyesi ikmal edildikten sonra tekrar muhacerete müsaade edilecekdir".

Japonların Kaliforniya'ya kabul olunmamaları keyfiyeti, esbab-ı iktisadiyeden ziyade, muhaceretden husule gelen mehazir-i ictimaiyye (ictimaî mahzurlar) ve siyasiden ileri geliyor.

Bu dört misalden açık açığa anlaşılıyor ki, her devlet, "tecennis ve temsil"-i ictimaî prensibini kabul ve tatbik etmeğe kıyam ediyor. Memleketin selametini isteyen her bir hükümet, Çar ve naçar bu türlü hareket etmek mecburiyetindedir.

Bugün devletçilik bir ilimdir. Her bir devletin vazifesi, hududu dahilinde yaşayan gayrimütecanis anasırı mütecanis kılmak ve haricden gelenlerin, hüviyetlerini, maksadlarını tedkik ve teamik etmeden (derinleştirmeden) duhullerine müsaade eylememekdir. İngiltere, Amerika, İtalya gibi büyük devletler bu-

na dikkat ettikden sonra, içimiz yanmış olan bizler, buna yüz kat dikkat etmeliyiz. Biz Türkiye ahalisini mütecanis görmek isteriz. Bu tecanisi yapacak olan ancak "Dil Birliğidir".

* * *

Bu satırları yazdığım vakit ortada bir Lozan Muahedenamesi olduğunu biliyorum ve yine Lozan Muahedenamesi mucibince, bizdeki ekalliyetlere lisan hususunda, bazı imtiyazlar verildiğini de biliyorum. Kezalik hükümetin, kendisini bağlayan bütün muahedenamelere riayet ettiği gibi Lozan muahedenamesinin ahkamına da riayet edeceğini dahi biliyorum. Fakat, bazı hayatî meseleler vardır ki halleri hükümetler değil, milletler deruhde ederler. Alelumum muahedenamelere gönül rızası ile geçmeyen pek çok maddeler vardır ki, hükümetler o maddelere sadık fakat milletler muarrızdırlar. Berlin muahedenamesinin meşhur 44. maddesi parlak bir misal teşkil eder. Bu madde mucibince Romanya Musevileri kanun hususunda diğer Romanyalılar gibi müsavi addedilecek idi. Fakat müteaddid şikayetlere rağmen, Romanya hükümeti imzasına riayet etmemişdir. Viyana'da intişar eden "Nöye Fraye Presse" gazetesi Bükreş muhabiri, müteveffa Kral Karol'a "Niçin Romanya 44. maddeyi tatbik etmiyor?" sualini irad etmişdir. Cevaben Kral "hükümet bu maddeyi tatbik etmek istiyor, fakat milli cereyana karşı duramıyor; bu maddeyi tatbike kalkışan herhangi hükümet, bir dakika bile yerinde kalamaz" demiştir.

Romanya Musevileri, yerli oldukları, vergi verdikleri, askerlik ettikleri, memleketin lisanını bildikleri, elhasıl memleketin kanunlarına riayyet ettikleri halde, hükümet onları Romanyalı addetmiyor idi. Halbuki bizdeki ekalliyetler, bütün hukuku haiz iken, memleketin lisanını öğrenmeğe yani Türkleşmeğe yanaşmıyorlar. Bu ekalliyetlerin mekteblerinden yapılan tedrisat-ı ecnebiyyenin tesiri yüzünden, "Türk ruhlu" değil, "ecnebi ruhlu" efrad çıkıyor. Bu efrad yaşadıkları memleketin ahvalinden tamamiyle bi haberdirler. Bilakis, öğrendikleri ecnebi lisanın memleketinin edebiyatını, coğrafyasını, tarihini bildikleri gibi o

memleketin hayatını, örf ve adatını, meşahirini, kütüphanelerini, gazetelerinin siyasi renklerini ve hatta eğlence yerlerini öğrenirler. Hülasa bunlar, Türkiye'de ruhen Türk değil, tamamen yabancıdırlar. Türkleşmeye yanaşmayanların bu tasviri ilmidir ki, bunu ne rüesa-i ruhaniyye'nin sadakat beyanatı, ne de gazetelerinin vatanperverane makalatı red ve cerh edemez. Bu beyanat ve makalat samimi olabilir. Fakat bunlar tedrisatı ecnebi lisanlarda yapılan memleketlerden çıkan talebenin müstakbel zihniyetleri içün bir garanti olamaz. Bu gibi mektebler, bir nevi "fabrika" dır. Bu fabrikalarda imal edilen zihniyetler, beyanat-ı sadıka, makalat-ı rennane (çok ses getiren makaleler), davat-ı hayriyye ile değişmez. Nitekim peynir gemisi, laf ile yürümez.

Beni bu makaleyi yazmağa sevk eden başlıca amil ikidir: Birincisi memleketim olan Türkiye'nin yükselmesini, ikincisi harb avamilinin tenkisini görmektir. Türkiye'yi yüksek görmek demek, onun her türlü gavailinden (sıkıntılarından) azade olarak bir kitle halinde, terakkiye doğru ilerlemesi demekdir. Bunun içün, kitle pürüzsüz yani mütecanis olmalı. Pürüzlü ve gayrimütecanis kitle, terakkiye engel olur.

Harb avamilinin tenkisi ciheti muhtac-ı izahdır. Harbin bir gün dünya yüzünden kalkacağına kaniim. Bu kaldırmak vazifesini "fikr"in terakkisi deruhde edecekdir. Harbi tevlid eden (doğuran) yahud harbe vesile olan avamilin izalesine çalışmak lazımdır. Bu avamilden biri, büyük kitleler içinde yaşayan gayrimütecanis ekalliyetlerdir. Ben dünya görmüş bir adamım. Mısır'da mazlumlar ile beraber yaşadım. Yirmi bir seneden beri Memalik-i İslamiye ve diğer Asya ve Afrika akvamının ızdırabatını kendi gazetelerinde takib ediyorum. Akvam-ı mezkurenin sinelerinde yaşayan ve temessül etmeyen (benzetilemeyen, izale edilmeyen) ekalliyetler akvam-ı mezkure için felaket teşkil ederler. Bu ekalliyetler, sahte medeniyetçilerin elinde dama taşı gibidir. Biz, bu ekalliyetlerin yüzünden çektiğimizi biliyoruz.

Bu vaziyetten kurtulmak için, ekalliyetleri milliyet dairesinde tecennis ve temsil etmekden başka çare yokdur. Biz bu temsili yapmalıyız. Mustafa Kemal'in ruhuyla taze hayat bulmuş olan Asya ve Afrika mazlum memleketleri, zaman ile kendi

memleketlerinde, temsil ameliyesini tatbik ederek, bu suretle dünyayı alt ve üst eden harb vesilesinden birini tenkis yahud izale etmiş olacaklardır.

Hülasa, bugün bir kitle dahilinde yaşayan muhtelif anasır, kitle dahiline girmeyince, kitle sağlam olamaz, emniyet ile ilerleyemez, rahat yaşayamaz. Geçen hafta Ankara Türk yurdunda irad-ı nutuk eden başvekil İsmet Paşa, bu ciheti açık açığa izah etmişdir.

Evet! Türkiyede yaşayan ekalliyetler, eğer kendi menfaatlerini anlarlar ise, Türkleşmeli ve kendilerini Türkleşme ameliyesine kemal-i samimiyetle tab'i kılmalı. Türkleşmenin bir tek yolu vardır: Türk mektebleri yahud kendilerinde tekmil tedrisatı Türkçe yapılan mektebler.

26- Türk Akademisinin Tesisi Arafesinde Lisanımız [159]

Büyük Millet Meclisinin yedinci senesinin küşadından (açılışından) birkaç gün sonra, baş vekilimiz İsmet Paşa tarafından irad olunan nutkun ihtiva ettiği muhtelif mevzular meyanında, bu sene Türkiye'de bir akademinin tesis edileceğini mübeşşir (müjdeleyen) bir haberde vardır. Akademinin lüzum ve faidesini takdir etmeyecek hiçbir kimse yoktur, zannederim.

Akademinin ihtiva edeceği şubelerin isimlerini bilmiyorum. Fakat bu şubeler, ne olursa olsun, behemehal (mutlak surette) bir lisan ve edebiyat şubesi olacağı muhakkaktır. İşte tesisi arefesinde bulunduğumuz böyle bir lisan ve edebiyat şubesi hakkında, lisanımızın inkişaf ve terakkisine dair arasıra matbuatta gördüğüm yazıları ve ötede beride söylenen sözleri nazar-ı itibara alarak, düşündüklerimi yazıyorum:

1. Mısır'da, Türkçe sözler hakkında araştırmalar yapan Mustafa Nureddin Bey namında bir zat vardır. Bu zatın tedkikat-ı lisaniyesini takip ediyorum. Tedkikatı, lisaniyat nokta-i nazarından kıymetli ve istifadelidir. Geçenlerde bu zatın tedkikatından bir gazetede bahseden diğer bir zat, "artık bundan sonra Türkçede Arabî ve Farisi kelime bulunmayacak, çünkü Mustafa Nureddin Bey bütün ıstılahat ilmiye ve fenniyeyi Türkçeleştiriyor" diyor idi. Bu sözlerin, bir ilim adamı olan Mustafa Nured-

159 17 Teşrinisani 1925 tarihli ve 2549 numaralı "Akşam" gazetesinde. Bu tetebbu 11 numaralı tetebbu ile alakadardır.

din Bey'in ilhamıyla yazılmadığını ve ancak bunların, sahibinin indi bir mütalaası olduğunu zannetmek isterim. Zira, dünyada hiçbir alim yoktur ki, bütün ıstılahat-ı ilmiye ve fenniyeyi bulacak kadar sahib-i kudret ve malumat olsun. Bütün ıstılahat-ı ilmiye ve fenniyeyi bulmak demek, bütün ulûm ve fünûnu anlamak ve bilmek demektir ki, bu da imkan haricindedir. Binaenaleyh medlulu (yazısı) ve manası anlaşılmayan bir kelimenin Türkçe mukabili (karşılığı) nasıl bulunabilir?

2. Şimdiye kadar Türkçeye giren Arabî ve Farisî kelimeleri muhafaza ederek, bundan böyle, lisanımıza bu gibi kelimelerin girmesine müsaade etmemeyi teklif eden başka bir zatın yazılarını gazetede okudum. Bu teklif bir dakika olsun, kabil-i müdafaa değildir. Çünkü lisan, hududu muayyen bir çerçeve içinde sıkıştırılan bir madde değildir. Lisanın bir hayatı vardır. Kelimeler doğar, yaşar, ölür. Bu üç vazifeyi yapan, insanın keyfi ve arzusu değil, belki ihtiyacat ve zamandır. İhtiyaç yüzünden yaratılması zaruri olan kelime doğar; ihtiyaca elverişli olan kelime yaşar; ihtiyacı artık hissedilmeyen kelime eskidikten sonra ölür. Bu teklife binaen Türkçeye idhali tasavvur olunan yeni bir kelimenin Türkçe mukabili bulunmaz ise, onu Arabî yahud Farısî bir kelime ile ifade edemeyecek miyiz? Lisanımızın kapısını bu gibi kelimelere kapar isek, bu tedbir terakkimize (yükselmemize) değil, tedennimize (gerilememize) yardım eder. İddiamı bir misal ile tasvir edeyim:

Harb-i Umumi ibtidasında (başlarında) Darülfünunumuz için Almanya'dan celbolunan elsine-i samiye mukayeseli sarfi müderrisi profesör G. Bergstrasser Bey'in muavinliğine tayin olundum. Müderris mumaileyh ile beraber, Türkçe tasavvuta dair büyük bir tetebbu yazdık. Bu tetebbuda takriben 400 tabir vardır ki, mukabillerini Türkçede bulamadığımız için, onların yüzde seksenini Arapçadan almaya mecbur olduk. Şimdi, artık Arabî ve Farısî kelimelerin lisanımıza idhaline (girmesine) müsaade edilmediği için, tasavvut ve ulum-u saire Türkçeye girmesin mi? "Terakki etmeliyiz, ilim sahibi olmalıyız" sözleri nerede kaldı?

Ben müteaddid (çeşitli) defa yazdığım gibi, sadelik taraftarıyım mesela "Bahr-i Siyah, muharrik gaz" denecek yerde "Karadeniz, Boğucu gaz" demeli. Fakat Türkçe mukabili bulunmayan, yahud bulunup da tamamıyla manayı ifade etmeyen kelimeler için ne yapmalı? Bir lisanı millileştirmek için evvel ba evvel, o lisanı zenginleştirmeli. Bu ameliye bittikten sonra, gayri Türk kelimeler kendilerinden sakıt olur (ortadan kalkar). Aksi takdirde, "yapmak" değil "bozmak"tır.

Dünya baş döndürücü bir sürat ile ilerliyor. Bizde tedris olunan ve olunmayan ulum ve fünun günden güne tekamül ediyor. Her ilmin bir sürü tabirat ve ıstılahatı vardır. Avrupa'da bu tabirat ve ıstılahat, bir lisandan diğer bir lisana geçtiği vakit, muatiyat-ı lisaniye dairesinde geçer. Mesela felsefede müsteamel (kullanılan) "mefhum" tabirini, biz Fransızcadan aldık. Fransızcada "Concept"dir. Fransızlar da, Almanlardan almışlardır. Almancası "Begriff"tir. Fransızlar, bu kelimeyi Fransızcada, bulamadıkları için, Latinceye müracaat etmişlerdir. Bizim latincemiz, Arabî ve Farisidir.

3. Türkçeyi Arabî ve Farısî terkiblerden vesaireden tecrid etmek fikri taraftar kazanmıştır. Ben de, bir şart ile buna tarafdarım. Bu şartda, gramer kitablarında, tekmil Arabî ve Farısî terkibleri vesaireyi bulundurmak, talebeye öğretmek, buna dair pek çok temrin (alıştırma) yaptırmak ve fakat yazı işlerinde istimal etmemektir. Bu şarta riayet edilmez ise, yarınki nesil, değil eski Türkçeyi, hatta zamanımızın Türkçesini anlayamayacak ve istikbalini hazırlayamayacaktır. Yunanca gramerlerde, eski Yunancaya aid kavaid ile onlara taalluk eden temrinler mevcuddur. Talebe bunları, eski Yunancayı anlamak için öğrenir, fakat yeni Yunancada istimal etmez.

Lisan ve edebiyat akademisinin iştigal edeceği başka mevad meyanında imla, gramer, lügat maddeleri ön safda bulunacaklardır. Bu üç maddenin, bulundukları vaziyet-i hazıraları hakkında fikirlerimi beyan edeyim.

İmla – Bugünkü imlamız tam bir anarşi içindedir. Islahı lazımdır. Bunun ıslahı çaresi – yine fikrime göre- birkaç ay evvel neşr ettiğim "Türkçede Arabî ve Latin harfleri ve imla meseleleri" eserinde uzun uzadıya yazdım.

Gramer – Gramer tabiri bizde mevcud değildir. İlmi ve şumullü olan bu tabiri kabul etmeliyiz. Gramerin birer kısmı olan sarf ve nahivin iki muhtelif gramer olduğunu zannedenler çokdur. Pek çok defa "sarfı öğrendikten sonra nahive hacet yoktur" diyenleri işittim. Halihazırda grameremiz, Arapça sarf ile Fransızca gramerden husule gelmiş bir halitadır (karmadır). Gramerimizde mantık yani ruh pek azdır. Gramere kavaid (kurallar) tespit edildiği vakit konuşulan lisana pek az ehemmiyet verilmiştir. "Lügatül aben kenz semin" yani "ataların lisanı kıymetli bir hazinedir" sözleri, lisaniyatta yabana atılacak sözler değildir. Gramerimiz işlenmediği için, başlıca atideki noktaların tespiti lazım gelir.

1- Tenkit. Halihazırda tenkid, Fransızca tenkidin taklididir. Malumdur ki tenkit, kıraati ahenk dairesinde teşkil edebilmek (kolaylaştırabilmek) için icad ve kabul edilmiş işaretler olub, muhtelif lisanların bünyelerine göre değişir. Almanca tenkit, Fransızca tenkide benzemez. Kezalik Türkçenin bünyesi itibariyle, kendisine göre bir tenkit lazımdır.

2. Alelitlak (mutlaka) marife (belirtili isim) ve nekre (belirtisiz isim) kavaidinin (kurallarının) tesbiti,

3. Mürekkeb isimlerin (isim tamlamalarının) vaziyetinin tevzih ve tespiti

4. Terkib-i izafilerin kavaidinin marife ve nekreye göre tesbiti,

5. Terkib-i vasfilerin (sıfat tamlamalarının) kavaidini tesbit etmek için sıfatın tarifinin şamilen tevzihi,

6. Kail (söyleyen) ile failin (yapan) mutabakatının tespiti,

7. Mefu'l-ü mutlak'ın ve nakli istimalinin tespiti.

8. Fiillerde şuhudi ve nakli istimalinin tespiti.

9. Fiillerin aldıkları mefullerin cinslerinin tesbiti.

10. Efâl-i gayri kıyasiyenin tesbiti.

11. Edevatın gramer nokta-i nazarından mevkilerinin ve vazifelerinin tesbiti.

12. Gramerin lüzumsuz kavaidden kurtarılması, ilaahir.

Balâda tadad ettiğim on iki noktayı, hergün gördüğüm yazıları tedkik ettikten sonra kayd ettim. Bu tam manada bir tezebzübdür (karışıklıktır) Buna nihayet verecek olan ancak selahiyetdar, kudretli ve sahib-i vukuf bir akademidir.

Lügat – Lügatden maksad kelimeler ile o kelimeleri ihtiva eden lügat kitabıdır. Kelimelerin intihabı (seçilmesi) meselesi mühimdir. Türkçenin yalnız İstanbul Türkçesinden ibaret bulunduğunu zannetmek doğru değildir. Türkçe kelimeleri, Türkçe konuşulan her tarafda, velevki memleketin haricinde olsun, aramak. Türkçede bulunmayan kelimeler ile ıstılahları, Arapça ve Acemceden -kıyafet-i asliyeleri ile- almak zaruridir, bu ameliye bittikten ve imla meselesi halledildikten sonra, lügat kitabı meydana gelmiş demektir.

Buraya kadar yürüttüğüm mutalaatın, meselenin ancak bir kaba taslağından ibaret olduğunu söylemeye hacet yoktur.

27- Museviler ve Türkçe [160]

Ara sıra bilhassa son zamanlarda Türkiye Musevilerinin Yahudice – İspanyolca hakkında matbuatta bir takım yazılara tesadüf edildikde ve bu yazıların kaffesinde, Türkiye Musevilerinin artık bu lisandan vazgeçerek Türkçeyi kabul eylemeleri lüzumu ileri sürülmektedir. Bu lüzumun tam yerinde olduğunu artık kimse inkar edemez.

Yahudice-İspanyolca meselesinin bu suretle mevzuubahs olmasından bilaistifade, bu lisanın ne için şimdiye kadar Türkiye Musevileri tarafından kullanıldığının ve Türkçenin ne için yerini alamadığının sebeplerini tarih nokta-i nazarından tedkik edelim.

Malumdur ki lisan, bir zümre ya da mütecanis bir milletin efradı arasında mübadele-i efkara (fikirlerin yayılmasına) yarar bir vasıtadır. İctimaiyyat nokta-i nazarından lisanın tesiri büyükdür. Bir lisanı benimsemek yahud terk etmek başlı başına olmayıp belki bir takım avamilin işidir. İşte Yahudice-İspanyolcanın benimsenmesi yahud terki meselesi, bu nokta-i nazardan tedkik edilmelidir.

İspanya kralı Katolik Ferdinand ve karısı İzabella, 1492 senesinde İspanya'da bulunan Musevileri tard etmişlerdir. O zaman Türk Sultanı Bayezid-i Sani, idi. İspanya matrudlarından (tard edilen, kovulan) büyük bir kısmı Türkiye limanlarına ve bilhassa İstanbul ve Selaniğe gelerek orada tevattun etmişlerdir.

---

160 5, 8, 11 Kanun-ı evvel 1924 tarihli "Akşam" gazetesinde.

Türkiye idaresine yeni geçmiş olan Selanik ve İstanbul'da Yunanca mütekellim bir Musevi cemaati var idi. Türkler, zabt ettikleri yerlerin ahalisine tam serbesti vererek dinlerine taarruz etmedikleri gibi, lisanlarınada taarruz etmemişleridir. İşte, bunun içindir ki İstanbul'da, Selanik'de Yunanca, İspanyolca ve bir müddet sonra Portekizce ve İtalyanca konuşan Musevi cemaatleri teşekkül etmişdir. Yine ictimaiyyatın temsil düsturlarına tevfikan, İspanyolca konuşan kesim, adedleri az olup Yunanca, Portekizce ve İtalyanca konuşan kesimleri temsil ederek umumi lisan İspanyolca olmuştur.

Museviler, Türkiye'ye geldikleri vakit sahil olmayan Bursa, Edirne gibi mühim şehirlerde Musevi cemaatleri mevcud olup, eski lisanları Yunanca idi. Fakat İspanyol unsurunun oralarda yerleşmesi üzerine, bu cemaatler dahi zamanla İspanyollaşmışlardır.

İspanya'dan ve bilahare İtalya ve Portekiz'den Türkiye'nin büyük merkezlerine gelen Museviler, mürur-ı zaman kendilerine mahsus mahalleler teşkil ederek, oralarda gruplar halinde yaşamışlar ve lisanlarıyla örf ve adatını muhafaza etmişlerdir.

İspanyol Musevileri ekseriyet itibariyle ticaret ile iştigal ettiklerinden ticaretlerine yeni mahrecler bulmak için, Musevi kesafatları çok olan İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir, Bursa, Rodos gibi yerlerin Musevileri bu şehirlerin civarına gitmişler ve mürur-ı zaman ile küçük küçük yeni cemaatler teşkil etmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu sebeple İstanbul'dan, Şark-i Trakya; Edirne'den, garb-i Trakya; Selanik'den, Makedonya; Bursa'dan, Marmara denizi sevahili; İzmir'den, eski Aydın vilayeti; Rodos'dan, kendisine nazır Anadolu sevahili Musevi cemaatleri meydana gelmişdir.

Böyle teşekkül etmiş olan küçük cemaatlerin efradı, Türk mahalleleri arasında dağınık bir halde yaşıyorlar idi. Büyük ve küçük cemaatler teşkil etmiş ve Türkçeden gayri lisandan mütekellim olan bu İspanyol Musevileri'nin erkeklerinin vaziyeti, kadınlarınınkinden farklı idi. Erkekler, işleri itibariyle çarşılara gitmek mecburiyetinde olduklarından iyi kötü Türkçe öğreni-

yorlardı. Hanelerde emrar-ı hayat eden (hayat süren) kadınların hali ise, kesafetleri az ve kesafetleri çok olan cemaatlere göre değişir. Türk mahallelerinde dağınık yahud karışık bir halde yaşayan kadınlar ve çocuklar, ictimaî düsturlara tevfiken, ve farkına varmadan, hoş ve zengin tabirler ile dolu avam Türkçesini, hemen hemen Türk telaffuzuyla konuşurlar ve İspanyolcalarını koyu bir Türkçe boya ile boyarlar. Musevi kesafeti çok olan mahallelerde kadınlar ve çocuklar, toplu bir halde yaşadıklarından ictimaî düsturlara tevfiken, daima Yahudice – İspanyolca ve nadiren Türkçe konuşurlar. Ben bu farkları vaktiyle eski Aydın vilayetinin muhtelif yerlerinde yerleşmiş olan küçük Musevi cemaatleri ile Rodos Yahudi mahallesinde sakin Musevilerin efradında müşahade ettim.

Acaba bu halin izalesi içün bir çare bulmak, yani Musevi hanelerinin dahilinde ve haricinde Türkçenin istimali mümkün değilmi idi?

Ben bu suale cevap vereceğim.

Ecnebi bir lisan konuşan bir hanenin başka bir lisan idhal etmek ve başka lisandan istifade ettirmek için, yalnız konuşulan lisan değil, okunan ve yazılan lisan da elzemdir. Zamanımızda Musevi hanelerine Fransızcayı idhal edenler, bu lisanı mektebde tahsil eden birader ve hemşireler ile bu gibi mekteblerden çıkıp teehhül eden (evlenen) erkek ve kadınlardır. Bu hanelere ne için Türkçe, yahud İngilizce, yahud başka bir lisan giremiyor ? çünkü, bu lisanları aynı hanelere idhal etmek için hazırlanmış kimseler yoktur. Bu gibi kimseleri hazırlayan mektebdir. Mekteb ise kitab ile kitab ise matbaa ile kaimdir.

İspanya'dan Türkiye'ye gelen Musevilerin, bu memlekete pek çok nafi şeyler ve malumat getirdikleri malumdur. Halbuki bunların Türkiye'ye getirdikleri en büyük nimet matbaa idi. Bir defa düşünülsün. Matbaanın tertibat aksanını icat eden meşhur Gutenberg 1450 senesinde ilk tecrübelerini yapmış iken 1493 de Avrupa'nın pek çok yerlerinde henüz matbaanın bulunmadığı bir zamanda İstanbul'da ve iki üç sene sonra Selanik'de matbaa var idi. Bayezid-i Sani zamanında İstanbul'da ve Selanik'de on-

dokuz ve Selim-i evvel zamanında, otuzüç kitab basılmıştır. Bu kitaplardan en çoğunun ilk sahifelerinde "Sultan Bayezid-i Sani saltanatının gölgesi altında", "Sultan Selim-i evvel saltanatının gölgesi altında" İbranice cümleleri yazılmıştır. Bundan başka tab edildiği sene malum fakat matbaanın ismi mechul olan on yedi kitab daha basılmışdır. O zaman İstanbul'da üç, Selanik'de bir matbaa var idi. Bu matbaalarda İbranice, Latince, Yunanca eserler basılır idi. Sultan Süleyman Kanuni zamanında Yahudice hurufu ile Acemistan musevilerine mahsus olmak üzere Acemce Tevrat ve mürur-ı zaman ile, Kırım Yahudileri'ne mahsus olmak üzere İbranice hurufiyle bir İbranice-Türkçe lügat kitabı basılmışdır. Meydanda matbaacılık durup durur iken, memleket, hidmetinden istifade edememiştir. İlk Türk matbaası İstanbul'da İbrahim Müteferrika tarafından, 1726 da yani İstanbulda açılan ilk matbaadan 233 sene sonra küşad edilmiştir. Bu uzun müddet zarfında başka bir lisana malik olmayan Museviler, ister istemez Yahudice-İspanyolca kullanmışlardır. İster istemez diyorum, çünkü mekteblerde Ahd-i Atik'i ve bilhassa Tevrat'ı tercümesi ile beraber okurlardı. Bu adet bugün bile caridir (geçerlidir). Bu çocuklara Tevratın tercümesini okutmak için Kitab-ı Mukaddes'i Yahudice-İspanyolcaya tercüme etmişlerdir.

Bundan başka tefsir ve ahlak kitapları aynı lisana tercüme edilerek basılmış ve yed-i nas'a tevzi' edilmiştir.

Ahd-i Atik'in Yahudice – İspanyolca tercümesi, edebiyat nokta-i nazarından gayet garib bir manzara arz eder. Eski İspanyolcadan başka bir lisan bilmeyen muallimlerin çoğu, bu tercümenin bazı aksamını anlamadan okurlar ve dolayısıyla anlatmadan okuturlar.

İspanya'dan zengin bir malumat hamulesiyle Türkiye'ye hicret etmiş olan Museviler, bu feci ve mecburi gücün, tabiatıyla indirdiği darbelerden dolayı fena halde müteessir olmuşlar ve zaman ile rehberleri ve müttefiklerinin vefatıyla, eski parlaklık zamanlarını gayb etmişlerdir. Bu eski parlaklığı, bir devr-i inhitat takip etmeğe gecikmemişdir. Milletlerin hayatlarında zuhur eden vekayi, gayri muntazır bir hadise yahud vaka-i mezkurenin intişarına veren şahsın kıymeti yüzünden, o milletler

saadet yahud felakete doğru sevk olunur. Esasen inhitata başlamış olan Türkiye Musevileri bir şahsın zuhuruyla sür'at ile uçuruma doğru yürümüş ve koyu bir cehalet ve taassub örtüsüyle bürünmüş kalmışlardır. Bu şahıs kendisinden evvel çıkmış pek çok kimseler gibi, "Mesih"im diye ortaya çıkan Şabatay Sevi namındaki bir adam idi. 1629-1676 da yaşamış olan bu adam, İzmir'de doğmuştur. Şabatay Sevi, gayet yakışıklı, güzel sesli olduğundan, esrarengiz etvar ve hareketleriyle pek çok tarafdar kazanmış ve zamanında zuhur eden bazı hadisat da, kendisine inananların adedinin tezyidine (fazlalaşmasına) hidmet etmişdir. Garibdir ki, bu mesihin sui faaliyeti cihan Museviliğini kaplamışdır. Mucize yapabilir iddiasıyla, İstanbul'a gelmiş olan bu adam, Yahudilere hitaben vermiş olduğu bir vaazda, artık mesihin kendisi olduğunu, Arz-ı Filistin'in kurtuluş günü geldiğini söylemiş ve dünya işleriyle meşgul olmamalarını tavsiye etmişdir. Zamanın Galata İngiliz tüccarı, Yahudi tüccarından alacaklarını istedikleri vakit, bu sonuncuların "Mesih" geldiği için, artık borçlarını vermeyeceklerini söylemeleri üzerine İngiliz tüccarı, İngiliz sefiri vasıtasıyla hükümete şikayet ve mesihi habs ettirmişlerdir. Diğer tarafdan, Şabatay Sevi'ye tarafdar olmayan Museviler, onu ihtilalci diye göstererek hükümetten tedibini istemişlerdir. Huzur-ı padişahîye çıkan Şabatay Sevi, mucize yapmakdan izhar-ı acz ettiği için, idama mahkum edilmiş ise de İslamiyeti kabul etmekle başını kurtarmışdır. Dünya Museviliğini alt üst etmiş olan bu adamın bırakmış olduğu izler , kolay kolay zail olmamış ve Musevilik bu vakanın oynadığı sahneyi bizzat görmüş olan Türkiye Yahudileri, takriben iki asır kadar zilal (hor ve hakir) cehalet ve taassub altında kalmış gitmişdir.

İkinci Sultan Mahmud zamanında memleket yeniçeriler gailesinden kurtuldukdan sonra, terakki yolunu tutmuş ve maarife ehemmiyet vermekle beraber ilk defa olarak memleketin ittihad-ı anasır siyasetini takib etmiştir. Memleketin bu teali hareketine karşı gösterdiği say (çalışma) ve gayret, Musevileri tamamiyle lakayd bırakmışdır. Bunların cehaleti, taassubu o kadar katmerleşti ki "dil"i "din"den ayıramıyorlardı. İndlerinde ecnebi bir "dil" öğrenmek ecnebi bir "din"e salik olmak demekti.

Türk hükümeti Türkiye Musevilerini terakki yoluna doğru yürümeye davet etmiş ise de bunlar, kara cehalet ve kaba taassub saikasıyla hükümetin davetine icabet etmemişlerdir. İddialarımı vesaik ile isbat edeceğim.

1 – Tıb Fakültesi (eski Tıbbiye mektebi) bundan 96 sene evvel küşad edilmişdir. Küşadından ancak 34 sene sonra ilk Musevi genci o mektebe kayd olunmuştur. Fakültenin bir asırlık müessese olmasına göre oradan mezun Musevi doktorların yüzü tecavüz etmiyor ki bu aded akall-ı kalildir (çok az).

2 – Bundan 83 sene evvel küşad edilen ebelik kurslarına Musevi ebeleri dahi davet edilmiş ise de, icabet eden olmamışdır. Hükümetin bu babdaki davetnamenin metni ehemmiyet itibariyle ber vech-i zir aynen nakl ediyorum:

"Hahambaşı

Ebelik fenninde mahareti olarak bundan bir sene mukaddem (evvel) celb ile Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de yeni nefer-i kabileler mahal-i mahfide (gizli örtülü mahalde) ilel-i rahime (rahim hastalığı) ile malule (hastalıklı kadın) olan taife-i nisanın aletlerini badel muayene nöbetçi olan tabib ile bilmüşavere ve devasına dikkat etmekde iseler de bu taraflarda mevcud milel-i selase ebeleri haftada iki gün mekteb-i mezkurede mahal-i mahsuslarına gelüb mezkur kabileler hazır oldukları halde zükurdan (erkeklerden) kimesne bulunmayub ancak muallimin-i mektebden fenn-i mezkurda maharet-i kamilesi olan etıbbadan biri, cem olan ebe kadınlara Türkçe anlayabilecekleri kadar evvela ameliyatını tedris ve badehu muallim-i mersum (söz konusu muallim) taşra huruc ile mesfuretan-ı ebe kadınlar (söz konusu ebe kadınlar) Avrupa'dan celb ile elyevm mevcud olan hamile avret (kadın) modellerini ve dun-u günden dokuz ay on güne varıncaya kadar rahm-i maderde (ana rahmi) bulunan ceninleri resm-i mücessemlerini ve atmış nev'iden ceninin rahm-i maderde vaz'ı resimlerini ve tasvir-i mesele zımnında güderiden (geyik derisi, meşin) veled-i mesnû (maket bebek) ve avretlerini hamil (yüklü, gebe) tevlid eyledikleri (doğurtma) keyfiyatı mezkur ebe kadınlara bilairae tarif ve talim ve layıkıyla tefhim

ve hin-i tevlidde (doğum anında) mübtela olabilecekleri ilel ve imraz alamatı ile tedris olunub iktiza eden mualecesi (ilaç yapma veya kullanma) mühimma imkan tarif olunacağı ve tedris eyledikleri mahalde ricalden asla kimesne bulunmayub mehazir-i Şer'iye-i saireden (şer'i mahzurlar) dahi vikaye (koruma, esirgeme) kılınacağı ve bilcümle ebe kadınlar ve mezkur ebe karılar vasıtasıyla derece-i maharetleri tebeyyün (beyan etme) ederek usulüne tatbiken izin ve ruhsatname verilmedikçe asla ebelik etmeyecekdir diye neşr olunduğu suretde ebelikten kat'a behresi (pay, hisse) olmayub hemen iskemle sahibesi bulunan kadınlar gelmeyüb feragat edecekleri ve etmedikleri halde zecr (yasak etme) ve men' olunarak saye-i merhametvaye-i hazret-i Zıllullahi'de İbadullahı zarardan vikaye (koruma, esirgeme) ile cümleden isticlab-ı da'vat-ı hayriyye kılınacağı ve bu takdirce bazı ebelikde meşhure olan kadınlar gelmedikleri suretde maruzzikr haftada iki gün gelenler hiç olmaz ise resm-i mücessemlerini görmüş idüğünden meşhure-i mezkureden ziyade bileceğinden ve birkaç dersde bulunub görmüş olanlar bulunmayanlardan alâ malumatlı olacağından her vechle gelmeyenden gelen beynü'n naas meşhure olub gelmeyenler teh-i dest (eli boş) kalacağı ve meşhure olan üç beş ebeki isim ve şöhretleri ve derece-i maharetleri malum idüğünden onlardan sarf-ı nazarla ancak beynünnas-ı meşhure olan kabileler bazı güne muhtace olduğu dakayık-ı fenni (dikkat gerektiren fen) bilmeyübde bilaihtiyar ve istifade ile noksanını tekmil etmek mümkün iken kendisinin şöhret-i kezibesine mağruren bilmediği dakayiki tahsilden mücanebetle (kaçınmakla) İbadullahı izrar eylediği halde lazım gelecek mertebe-i tazizi ve fi mabad ebelik sanatına müdahaleden men'i ve tahzir edileceği (sakındırılacağı) ve Asitane-i aleyhimde bulunan bilcümle ebeler bir kere gelüb, deftere kayd olunmak ve bundan böyle okunacak derste bulunmak ve hiç mektebe gelmeyüb yazılmayan kadınlar yeniden ebelik davaları eder ise itibar olunmayacağı keyfiyatı cümleye ilan olunması ser etibba-i hazret-i şehriyari semahatlü (cömert) efendi hazretleri tarafından bittakrir inha ve istizan olunmuş olduğundan keyfiyet Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliyeye leddü'l havale

vaka' ol vechle mevcut bilcümle ebeler dakaik-i fenni bilmeyüb İbadullah'ın evlad ve iyallerini telef ve meşakkate düçar etmekde olduklarından fenn-i mezkurun ilmiyesi tahsil ve ameliyesi dahi resm-i mücessemenin Avrupa'dan ebe karılar vasıtasıyla irae (gösterme) ve tefhim (anlatma, bildirme) olunması lazımeden bulunmuş olduğundan bir minval-i meşruh fenn-i mezkurda maharet ile meşhure olanlardan maadasının mekteb-i mezkure gelüb mahal-i mahsusda ol vechle dakayık-ı fenni tahsil ve cümlesinin isim ve şöhretleri kaydolunarak derece-i malumatlarına nazaran izinname-i ruhsat tezkeresi verilmek ve mekteb-i mezkure gelmeyüb ismini kayd ettirmeyen ve derste bulunmayan ve yed'inde izinname olmayan ebe kadınlara itibar olunmamak üzere keyfiyetin lazım gelenlere babuyuruldu bildirilmesi meclis-i vala-i mezkur ve meclis-i ali-i umumide müzakere ve tensib olunarak hakipay-i hümayun hazret-i şahaneden leddü'listizan olvechle icrai iktizası hususuna idare-i seniyye-i cenab-ı mülükane dahi taallik ve şerefsudur buyurulmuş ve keyfiyet Ermeni ve Rum ve Katolik patriklerine babuyuruldu bildirilmiş olmağla sen dahi keyfiyatın milletine neşr ve ilanına mübaderet (bir iş yapma) eyleyesin"

20 Safer sene 1258.

3 – Galatasaray Lisesi 1868de açılmıştır. Lise müdürü Mösyö dö Salve'nin Revü de Mond (Revüe des deux Mondes) mecmuasının 1874 senesinin Teşrinievvel tarihli nüshasında bu mekteb hakkında malumat verir iken Musevilere dair ber vechi zir idare-i kelam ediyor idi:

"Vaktiyle engizisyonun tard etmiş olduğu kısmen İspanya'dan gelmiş olan Museviler bir aralık kendilerinin maruz kaldıkları dini adem-i tesamuhu (dini musamaha) muhafaza ederek çocuklarını hristiyanların idaresine tevdi (teslim) edilmiş olan bir İslam mektebine göndermeğe bir türlü karar vermiyorlardı. Bunlardan en az mutaassıb olanlar mezhebdaşları için İbranilerin dini evamirine tevfikan ayrı yemeklerin izhar edilmesini (hazırlanmasını) taleb etmişlerdi ki bu hal, esas itibariyle

mektebe idhal edilmesi matlub olan vahdet-i anasır (milletlerin birleşmesi) fikrini işkâl (güçleştirme) ve ihlal edecek idi.

Balâda Musevilerin vaziyet-i fikriyeleri hakkında gösterdiğim üç vesikadan maada bir de cemaat itibariyle aynı sahadaki vaziyetlerini gözden geçirelim. Bu vaziyetin parlak olmadığını atideki noktalar tayin eder:

1 – 1860 senesinde Yahudice – İspanyolca olarak İstanbulda intişar eden "Journal İzrailiyat" gazetesi sahibi Hazekiyel Gabay Efendi (bu zat elyevm intişar etmekde olan "El Telgrafo" gazetesi sahibi İsak Gabay Efendi'nin pederi idi) çocukluğunda Türk mektebine devam ettiği için taşlanmışdır.

2 – 1862'de Hasköy'de Piri Paşa'da İbraniceden başka Türkçe ve Fransızca tedris edilmek üzere bir mekteb açan meşhur banker Kamonto (sahih telaffuzu Kamondo) mektebinin programına yabancı lisanlar idhal ettiği için mutaassıb hahamlar tarafından aforoz edilmişdir.

3 – Alyans İzrailiyyat, mekteblerini açmağa başladığı vakit, Türkiye Musevi cemaatlerinin kuvvetli mukavemetlerine maruz kalmışdır. Hele Kudüs hahamları Alyans aleyhine kaleme aldıkları bir afaroznameye dini bir renk vererek onu dinin emr ve nehy ettiği maddelerden bahis bir kitabın sonuna zeyl suretiyle derc etmişlerdir. Alyans, cehalete karşı mücadele açmış, dini batırmağı istihdaf etmediğini (amaçlamadığını) isbat içün açtığı mektebleri, aynı zamanda ibadethane olarak ittihaz (kabul) etmiş idi. Bu suretle Alyans mekteblerine devam eden talebe sabah dersden evvel, ve akşam dersten sonra, muallimleriyle beraber ibadet ederler idi.

Cehalet ve taassubun bu dereceye kadar varmasına belki taaccüb ve bu hali Türkiye'nin düşkün seviye-i fikriyesine atf edenler bulunabilir. Bu cihetin mukarin-i sıhhat (doğruluğa yakın) olub olmadığını tarih mukayesesi tayin eder. Küçük bir misal:

Almanya'da intibah devrinin meşhur Luter'in mücadelatı sayesinde 1500-1530'da tesis ettiği malumdur.

Almanya; Darülfünunlarıyla, mektebleriyle, matbuatıyla, hürriyetiyle, medeniyetiyle ilerlediği halde bu memleketin Musevileri mahzen (sadece) taassub yüzünden bu hareketten tamamıyla uzak kalmışlardır. Onların istimal eyledikleri (kullandıkları) lisan Yahudice-İspanyolca gibi Yahudice-Almanca idi. 1779da meşhur Musevi mütefekkir Mendelson, Tevrat'ı Almancaya tercüme ve ta'b ettiği vakit bazı Alman Musevi cemaatleri bu tercümeyi hâvî (içeren) kitapları yasaklamışlardır. Almanya, terakki sahasında yürümeye başladığı zaman Alman Musevilerini aynı sahada yürümeye belki davet etmemişler idi. Alman Musevileri bundan dolayı bir dereceye kadar mazur olabilirler. Fakat Türkiye Musevileri hakkında bu hal varid değildir. Çünkü Türkiye, velev geç olsun terakki sahasında yürüdüğü vakit Musevilerini aynı sahada yürümeye davet etmiş ise de, bunlar bu davete icabet etmemişlerdir. Almanya Musevileri, Almancayı benimsedikleri zamanlardan beri Almanya irfanen milel-i saireye faik olduğu gibi, Alman Musevileri dahi, irfanen cihanın sair Musevilerine faik olmuşlardır.

* * *

Zaman yürür ve onun ile beraber, fikir dahi ister istemez yürür. İlerleyen dünyaya karşı seyirci bir vaziyette kalmak gayri tabii bir haldir. Taassub sükunet bulunca ve karışmış fikirler yatışınca, terakkinin semeresinin iktitaf zamanı (meyve toplama) gecikmez. İşte, gözlerini aydınlığa açmağa doğru teşebbüs etmiş olan Türkiye Musevileri, Türkçe öğrenmeye çalışmışlardır. 1889'da İzmir'de İbranice huruf ve Türkçe ibare ile "Üstad" namında bir gazete intişar etmiş, iki sene devam edebilmiştir.

Bu gazetenin sahibi, müdürü ve muharriri İstanbul hahamhanesi sabık kapı kahyası Moiz Fresko Efendi idi. Bu zat bilahare İstanbulda Rüşdiye derecesinde küşâd edilen ve tekmil tedrisatı Türkçede yapılan Şule-i Maarif (Bilgi, bilim ateşi) namındaki Musevi mektebinin müdüriyetinde bulunmuş ve Türkçenin tamimine (yaygınlaştırılmasına) yardım etmiştir. Bir müddet

sonra İstanbul'da, Selanik'de, İzmir'de "Tamim-i Lisan-ı Osmaniye Cemiyeti" namıyla Museviler tarafından bir cemiyet tesis edilmişdir. Abdülhamid-i sani zamanında "cemiyet" kelimesi kelimat-ı muzırra listesine dahil olduğu için Tamim-i Lisan-ı Osmani Cemiyeti dağıtılmışdır. Yine aynı zamanda İstanbulda Avram Danon Efendi'nin himayesi altında bir haham mektebi açılmıştır. Bu mektebde okunan Ahd-i Atik, Talmud, Tefsir tercümesi Türkçe idi. Bu mekteb, Harb-i Umumi'den evvel kapanmıştır. Bu münferid teşebbüsler mazhar-ı teşvik olmadığı için Museviler arasında Türkçe layıkı vechle ilerleyememişdir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı tarihi olan 1908den sonra Türkiye'de ruh-ı milli uyanmağa ve hükümet, Türkleştirmek siyasetinin lüzumunu anlamağa başladığından, Musevi mekteblerinin programına, Türkçe lisan dersine ilave olmak üzere, Türkçe olarak Türk coğrafyasını ve Türk tarihini idhal etmişdir. Harb-i Umumi'yi takib eden mütareke esnasında, İstanbul'daki milel-i gayrimüslime mekteblerinden Türkçe tard edildiği halde Mekteb-i Museviye'de yerini muhafaza etmişdir. Elyevm, Mekteb-i Museviyede 1908 senesinden sonra da Türkçede tedris olunan mevad (şeyler) okunmaktadır.

Ve şimdi ?!

Türk ordusu Yunanlıları İzmir'den denize döktüğü gün, "Tarih" kararını vermişdir. Eski Türkiye yerine tamamiyle yeni bir Türkiye yani ne istediğini nereye gittiğini bilir, merhum Ziya Gökalp Beyin çizdiği izleri takip ve müsbet bir ilim haline girmiş olan İctimaiyyat düsturlarına kuvvetle itimad eden bir Türkiye kaim olmuşdur. Yeni Türkiye, gayrimüslim vatandaşların Türkleşmesini ister. Çünkü bu, hakkıdır. Türkleşmek bilhassa lisan ile olur. Lisan, en kuvvetli köklerini ancak hane içinde salar. Fakat, lisanın haneye girmesi içün, behemahal mektebden geçmelidir. Mektebden geçmeyen lisan, zayıf ve gayri müessirdir. Gayrimüslimler meyanında bulunan Türkiye Musevilerinin Yahudice-İspanyolcası, Bulgar ve Sırp Musevilerinin Yahudice-İspanyolcaları gibi sönüyor. Bu lisan Bulgaristanda, Bulgarca ve

Sırbistanda, Sırpça menfaati lehine fakat Türkiye'de Türkçe olmayan bir ecnebi lisan menfaati lehine sönüyor. Türkiye Musevilerinin Türkleşmemesi için artık hiçbir sebep yokdur. Hatta bunların Türkleşmesi bir "zaruret-i tarihiyye"dir.

28- Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümesi [161]

Kitab-ı Mukaddes'in ilk Türkçe tercümesi Lehistan'dan İstanbul'a geçtikten sonra ihtida ederek Ali Bey ismini almış bir Lehli tarafından, miladın 1666 senesinde yapılmıştır. O zaman İstanbul'da henüz Türkçe kitap basan matbaa yoktu. Binaenaleyh Kitab-ı Mukaddes'in müsveddesi, kimbilir e suretle ve münasebetle, Leiden Darülfünun'u kütüphanesi depolarında bir buçuk asır kadar mahfuz kalmıştır. Ondokuzuncu asrın rub'u-i evvelinde (ilk çeyreğinde), müsteşrik Bern Van Diez Leiden'in zengin kütüphanesini ziyaret ettiği sırada, müsveddeyi keşfederek tashihini deruhde etmiştir. Fakat, mumaileyh 1825'de işini ikmal etmeden vefat ettiğinden, Paris Elsine-i Şarkiyye (Doğu dilleri) muallimi Kieffer (Kifer) tashihin mabadını takip ve ikmal etmeye muvaffak olmuştur. Kifer'in tashihini Redhouse (Redhauz) ve 1862'de bu sonuncunun tashihini Doktor Herrick (Herik), Doktor Weekly (Vekli) (ve vekili) Konstantiyan Efendi'den mürekkeb bir komisyon gözden geçirmiştir. 1870 senesine gelindiğinde Kitab-ı Mukaddes'in Arabî hurufuyla olan Türkçe tercümesi, Paris'te tab olunmuş ve o tarihten beri İstanbul'da tab olunmaktadır.

Elyevm Arabî, Yunan ve Ermeni hurufuyla matbu Türkçe Kitab-ı Mukaddes tercümelerinin esası bir, yani yukarıda zikri geçen komisyonun musahhih tercümesinin aynıdır. Kitab-ı Mu-

161 14 Mart 1918 tarihli ve 35 numaralı "Yeni Mecmua"da.

kaddes'in Türkçe tercümesi, İngiliz ve Amerikan Bible (incil) şirketleri tarafından her sene ve Mezamir, Eyüp, Emsal-i Süleyman gibi Kitab-ı Mukaddes'in bazı aksamı da senede birkaç defa tab olunmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'in bu Türkçe tercümesinden maada, bir de Kitab-ı mezkurun (söz konusu kitabın) en büyük kısmını teşkil eden Ahd-i Atik'in Çağatay-Tatarca tercümesi vardır ki, beş kitaptan ibaret olan Tevrat kısmı 1836'da İbrani hurufuyla İstanbul'da ve on dokuz kitaptan ibaret olan diğer kısımları 1841-42'de kezalik İbrani hurufuyla yine İstanbul'da basılmıştır. Ahd-i Atik'in Çağatay-Tatarca tercümesi, Kırım Musevi Karain[162] hahamları tarafından yapılmıştır.

Bu malumatı verdikten sonra, İngiliz ve Amerikan Bible şirketleri tarafından tab olunan Kitab-ı Mukaddes'in hangi lisandan Türkçeye nakl edildiğini tedkik edelim: Bu şirket tarafından tab edilen kitapların baş tarafında "İbrani, Keldani[163] ve Yunanî lisanlarında tercüme olunmuştur" fıkrasına tesadüf olunur.

Kitab-ı Mukaddes'in hangi lisanlardan tercüme edildiğini mutazammın bu son cümlenin muhteviyatı doğru olmakla beraber, Ali Bey'in lisanlarının bu tercümeden yapıldığına katiyetle hüküm olunamaz. Aslen Leh olup ihtida etmiş Ali Bey'in menşei hakkında şimdilik malumatımız yoktur. Leh olmak itibariyle, bu zat ya Musevi yahud da Hristiyan idi. Musevi yahud Hristiyan olmasına nazaran, Ali Bey'in tercüme maksadıyla müracaat ettiği mehazlar değişebilir. Kitab-ı Mukaddes'in ilk Türkçe mütercimin müracaat ettiği eserlerin, hangi lisanlarda yazılmış olduğunu anlamak için, evvelemirde, mütercimin yaşadı-

---

162 Karain kelimesi kıraa kelimesinin cem'i olup "kıraat" kelimesinden müştaktır. İbranice'de Ahd-i Atik'e "mukra" denir. Karaîler, yalnız Ahd-ı Atik'in ahkamına (hükümlerine) riayet ederek mucibince (ve bazen harfiyyen) amel ederler. Karaîlerin mecmu' yüzbin kişiye baliğ değildir. Ekserisi Rusya'nın muhtelif şehirlerinde bulunuyor. İstanbul'da ve Mısır'da birer cemaatleri vardır. Sair Yahudiler ise Ahd-i Atik'in ahkamı ile beraber, ahkam-ı mezkureyi tefsir eden "Talmud"a riayet ve mucibince amel ederler.

163 Keldani lisanı Keldanistan'ın lisanı idi. Eski zamanda Keldanistan Irak'ın cenubunda kain bir memleket olup bilahare Babil'e karışmıştır. Yakın zamana kadar garbî Aramca lehçeye Keldanice denirdi. Halbuki Samiyât bu tabirin yanlış olduğunu ispat etti. Keldenice'nin elifbası yok, halbuki Aramca'nın elifbası vardır. Tarih kitaplarında bu iki tabirin birbiri ile karıştığı vakiadır.

ğı zamana kadar Kitab-ı Mukaddes'imn hangi tarihlerde ve hangi lisanlara tercüme edilmiş olduğunu bilmek lazım gelir.

Latince, Eski Yunanca, Aramca, Eski Ermenice ve buna (benzeyen) başka lisanların tercümelerinden maada (başka) Kitab-ı Mukaddes'in 1517'de Luther zamanında Almanca, 1523'de Fransızca ve 1526'da İngilizce tercümelerine başlanılmış ve bu tercümeler, muhtelif zamanlarda tashihden geçirilmiştir. Rusça ve Lehce tercümeler daha muahhardır (geç dönemlidir). Hristiyanlar tarafından yapılan bu tercümelere mukabil, Yahudiler, Ahd-i Atik'i başlıca Avrupa dillerine tercüme etmekte kusur etmediler. Bundan başka Yahudiler tarafından yapılıp, oldukça eski olan Ahd-i Atik ile Tevrat'ın Arabî ve Farısî tercümeleri de vardır. Ahd-i Atik'in ilk Arabî tercümesi miladın 892-942de yaşamış Sad Yahaga'nın eseridir ki 1546'da İbrani hurufuyla İstanbul'a getirilen ilk Farısî tercümesi, kezalik aynı tarihte İbrani hurufuyla , yine İstanbul'da basılmıştır.

Kitab-ı Mukaddes'in tercümelerine dair yukarıdaki malumatı verdikten sonra Ali Bey'in beray-i tercüme (çeviri amacıyla) müracaat edebildiği mehazları bilmuhakeme arayalım. Ali Bey'in aslen Musevî ve İbraniceye vâkıf olduğu farz olunursa, yukarıda mevzubahs olan Ahd-i Atik ile Tevrat'ın Arabî ve Farısî tercümelerinden de istifade ettiği ve Türkçe'nin, Arap ve Acem lisanlarında daha mürekkeb olmasına nazaran, tercümesinde bu son iki lisanın lügavî ve edebî eşgaline tesadüf edileceği muhakkakdır. Şayet Ali Bey'in aslen Hristiyan olduğu ve tercümesi, Avrupa tercümelerine atfen yapıldığı farz olunsa, tercümesinde Arabî ve Farısî lisanlarının lügavî ve edebî eşgaline tesadüf edilemeyeceği bedihidir. Fakat Ali Bey'in aslen Hristiyan ve İbranice'ye vâkıf olduğu farz olunursa, Ahd-i Atik'in ve Tevrat'ın Arabî ve Farısî tercümelerinden istifade etmiş olduğuna şüphe yoktur. Bu üç faraziyenin sıhhati, Ali Bey'in tercüme müsveddesinin tedkik ve tahlili ile tayin edileceğinden ve elyevm elimizde, ilk mütercimin tercüme mehazlarını ve dolayısıyla, bir dereceye kadar mezheb-i aslîsini öğrenmek kolay değildir. Zaten bu cihet, meselenin derece-i sanisini teşkil eder. Bizim burada asıl tayin etmek istediğimiz, Ali Bey'in tercümesinin

üslubudur. Elyevm mevcud tercümenin üslubu sadedir. Acaba ilk mütercim, tercümesinde sade üslub mu istimal etti? Balâda esamesi zikr olunan ve Kitab-ı Mukaddes'in tercümesini tashihten geçiren zevat meyanında Redhouse'u tanıyoruz. Aslen İngiliz olan bu zat, İstanbul'da senelerce yaşadıktan sonra ihtida ederek Redhouse Mustafa namıyla hükümet memuriyetinde bulunmuş ve biri Türkçe-İngilizce diğeri İngilizce-Türkçe olmak üzere iki lügat kitabı telif ve tab etmiştir. Redhouse'un üslubu lügat kitaplarından anlaşılacağı üzere, sade ve eserleri gayet değerlidir. Acaba bu İngiliz muhtedi, Leh muhtedinin tercümesini lisan cihetinden mi yoksa mana cihetinden mi tashih etti. Bu sual ayrı tercümeyi, tashihten geçiren komisyon azası hakkında da variddir. Fakat dediğmiz gibi bu suallere vesaiksiz cevap verilemeyeceğinden, bu babda kati bir hüküm verilemez. Mamafih bunda muhakkak bir şey varsa, o da Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe tercümesinin lisanı, sade ve nesir lisanıdır.

29- İspanyol Halkiyatında Hayreddin Barbaros ve Kılıç Ali Paşalar

Geçenlerde Kapudan-ı Derya Hayreddin Barbaros Paşa'nın hatıratı ile ilgili muhterem arkadaşım Ahmed Refik Bey'in bu mecmuada yazdığı makale, beni Barbaros ve Kılıç Ali hakkında birkaç söz söylemeye sevk etti. Fransa kralı I. Fransuva'nın Almanya İmparatoru, İspanya kralı Beşinci Şarl'ı mağlup etmek için Sultan Süleyman-ı Kanuni'den muavenet istirham ve padişah-ı zamanın da, Kapudan-ı Derya Hayreddin Barbaros Paşa'yı bu emre memur ettiği malumdur. Barbaros yaptığı pek çok şeyler meyanında, İspanya sahiline dahi tecavüz ederek İspanyolları pek çok sarsmıştır.

Sultan Selim-i Sani zamanında parlamaya başlamış olan ümera-i Bahriye'den Kılıç Ali Paşa, Cezayir muhafızlığı esnasında, Tunus'u zabt etmiş olan İspanyolları bu şehirden tard etmiştir.

Bu iki cesur kapudan, İspanyolları havf ve dehşet içinde bırakmış, isimleri o zamandan itibaren yakın zamana ve belki bugüne kadar esatir (mitoloji, masal) kahramanları gibi ağızdan ağıza geçmiştir.

Küçük çocuk iken evde gürültü ettiğim yahud ağladığım vakit, validem beni susturmak için İspanyolca:

"Viyene Kiniçani Bambarato teva komar" yani "Kiniçani Bambarato geliyor, seni yiyecek" derlerdi. Ben bu cümledeki Kiniçani Bambarato kelimelerini duyunca, umacı gelip beni yiye-

ceğini zannederek hemen validemin koynuna girer idim. Validem beni umacının şerrinden kurtarmak için beni bir yazma, yahud başka bir örtü ile örter ve bu suretle evde gürültünün önü alınır idi. Biraz büyüdüğüm vakit aynı sözleri, ağlayan ve gürültü eden küçük hemşirelerime söyleyerek korkutur ve susturur idim.

Umacı diye kullanılan Kiniçani Bambarato kelimeleri nedir? Bu iki kelime Kılıç Ali ve Barbarato (Barbaros) demektir. Bunun böyle olduğunu ilm-i tasavvut (fonetik ilmi) mutiyatıyla (yardımıyla) ispat edelim. (l,m,n,r) harfleri şube-i sevakıt oldukları için biri diğerinin yerine geçer. o halde Kinicani=Kılıç Ali ismi elde edilir. Kezalik Bambarato'daki (m) yerine (r) va'z olunsa Barbarato ismi elde edilir. Bu son kelimedeki (t) harfine gelince Frenklerin (s,sa) sadası veren harf yerine (t) kullandıkları vakidir. Mesela (Osman) yerine (Otman), (Sur) yerine (Tir) derler. Bu usule tabien Barbarato'daki (t), (s) ve binaenaleyh Barbarato, Barbaraso ve Barbaros olur.

Burada mühim bir sual varid olur. Bu iki kelime, İspanyol halkiyatına İspanya'damı yoksa İspanya'dan Türkiye'ye gelmiş olan ve elyevm (bugün) bile İspanyolca konuşan Yahudi halkiyatına Türkiye'de mi karışmış?

Bunun cevabı, tarih ile ilm-i tasavvut (fonetik ilmi) arasında bir tezad teşkil eder.

Tarihe göre bu iki kelime, Türkiye'de İspanyolca konuşan Yahudi halkının sözlerine karışmış gibi görünüyor. Çünkü İspanya'dan tard olunan Yahudiler, Bayezid-i Sanî zamanında Türkiye'ye gelmişler ve Barbaros ve Kılıç Ali ise Süleyman-ı Kanunî ve Selim-i Sanî zamanında yaşamışlardır.

İlm-i tasavvuta göre, bu iki kelime, İspanya'da halkiyata karışmış gibi görünüyor. Çünkü Kiniçani kelimesi görünüyor. Çünkü Kiniçani kelimesi telaffuz edildiği vakit aksan yani sada kelime-i mezkurenin elifi üzerine (bu elif Kilinçani'deki "ayn" demektir) uzayarak tevakkuf eder. Bu tarz telaffuz ecnebi bir memleketin telaffuzudur. Zira Türkiye'de yaşayanların kaffesi her vakit (Ali) kelimesinin aksanını yani sadasını (ayn) üzerine değil (y) üzerine tevkif etmişler ve ederler.

O halde bu tezadın arası nasıl bulunur? Bunu tarih halleder.

İspanya kralı Katolik Ferdinand ve karısı İzebella'nın emriyle İspanya'dan tard edilmiş olan Musevilerin bir kısmı, hicretin mechul avakıbine (neticelerine, akıbetlerine) maruz kalmamak için, mezheblerini terk ile zahiren Hristiyan ve fakat batınen Yahudi olarak İspanya'da kalmışlardır. İspanya'da kalan ve bu memleketten çıkan Yahudiler arasında aile ve iş münasebeti olduğundan, irtibatlarını idare ve müruruzaman ile İspanya'da kalan pek çok "taklid" Hristiyanlar Türkiye'ye gelerek eski mezheblerine tekrar rücû etmişlerdir. İşte bu müddet esnasında, mevzubahs iki kelimeyi havi cümle Türkiye'ye idhal ve Türkiye'deki Yahudiler tarafından isti'mal edilmiş olduğu kuvvetle zannolunuyor. Bunun böyle olduğunu aksan keyfiyeti isbat eder.

* * *

Hayreddin Barbaros Paşa ve Kılıç Ali Paşa'nın kahramanlıkları dolayısıyla halkiyatta nasıl umacı olmuş ise de, Gazi Mustafa Kemal Paşa da aynı sebebten dolayı umacı olmuştur. İzmir'in istirdadından birkaç gün sonra, çeteler tarafından ihrak edilen (yakılan) bu şehrin yangın günleri, Rodos adasından avdet ettiğim zamana tesadüf etti. Vapur İzmir'den Pire için iki bin muhacir alarak yolcularla beraber hareket etti. Yolda muhacirler arasında gezinir iken bir Rum kadını, kendisinden ayrılıp söz dinlemeyen çocuğuna "Erheteo Mustafa Kemalis" yani "Mustafa Kemal geliyor" dediğini işittim ve çocuğun korkarak validesine doğru koştuğunu gördüm.

Tarihe karışan kahramanlar, halkiyat vasıtasıyla masala da karışırlar.

30- Türk Hurafatında "Salı" Günü [164]

Bodrum'da (Menteşe vilayetine tabi bir kasabanın ismidir), iken kayıkçı bir komşumuz var idi. Oldukça yaşlı başlı olan bu adam, hayatında Salı günü sefere çıkmadığını söyler idi. "Salı" uğursuz bir gün zannettiği için, pek çok kimseler bu günde yeni bir işe başlamazlar, zira derler ki, "Salı" sallanır, yani iş yürümez.

Hurafata inanmadığım için, bu sözlere ehemmiyet vermedim ve menşeini aramağa da koyuldum.

1904-1909 da Mısır'da bulunduğum esnada yevmi (günlük) bir gazetede muharrir idim. Gazete sahibi, vaktiyle İstanbul'da çıkmış olan "Fardubosfor" gazetesi müdürü bir Rum idi. Yüksek tahsil görmüş olan bu zat, her sene sayfiyeye giderek gazetenin idaresini akrabasından birine terk ederdi. Bir sene, akrabası hastalandığından, idareyi bana bırakarak sayfiyeye gitmek üzere bir akşam veda etmek ve ertesi günü azimet edeceğini söylemek için, gazete idarehanesine geldi.

Gazete müdürü ertesi sabah hilaf-ı memul (emelinin tersine) olarak, gazete idarehanesine geldi. Ne için azimet etmediğini sorduğum vakit, derin bir ah çekerek:

- "Efendi, dedi, bugün Salı günü olduğunu unuttum. Böyle bir günde İstanbul şehri Türkler'in eline düşmüştür. Rumlar için bir matem günüdür. İşte bu sebebten dolayıdır ki, Salı günü seyahate çıkmam ve hiç yeni bir işe başlamam".

---

164 16 Ağustos 1923 tarihli ve 82 numerolu "Yeni Mecmua" da

Bu sözler üzerine, bizim kayıkçının sözleri hatırıma geldi. Biçare adamcağız, Salının uğursuzluğunun menşeini bilse idi, o gün sefere çıkmaktan korkmaz ve Salının Türkler için pek uğurlu olduğunu anlar idi.

Lozan sulhunun, geçen Temmuzun yirmi dördüncü gününe müsadif Salı günü imza edileceğine dair gelen telgraf havadisi, hurafata inananları meyus etti.

Adalar hattında işleyen vapurlardan birinde iken, sulhun imzasından bahs eden ve Salının uğursuzluğundan fena halde müteessir olan bir zata (mütekaid bir paşa) bu itikad-ı batılın menşeini söylediğim vakit, üstünden adeta bir kabus kalkmış gibi bir oh çekerek yüzündeki keder alaimi (alametleri) mübadele-i sürur oldu (sevinçle yer değiştirdi).

Salının uğursuzluğu Lozan'da bile mevzu bahs olmuş olmalı ki murahhaslarımız İsmet Paşa ve Rıza Nur Bey bu itikad-ı batılın aleyhine beyanatta bulunmak mecburiyetinde kalmışlardır[165].

* * *

Elyevm Darülfünun Edebiyat Fakültesi Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye Tarihi muallimiyim. Mesleğim itibariyle, kronolojileri tarihen tespit edilmiş ve beş bin sene evvel yaşamış olan akvamın tarihlerinin bütün şuubatıyla (şubeleriyle) uğraşıyorum. Babil kitabeleri, bu şubelerden biri olan hurafat şubesine dair zengin ve mütenevvi metinler ihtiva ediyor.

Malum olduğu üzere, hurafatı tevlid eden (doğuran) şey, ruhun zayıflığıdır. Izdırap içinde çırpınan zayıf ruhlu bir kimse, bazen görülür, bazen görünmez fevkalade kuvvetlerden imdat talep eder ve selameti bu fevkalade kuvvetlerin "Vasıta" ittihaz ettikleri hayvanat ve eşyada arar.

Babillilerin, hurafat ve itikadat-ı batıla hakkında kocaman bir edebiyatı vardır. Falcılık, bu edebiyatın bir faslını teşkil eder.

---

165 "Vatan" gazetesinin 23 Temmuz 1339-1923 tarihli 117 numerolu nüshasına müracaat.

Ciğere bakmak suretiyle istikbali keşfetmek adeti, Babil'de pek çok tamim etmiştir. Keşfolunan ve "şayet ciğer" kelimeleriyle başlayan kitabe, ciğerdeki damarların vaziyetlerine göre, takriben iki yüz fal neticesi öğretiyor.

Hurafat ve bir cüz'ü olan falcılık nasıl vücut buluyor? Bunun cevabı gayet basittir, hurafat, yukarıda söylediğim gibi, tesirat-ı hariciyyeden müteessir ve asabı gevşek olan zayıf ruhlu kimselerde vücut bulur.

Babil itikadat-ı batılasından biri şudur; "şayet bir kara köpek bir hastanın evine uğrar ise, hasta ölecek demektir." Bu batıl itikadın, hastası olan bir eve, bir kara köpeğin tesadüfen girmesinden sonra, hastanın vefat etmesi üzerine, zayıf ruhlu kimseler tarafından icat edildiğine şüphe yoktur. İşte zayıf ruhlu kimseler bu adi tesadüfe bir fevkaladelik isnad ederler. Müruru zaman ile, bu fevkaladelik, bir itikad-ı batıl şeklinde halk zihninde yerleşir ve yine müruru zaman ile, bu batıl itikad hudud aşarak akvam-ı saireye de geçer ve akvam-ı mezkure onu benimserler.

Salı'nın uğursuzluğunun menşei, milli bir matemin sene-i devriyesinin müruru zaman ile halk arasında aldığı şekilden ileri geliyor. Mesele gayet basittir. Bizans İmparatorluğunun payitahtı olan İstanbul şehri, bir Salı günü Türklerin eline düşüyor. Kocaman bir imparatorluğun mevcudiyetine hatime (son) veren bu vak'a; tabiidir ki Rumlar için bir matem günüdür. Halbuki, Türkler için bir bayram günüdür. Çünkü, böyle bir günde, büyümekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya kısımlarının ortasında kalmış olan ve dünyanın en güzel bir vaziyetinde bulunan İstanbul şehri fethedilerek payitaht ittihaz edilmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra, Rumlarca matem günü ittihaz edilmiş olan Salı günü, müruru zaman ile matemlik mahiyetini kaybetmiş ve yavaş yavaş "uğursuz" bir gün olarak hurafata geçmiştir. Hurafat ise, masal, durub-u emsal gibi memleketten memlekete, milletten millete geçer, halk ağızlarında dolaşır. Tercüme olunur ve nihayet menşe izleri ortadan kalkıncaya kadar

benimsenir. İşte, salının uğursuzluğu bu yollardan geçerek Türklerin hurafatı meyanına girmiş ve Türkler tarafından benimsenmiştir. Hurafatın imdadına gelen iştikak, "Salı"yı "Sallanmak" masdarından müştakk (bir kelimeden çıkmış) olduğunu bildirince, hurafata inananların keyfini büsbütün kaçırmıştır.

* * *

Kara köpeğin, Salının uğursuzluğuna dair hurafatın suret-i icatlarına zamime (ekleme, ilave) olarak, bazı hurafatın hin-i icadında bizzat şahit olduğum halleri tasvir etmek, faideden hali değildir, zann ederim.

Takriben bundan yirmi beş sene evvel, Rodos Adası'nda idim. Fırtınalı bir kış gecesinde, denizde yolunu kaybetmiş olan büyük bir kaşalot balığı sahile düşmüştür. Balık avdet etmeğe teşebbüs etmiş ise de, vücudunun bir kısmı suyun haricinde kaldığı için, muvaffak olamamıştır. Kaşalotun bu avdet teşebbüsü sağ tarafına devrilmesinden ve bu halde kalmasından anlaşılmıştır. Sekiz metre tavilinde (uzunluğunda) ve birkaç bin okka sakilinde (ağırlığında) bulunan bu kaşalot, Rodos ahalisinin garabetini celb etti. Sahil, binlerce zaire (ziyaretçiye) sahne oldu. Rodos halkı, tahsil görmüş olanlardan gayri, dünyada böyle bir balığın mevcudiyetinden haberdar değil iken, hurafatçılar faaliyete başlayarak, kaşalotun muhtelif azalarına muhtelif nafi (faydalı) ve şafi (şifa veren) hassalar (özellikler) atf etmeğe başladılar. Astım, verem, sar'a ilaahir hastalıklar kaşalotun muhtelif yerlerinden alınan parçalar ile yapılan kocakarı ilaçları marifetiyle şifayab oluyormuş. Yine hurafatçılara göre, kaşalotun başlıca hassası, kısır kadınları doğurtmak idi. Kaşalot üzerine iddia-i malikiyet eden Düyunu Umumiye idaresi ile belediye arasında zuhur eden ihtilaftan dolayı, üç gün durduğu yerde kalmış ve hurafatçılar, vücudunun muhtelif yerlerinden parçalar kesmek suretiyle, hayli istifade etmişlerdir.

Hurafatın bir şubesi falcılık olduğunu yukarıda söylemiş idim. Tevrat, falcıları idam cezası ile tehdid ediyor. Bu şiddetli cezanın tatbikinden maksad, halkı, zayıf ruhluların mahsülü

olan ve sai zatiyi (kişisel emeği, çalışma duygusunu) kıran ve itimad-ı nefsi mahveden falcılığa sapmaktan, kurtarmak içindir. Bu tedbir ittihazından üç bin beş yüz sene sonra, zamanımızda, dünyada irfanen en yüksek memleket tanınmış olan Almanya gazetelerinin, falcı ilanlarını sair ilanlar gibi neşr etmelerine bakılır ise, hurafatın yer yüzünden pek az kalktığı görülür.

Ek Metinler

Bu kısımdan sonra yer alan metin çevirileri kitabın orjinalinde olmayıp değişik dergilerde Galante'nin yayınlamış olduğu yazılardır. Galante hakkında ya da burada yer alan ilgili yazılar hakkında araştırma yapan kişilere kolaylık olması ve belli konuların aydınlatılması konusunda faydalı olacakları düşünülerek buraya alınmışladır.

EK 1- Hazreti Halid'in Kabrinin Keşfi Etrafında

Yeni Mecmua, III, sayı: 53, 18 Temmuz 1918

Hakan-ı mağfur Sultan Mehmed Han-ı Hamis hazretlerinin, irtihali ve Türbe-i Hazret-i Halid'in civarında inşa ettirdikleri türbede defni münasebetiyle gazeteler, Eyüp'te medfun bulunan Eba Eyyub el-Ensari Hazretlerinin kabrinin keşfine dair bazı malumat yazmışlardır. Malumdur ki Hazret-i Muhammed'in alemdarı, sahabeden Eba Eyyub el Ensari, hicretin elli ikinci senesinde İstanbul'u muhasara etmeye gönderilen ordunun kumandanlığını deruhde etmiş idi. Bu mücahid, muhasara günlerinde vefat ettiğinden Eyüp'te defn edilmiş idi. Hicretin 857 senesinde, Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri İstanbul'u zabt ettiği vakit, ulemadan Akşemseddin Efendi, Eba Eyyub el-Ensari'nin Eyüp'te medfun bulunduğunu ve kabri üzrinde İbranice hurufuyla yazılmış bir kitabe bulunduğunu rüyada gördüğü rivayet olunur. Akşemseddin Efendi'nin rüyası üzerine edilen taharriyat (araştırmalar) neticesi olarak, böyle bir taş bulunmuş ve Fatih Hazretleri, büyük mücahidin namını tezkâran (anma) orada bir türbe inşa ettirmiştir.

Makalemizde, İbranice hurufuyla yazıldığı rivayet olunan bu kitabe ile iştigal edeceğiz.

Acaba, bu kitabenin yazısı İbranicemi idi? Fikrimize göre, değildi. Çünkü İstanbul'u muhasara etmeye gelen bir Müslüman ordunun İbranice isti'mal etmesine hiçbir sebep yoktu; zi-

ra o zaman, Arapların yazıları var idi. Bundan başka o tarihte İstanbulda yaşayan Yahudiler, İstanbul'un sair ahalisi gibi mahsur olduğundan, muhasara esnasında vefat eden mücahit hakkında malumata malik değil idiler ki vefatından sonra kabrini, İbranice yazılmış bir taş ile setr etmeye kalkışsınlar. O halde taşın yazısı ne cins yazı olabilir idi? Eski İbranice bu iddiamızı ispat etmek için Arapça yazısının inkişafı tarihinden biraz bahsedelim:

İki türlü Arapça yazı vardır. Biri cenubi Arapça, yani Arabistan şube-i cezîresinin Main, Seba, Himyer ile başka yerlerde, diğeri şimali Arapça yani, Arabistan şube-i cezîresinin şimal kısmıyla sair bazı cihetlerde müst'amel (kullanılan) yazılardır. Bu iki yazı birbirine benzemez. Cenubi Arapça, müruruzaman ile isti'malden sakıt kalmıştır (kullanımdan düşmüştür). Şimali Arapça yazı ile yazılan en eski kitabe miladi 328 senesine aiddir. Bu kitabeden başka, cahiliyet zamanında kalma birkaç kitabe daha vardır ki yazıları, Arapça yazının en eski nev'ini teşkil eden Hatt-ı Kûfidir. Hatt-ı Kûfi, hicretin ilk asırlarından itibaren daha basit, daha yuvarlak ve daha işlek bir şekil almaya başlamış ve müruruzaman ile bundan, Hatt-ı Nesih meydana gelmiştir.

Bu malumatı verdikten sonra, Eba Eyyub el-Ensari zamanındaki Arapça yazının şeklini tabir etmeye çalışalım: Yazı eşgalinden inkişaf tarihine bakılır ise, her bir yazı, müteaddid safahattan geçtikten ve herbir safhada şeklini bir müddet muhafaza ettikten sonra, zamanla şekl-i aslisi tegayyür eder (başkalaşır). Hicretin birinci asrında isti'mal olunan Arapça yazı, Hatt-ı Kûfi'nin en eski şekli idi. Bu hatt-ı kufi, Nebatça yazıdan çıkmıştır, tabir-i diğerle Hatt-ı Kûfi, tegayyüre düçar olmuş bir nev'i Nebatça yazı idi. Nebatların Arap oldukları vaktiyle isti'mal ettikleri yazının Aramca yazı olduğu tarihen sabittir. Aramca yazı ise İbranice yazının inkişafından husule gelmiş olduğundan, Aramcadan nispet eden netice yazı ve Nebatçadan nisbet eden Arapça yazının en eski nev'i olan Hatt-ı Kûfi'nin, İbranice yazı ile müşahebet (benzeyiş) münasebeti vardır. İmdi, Eba Eyyub el-Ensari zamanında yazılan Arapça yazı, Nebatça yazıya ve

Nebatça yazı ise İbraniceye benzediğinden, İstanbul'un muhasarası esnasında vefat eden müşarünileyhin mezar taşına yazılan yazı Hatt-ı Kûfi'dir. Yukarıda zikri geçen Akşemseddin Efendi'nin rüyası üzerine meydana çıkarılan ve İbranice hurufatla yazıldığı iddia edilen mezar taşının yazısı İbranice değil, Kuficedir. Fakat bu Hatt-ı Kûfi, en eski şekilde yazıldığı ve İbranice yazıya benzediği için, vaktiyle bu taşın kıraatine memur olanlar onu layıkıyla okuyamadıklarından, taşta mahkuk (kazınmış) yazının İbranice olduğuna zahib olmuşlar ki hakikat-i hâle muhaliftir. Binaenaleyh, yazının inkişafı tarihine istinaden diyebiliriz ki mevzubahs taşın yazısı, Arapça yazının en eski şekli olan Kûficedir[166]. Bu böyle olduktan sonra, bu taşın Eba Eyyüb el Ensari rüfekası (arkadaşları) tarafından yazıldığına hiçbir şüphe yoktur.

166 Aramca yazının inkişafına dair fazla malumat almak isteyenler "Yeni Mecmua" nın 41inci sayısında "Kullandığımız Türkçe yazının menşei" namıyla yazdığımız makaleye müracaat edebilirler.

EK 2- Babililer ve Kapitülasyonlar

Yeni Mecmua, IV, sayı: 78, 15 Haziran 1923

Lozan Konferansı'nda memleketin hukukunu müdafaa eden Heyet-i murahhasamızın, kapitülasyonlar meselesinde neler çektiği herkesçe malumdur.

Kapitülasyonlar, cümlenin malumu olduğu üzere, Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa Kralı Birinci Fransuva arasında tesis eden muhadetten (barıştan) sonra, şarkta bulunan yahud şarka seyahat eden Fransızlara, en evvel bahş olunmuş birtakım "Lütuflar" idi. Türklüğün ulvicenabının bir eseri olan bu "lütuflar" bilahare bazı "milletler"in efradına dahi teşmil edilmiştir. Müruruzaman ile "lütuf" görenler, bu "lütuf"ları bahşedenlerin menafi' aleyhine istimal ederek "lütuf"ların kat kat idame edilmesini cebren yani "Kötek ile" istemeğe kıyam etmişler ve bizim, iktisadî, malî, ticarî ve bahrî inkişafımıza mani olmak için her nev'i tedabir ittihaz etmekten çekinmemişler, tabiridiğerle, bizi memleketimizde esir etmişlerdir.

Kapitülasyonların daha hafif bir nev'i, bu defa ilga edilen imtiyazat-ı mezhebiye idi.

Burada bir mu'terize (parantez) açıp, imtiyazat-ı mezhebiyeye dair birkaç söz söylemek isteriz.

Teşkilat-ı Adliyemizin bidayetine değin, imtiyazat-ı mezhebiyeden istifade etmiş olan Yahudi cemaatlerinin hukuk ve ticaret davalarını istima' (dinleme) ve hükmetmek için, ayrıca mahkemeler var idi. Bu mahkemelere, Museviler müracaat ettikleri

gibi müddei (davacı) Müslümanlar dahi müracaat ederek hükümlerine tab'i olurlar idi. Bu mahkemelerden sadır olmuş ve tab' edilmiş olan binlerce İbranice ilamlar, Türkiye iktisadî, ticarî ve malî tarihleri için gayet kıymetli vesaik külliyatıdır.

Mu'terizeyi kapayıp sadedimize avdet edelim.

Bizans İmparatoru, Yıldırım Bayezid zamanında, İstanbul'da (yerleşen) mütemekkin Türk tüccarlarıyla esnafı ve İstanbul'a uğrayan Türk gemicileri arasında tekevvün eden (meydana gelen) davaları fasl ve rü'yet etmek (görmek, bakmak) üzere İstanbul'da bir "Kadı" ve Ahkam-ı Şeriyye dairesinde adalet etmesine ve bir mahkemenin küşadına müsade etmiştir. bu müstesna imtiyaz, bir nev'i hafif kapitülasyon idi.

Edvar-ı kadimede (eski devirlerde), mevcud vesaike nazaran, kapitülasyonların muzırratını en evvel takdir eden Babililerdir. Yüksek bir medeniyete malik ve bazı hususlarda Avrupa medeniyet-i hazırasına faik olmuş ve kronolojileri yirmisekiz asır evvel tarihe tespit edilmiş olan Babililer, ahlaki-hukuki prensipleri meyanında atîdeki şayan-ı kayıttır:

"Eğer o, (yani Hükümdar) Sipar şehrinin sakinlerine sui muamele ederek ecnebiye hak verir ise, sema ve arzın hakimi olan Şamas (Şems) memlekete ecnebi hukuku getirecektir"

Kapitülasyonlar tarihi ile iştigal etmiş olan hiçbir muharrir, laakal (en azından) milattan bin sene evvel yazılmış olması muhtemel olan bu ahlaki-hukuki prensipten bahs etmemiştir zannediyoruz. Çünkü, hafriyat-ı ahirenin (son kazıların) Babil mesail-i hukukiyesi (hukuki meseleleri) hakkında meydana koydukları vesaikin tetebbuatı, henüz mutlak ilmin hududunu tamamiyle aşmamıştır.

Balâdaki (yukarıdaki) ahlaki-hukuki prensibi tedkik edelim: Sipar şehri, Babil'in en eski ve en büyük ilim merkezlerinden biri idi. Babil kitabelerinde, Babil'e göre nakledilen Tufan rivayetinde, "İlim kitaplarının Tufan yüzünden mahv olmaması için, Sipar'a defn edilmesini mabudlar emretmişlerdir" cümlesi mukayyeddir (kayıtlıdır). Eski, hars sahibi olan bu şehir, o zamanda adet olduğu gibi, müstakil bir hükümdar tarafından ida-

re olunur idi. Binaenaleyh, mevzubahs ahlaki-hukuki prensibin bu şehir hakkında irad edilmesi, memleketin zararına olarak, ecnebilere hiçbir hak verilmemesi için şehr-i mezkur hükümdarına hitaben tevcih olunan bir ihtardır. Şamas (Şems) yani Güneş, zirai bir memleket olan Babilistan'da en ziyade sahib-i nüfuz, büyük bir ma'bud idi.

Bu ahlaki-hukuki prensip, lisan-ı hal ile ifade edilecek olursa:

"Yerlileri tercihen, ecnebilere hak veren bir memleket, ecnebi tahakkümü altına girer"

Bu da alafranga tabiri ile ecnebilere kapitülasyonlar vermek demektir.

Bağdad civarında bulunan Sipar, (şimdiki Ebulhabbe) köyünden yani elyevm Lozan'da sulh akdedilmediği için, henüz siyaseten bizim olan Bağdad vilayetinin bir köşesinden gelen bu üçbin senelik "ahlaki-hukuki prensibin" müda'fasında bütün Türkiye namına ısrar eden İsmet Paşa'nın ne kadar haklı olduğunu izaha hacet yoktur.

EK 3- Bursa'nın Fethi ve Museviler

Yeni Mecmua, IV, sayı: 75, 1 Mayıs 1339 / 1923

1492'de Bayezid Han-ı Sani zamanında İspanya'dan Türkiye'ye hicret etmiş olan Museviler, medeniyetin en mühim bir amili olan matbaacılığı yeni memleketlerine idhal ve aynı padişah zamanında ve hicretlerinin ilk senesinde ilk kitabı tab etmişlerdir. On sene sonra İstanbul'da ikinci bir matbaa küşad edilmiş ve bu ikinci matbaanın küşadından beş sene sonra da Selanik'te ilk matbaa açılmış ve muhtelif İbranice eserler basılmıştır.

Ekseriya dini olan İbrani muharrirlerin asârı meyanında Türkiye tarihine, kavaninine, ictimaiyatına, iktisadiyatına dair müfid malumat bulunur ki Türk tarihi için kıymetli vesikalar teşkil eder. Bursa'ya dair zirde zikr edeceğimiz parçaları, üslubu atikleri muhafaza ederek bu gibi asârdan failen tercüme ediyoruz:

"Saltanatının (Sultan Osman'ın) evahirine doğru veliahd Orhan, büyük şehir olan Bursa'ya harb açmış, ve şehr-i mezkûr kuvvetli kale ve istihkamlarına rağmen uzun müddet dayanamayarak 508 senesinin Ab[167] ayının nihayetine doğru Türklerin eline düşmüştür (Ramazan 726). Bu muzafferiyet-i azime üzerine, Osmanlılar ilk defa olarak Yahudiler ile temasa gelmişlerdir. Şehrin fethinden sonra Bursa'daki Rumlar şehirde kalmak istememişler ise de, Yahudiler bilakis orada kaldıktan başka komşu

167 5086 tarih-i İbrani menkulatına göre hilkât-ı alem-i tarihiyyedir. Elyevm İbrani takvimi 5683üncü senesini gösterir. – Ab şehr-i Temmuz ile Ağustos arasına tebeddül eder -

şehirlerin hem mezheblerini davet ve celb ve Bursa'da "Yahudiye mahallesi" namıyla mahalle teşkil etmişlerdir.

Bursa Yahudilerine verilen ferman mucibince Yahudi mahallesi içinde bir mabed inşa etmişlerdir, bu mabed oldukça büyük olup mimari nokta-i nazarından Muhammedilerin camilerine benzer.

Yahudiler bila tekayyüdat (serbestçe) her tarafta icra-i ticaret edebilirler; şehirlerde, köylerde arazi, ev, ve saireler satın alabilirler idi. Fakat hükümete "Harac" vermek mecburiyetinde idiler. Fakir 20 akçe, orta halli 30 akçe, zengin 40 akçe verir idi. Harac, cemaat başları tarafından toplanılır idi. Zenginler ekseriya fukaranın haraçlarını verir idi. Haracı tahsil edenlerin suistimaline meydan vermemek için, her sene Hazine-i Devlete haracı yatıranlar tahsilatında ve hesabatında doğrulukla hareket etmelerine dair Tevrat üzerine yemin ederler idi.

Cemaatin ihtiyacatını temin etmek için, Bursa Yahudileri, cemaat efradının iktidar-ı maliyelerine göre bir vergi tarh ederler idi. Sermayeleri olmayanlara üç akçe tarh ederler idi. Bu vergi "Baş akçesi" tesmiye olunur idi.

Bursa Yahudileri, Evlad-ı Rum'dan yani Bizans İmparatorluğu zamanındandır. Yunanca konuşurlar idi. Fakat mürûruzaman ile Arabistan, Suriye, Fransa, Almanya ve en sonra İspanya'dan Bursa'ya Yahudi gelmiş ve umumi lisan olarak kabul edilmiş olan İspanyolca, Yunancanın yerini almıştır".

Diğer bir İbranice eser, Yeniçeri Ocağını bervech-i zir tasvir ediyor:

"Bursa'yı fethettikten sonra, Sultan Orhan memleketi kuvvetli temeller üzerine oturtmak, diğer toprakları fethetmek için çok asker toplamak istemiştir. Kardeşi Alaaddin, validesinin kardeşi Çendalı (Çandaralı) Kara Halil, Frenklerin "Yeniseri" ve Yahudilerin "Ganiseros" tebir ettikleri yeniçeri askerlerini teşkil etmeyi kendisine tavsiye etmişlerdir. Harb esirleri ve rehineleri bulunan Rumlar, huzur-u sultaniye celb edilerek Din-i Muhammediyi kabul etmekle icbar edildiler. Ondan sonra Derviş Hacı

Bektaş'ın huzuruna gönderildiler. Derviş bunlardan birinin üzerine cübbesinin eteğini koymuş ve bu suretle takdis etmiştir:

"İsmin Yeniçeri olacak; yüzün parlayacak, kolun kuvvetli, kılıcın keskin olacak; okun hedefini kaçırmayacak, gittiğinde muzafferiyete ve avdetinde şan ve şerefe kavuşacaksın".

Yahudi efsanesinde Yeniçeri Ocağının teşekkülü bervech-i zir tasvir olunur;

"Sultanın, düşmanlarıyla harb ettiği bir sırada ihtiyacatına yetecek kadar askeri (Sultanın) kalmamış idi. Izdırap içinde olduğu halde müteaddid düşmanlarından kurtarılması için dua etmeyi bir dervişe söylemiştir. Derviş, sarığını başından çıkarmış ve dua ettikten sonra, birdenbir, harbmeydanı doluncaya kadar, cübbesinin eeğinden müsellah askerler inmeğe başlamışlardır. İşte bunun içindir ki bu asker yeniçeri yani yeni askerler tesmiye olunmuştur".

Murad-ı Hüdâvendigâr Edirne'yi zabt ettiği vakit Türkçe bilen pek çok Bursalı Yahudiyi Edirne Yahudileri arasında Türkçeyi tamim etmek maksadıyla Edirne'ye sevk etmiştir.

EK 4- Türkiye'de İlk Katolik Kapusin Manastırları

Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1 Mart 1340, Numara 2679

Hıristiyan cemiyat-ı ruhbaniyesinden biri, cemiyât-ı mezkurca ehemmiyetleri tali olan Freres Mineurs veyahut Kapusin Cemiyeti'dir. Bu cemiyeti meydana getiren, vefatından sonra "Mukaddes" lakabıyla tevsim edilip (adlandırılıp) 1182 senesinde İtalya'nın Umberya eyaletine tabi Asiz şehrinde tevellüd eden (doğan) Fransuva d'Asiz yani Asizli Fransuva'dır. Fransuva, genç iken ezvak-ı hayatiyeye (hayatın zevklerine) daldıktan sonra, kendini kilise işlerine ve hıristiyanlığın neşrine hasr-ı vücud ve vakfetmiştir. 1219'da, on bir refikiyle (yoldaşıyla) beraber dini propaganda maksadıyla Mısır'a gitmiş ve Kapusin cemiyetinin kuyudatına (kayıtlarına) göre, Mısır sultanı tarafından mazhar-ı himaye olunmuştur.

621 senesinde Paris Kapusinleri Cemiyeti vaizi rahip Paçifiko Türkiye'ye gelerek Türkiye'de ve bilahare Acemistan'da manastır açmak ruhsatını istihsal (elde) etmiştir.

Bu mecmuanın son iki nüshasında ismi geçen "Bahr-i Sefid'de Türkler" unvanlı İspanyolca eserde, mevzumuza dair bir vesika vardır ki kafirleri (Hıristiyan olmayanları) Nasraniyete (hıristiyanlığa) davet etmeyi istihdaf eden bir cemiyet hakkında mühim malumat ihtiva ettiği için aynen tercüme ediyorum:

Mineurs Cemiyeti'nin müessisi olan San Fransisko, (mukaddes Fransisko demektir) sinesinde yanan Allah'ın aşkına ve

merhametine istinaden yalnız müminlere (hıristiyanlara) değil, kafirlere (gayri hıristiyanlara) faidesi olmağı ve dünyanın her tarafında İsa'nın dinini neşretmeyi arzu etmiştir. Bu mukaddes arzunun tesiriyle San Fransisko 1212 ve 1214 senelerinde bizzat bu teşebbüsatın başına geçmiş ise de, takdir-i ilahi, arzusunu yerine getirememiştir. Yanmaya malzeme bulan ateş nasıl sönmez ise, bunun gibi bir mukaddes adamın kalbinde yanan Allah'ın ateşi de sönmüyor idi. Nihayet, ilk iki büyük teşebbüslerinde muvaffak olamayan San Fransisko, 1218 senesinde bizzat on bir refikiyle beraber Türk sultanı ve imparatoru nezdine va'z ve irşadı maksadıyla gitmiş, Sultan tarafından hüsnü kabul görmüş ve va'z ve irşadat sayesinde sultanın dinini tebdil etmeye (değiştirmeye) muvaffak olmuş ve fakat sultan, ahalisinden korktuğu için dinini gizli tutmuş ve San Fransisko'ya hıristiyanlığı neşretmeye müsaade etmiştir[168].

Bundan anlaşılıyor ki San Fransisko'nun arzusu, Türklerin mukaddes dinimize celb ile canlarını, necat (kurtuluş) yoluna sevk eden İsa için, kazanmaktır. Bundan başka, bu mukaddes adamın hayatının bütün endişesi feth-i kulüb (kalpleri fethetme) yani hıristiyanlığa davet maksadıyla her tarafa rahip göndermektedir.

İşte bu mukaddes adama imtisalen (bağlı olan), ve mukaddes eserine tebaen Paris Kapusinleri cemiyeti vaz'ı merkum rahip Paçifiko, Papa'nın kendisine bahş ettiği selahiyeti haizen aynı teşebbüsatta (girişimlerde) bulunmak üzere 1261 senesinde Paris'ten çıkmıştır.

Pek çok çalıştıktan ve müşkülata maruz kaldıktan sonra, Cenab-ı Hak rahip Pacifiko'ya fevkalade muvaffakiyetler bahş etmiştir. Kezalik Cenab-ı Hak içlerinde sekiz sene dolaştığı yerlerin imparatorlarının ve kırallarının müsaade ve muvaffakiyet-

168 Efrenci 1219 senesi demek, şimdiki efrenci tarihinden 705 sene evvel demektir. Osmanlı hanedanının mebdei (başlangıcı) hicretin 699 senesine tesadüf ettiğinden ve o zamandan bugüne kadar Arabî hesabıyla, 643 sene geçtiğinden, San Fransisko Osmanlı Türk sultanının nezdine gelmediği bedihidir (açıktır). Olsa olsa, balada söylendiği gibi Mısır'a gitmiş, ve belki Mısır sultanını ziyaret etmiştir. Sultanın tebdil-i din (dinini değiştirme) meselesi ise, hayal mahsulüdür.

leriyle, esamesi zirde tadad olunan mahallerde manastır tesis etmek sevabını kendisine bahş etmiştir.

Türk sultanının imparatorluğunda atideki eyaletler içinde manastır tesis edilmiştir.

RUM EYALETLERİNDE

İstanbul'da	Bir manastır – 7 rahip
Sakız'da	Bir manastır – 5 rahip
Nakşe Adası'nda	Bir manastır- 3 rahip
İzmir'de	Bir manastır-2 Rahip

MISIR EYALETİNDE

Kahire'de	Bir Manastır – 2 rahip
İskenderiye'de	Bir manastır – 2 rahip.

KIBRIS ADASI EYALETİNDE

Kral şehri olan Lefkoşa'da	Bir manastır – 2 rahip.

FİLİSTİN YAHUD ARZ-I MUKADDES EYALETİNDE

Sayda'da	Bir manastır – 2 rahip.
Beyrut'ta	Bir manastır – 3 rahip
Cebel-i Lübnan'da	Bir manastır – 2 rahip.

San Fransisko, sultana hıristiyanlığı telkin etmeye gittiği vakit, Sayda şehrine uğramış ve orada kilisenin bütün alaimini (nişanlarını) hamil olduğu halde, öteden beri takdis edilmiş olan küçük bir kilisede müteheyyicen (coşkulu) ve alenen kırk saatlik duasını okumuştur. San Fransisko, bu küçük kilisede, gerek orada bulunan hıristiyanlar gerek Türkler ve sair kafirlerin yardımıyla sabah akşam vaaz eder ve herkes kemal-i memnuniyetle onu dinler idi.

SURİYE EYALETİNDE

Halep'te 1 manastır – 3 rahip

Balada ta'dad olunan (sayılan) bu eyaletler sultana tabidir.

ACEMİSTANDA

KELDANİ EYALETİNDE

Babil'de (Bağdad'da) 1 manastır – 3 rahip

1628 senesinde merhum rahip Pacifiko burada (Bağdat'ta) yeni açılan bir küçük kiliseyi takdis etmek için alenen ayin-i ruhani icra etmiştir. Türkler, kilise ittihaz olunan bu yeri temizlemek ve küçük taşları ayıklamak için fevc fevc koşmuşlardır. Ayin-i ruhaninin icra edilmediği böyle bir yerde, o kadar kafir Türk'ün isbat-ı vücud eylemesi hakikaten mucizedir. Türkler, ayin devam ettiği müddetçe, kemal-i sükünet ve intizam ile durmuşlar ve bu vaziyet, Allah'a dair hususatta kendilerinden ziyade malumatı olan bizleri mahcup etmiştir.

ACEM EYALETİNDE

Zengin İsfahan'da 1 manastır – 2 rahip

Marakeş'te 2 rahip – 1 manastır.

Bunlar bir seneden fazla bir müddette mahsupta yaşamışlar ve kendilerine, imanlarını inkar ettirmek için sık sık dayak atılmıştır. Fakat metanetlerini takdir eden ve bulundukları muhatayı (durumu) gören o eyaletin ahalisi, kurtarılmaları ve memleketlerine avdet eylemeleri için kendilerine fidye-i necat teklif ve irsal etmiş (göndermiş) ise de bunlar teklifi kabul etmemişler ve cevaben kendilerinin, avdet için gelmediklerini ve on altı Kanun-ı sanide kilisece hatıraları tes'id edilen (kutlanan) din uğrunda terk-i hayat eden baş rahip kardeşinin eserine imtisalen (uyarak) mukaddes dinimiz için ölmeye gittiklerini söylemişler-

dir. Türkler bunları görünce ve imanlarını terk etmemek hususunda bu iki rahibin gösterdikleri sebatı anlayınca, krallık huzuruna götürülmeleri tenbihiyle onları mahpustan çıkarmışlardır. Kral bunların kadid (zayıflamış) bir halde olduklarını ve Allah'ın elinin azameti -kralların kalpleri velev kafir krallar olsun Allah'ın elindedir- görünce bunları serbest bırakmış ve kendilerine bir şey yapılmamasını ve kalmak isterler ise kalmalarını ve gitmek isterler ise gitmelerini emretmiştir. Bu iki rahip, fakr-ı zaruretleriyle, hüsn-i misalleriyle hayırlı iş yapmak için o Türkler arasında kalmışlardır. Merhum rahip Paçifiko 12 Haziran 1629'da Malta kadırgalarıyla buraya yani Barselon limanına muvasallat ederek (ulaşarak) Fransa'dan, mevcut manastırlar için yeni rahipler intihab (seçme) ve yeniden manastırlar tesis etmek maksadıyla Fransa'ya müteveccihen hareket etmiştir. Paçifiko, Fransa kralı, manastırların icar (kira) bedelini tediye ettiği (ödediği) için intihab edilecek rahiplerin Fransız olmaları iktiza eder, diyor. Türkler, manastır haline ifrağ edilecek (dönüştürülecek) binaları icarsız vermek istemiyorlar ise de, bazı yerlerde rahiplerin hiç menfaat peşinde koşmadıkları, yalın ayak gezdikleri, pejmürde bir halde bulundukları için icar bedelini almaksızın bina veriyorlar. Herşey, Allah'ın şerefinin itilasına (yükseltilmesine) ve senelerden beri şeytaniyetin, sancağı altında tuttuğu o kadar kafir canlarının hayrına hizmet etsin, Amin.

Bu vesika 1629, senesinde İspanya'da Gırnata şehrinde tab edilmiştir.

EK 5- Fransa ve Türkçe

Yeni Mecmua, sayı: 66, s. 267-268.

Fransa kralı Birinci Fransuva, Puvaya'da mağlub olarak esir düştükten ve Hristiyan memleketlerin muavenetinden (yardımından) ümit kestikten sonra, Kanuni Sultan Süleyman'a iltica etmiştir. Fransuva'nın bu hareketi, Fransa ve Türkiye resmi münasebatı devresinin başlangıcı olmuştur. Fransa, bundan siyaseten istifade ettiği gibi iktisaden dahi istifade etmiştir. Bu iki türlü münasebetin takviye ve inkışafına medar olmak üzere, Türkçe mühim bir amil olmuştur. Fransa sefirleri ve konsolosları, Bab-ı Ali ve hükümet devairiyle (daireleriyle), tercümanlar marifetiyle (yoluyla) meramlarını ifade etmeye mecbur oluyorlardı. Bu mecburiyet, Türkiye'de tercümanlık vazifesini ihdas etmeye sebep olmuştur.

Fransa'nın şark ticaretine büyük bir ehemmiyet vermeye başlayan on dördüncü Lui'nin nazırlarından meşhur Kolber'in zamanına kadar (Kolber 1619-1683 yılları arasında yaşamıştır) Fransa'nın İstanbul sefarethanesinde müstahdem (görevli) tercümanların ekseriyetini Fener Rumları teşkil eder idi[169]. Fakat ecnebi tercümanlardan memnun olmayan Kolber, bir taraftan Fransız teb'asından tercüman yetiştirmek, diğer taraftan şarkın ulûm ve fünûnunu tetebbua (incelemeye) kâdir bir zümre-i ilmiye ihzar etmek (hazırlamak) istediğinden, 9-10 yaşında çocukların İstanbul ve İzmir Katolik misyonerleri nezdine gönde-

169 Une ambasse de Française en Orient, sous Louis XV par Albert Vandal, sahife 40.

rilmesi için, 1670'de Fransa kralından bir emirname istihsal (elde) etmiştir. Şarka gönderilen bu çocuklara İstanbul'da "Dil Oğlanı" derler idi. Fransa 1700 tarihine kadar Türkiye'ye çocuklarını göndermeye devam etmiş ise de, bu tarihte "Dil Oğlanı" mektebi *Ecole de Jeunes de Langues* namıyla Paris'te bir mekteb açılmıştır[170]. İstanbul'da ve İzmir'de Türkçe ve diğer şark lisanları öğrenen bu çocukların mükellef oldukları vazifeler meyanında, şark yazma kitaplarının bazı aksamını (kısımlarını) tercüme ve kütüphanede mevcut kitap cetvellerini tanzim etmek vazifesi de dahil idi[171].

1700-1702'de şarkı ziyaret etmiş olan Tornefor Türkçe öğrenmek için İstanbul'a gelen Fransız çocuklarından bahseder iken "Fransız sefarethanesine tahsis edilmiş sarayın küçük kilisesi, Fransız milletinin rahipleri olan Fransız Kapusin papazları tarafından idare olunuyor. Bu papazlar, ileride şark iskelelerindeki Fransız konsoloshanelerinde tercüman olmak üzere Fransa kralı tarafından İstanbul'a gönderilen ve "Dil Oğlanı" namıyla maruf çocukların muallimleridir. Bu çocuklar, Türkçe, Arapça ve Yunanca öğrenirler" demiştir[172].

Avrupa'da, Arapça'nın tahsiline 16. asırda başlanmıştır. Fransa, yukarıda söylendiği vechle on yedinci asırda Kolber'in delaletiyle sair Avrupa memleketlerinden evvel –velev Fransa'nın haricinde olsun- Türkçe'nin tahsili lüzumunu hissetmiştir.

"Dil Oğlanı" mektebinin Paris'te tesis etmesi üzerine, Türkçe ve Arapça'ya layığı vechle ehemmiyet verilmemiş ve hatta iki lisanın tedrisi dahi bir müddet sekteye uğradıktan başka 1696-1779 tarihine kadar, Paris'te Arapça hurufuyla hiçbir satır tab' edilmemiştir. 1751 senesinde, on beşinci Lui'nin büyük biraderi Dük de Burgonya'nın veladeti (doğum günü) münasebetiyle "Dil Oğlanı" mektebi talebesi, o zamanın adetine ittibaen (uyarak), bu veladeti tes'id (kutlamak) için Latince, Yunanca ve

---

170 *Le Crespo Dant* mecmuasının 10 Eylül 1881 tarihli nüshasına müracaat.

171 *Melanges Orientaux* sahife 31. Bu eser Elsine-i Şarkiye Mektebi tarafından neşrolunan dokuzuncu cilttir.

172 *Pitton de Tournefort Relation d un Voyage au Levant*, cilt 2, sahife 8.

Fransızca olarak neşrettikleri şiir mecmuasında "Türkçe yazamadıklarından dolayı" *quad non Turcice scripserint* mazeret beyan ettikten sonra "Türk şiir perisi susmuştur" *Turcica musa silet* kelimeleriyle başlayan bir kıt'a yazarak, kıt'anın altına da "Paris'te Türkçe ve Arapça matbaa bulunmadığını" *Nihil Parisis Turcice Arabi ceve typis mandatur* ilave etmişlerdir[173].

Paris'te Kolej Royal (bugünkü ismi Kolej dö Frans) namıyla alî ve "Dil oğlan" mektebinden daha eski bir müessese var idi ki iki Arap lisanı kürsüsüne malik idi. 1773'de bu iki kürsüden biri ilga edilerek (kaldırılarak) yerine Türkçe ve Acemce kürsüsü ihdas edilmiştir[174]. 1828'de Kolej Royal'in Türkçe muallimi Mösyö Kifer (Kieffer) idi[175]. Mumaileyh Ahd-i Atik'in Türkçe tercümesinin bir kısmını tashih etmiştir[176].

"Dil Oğlanı" mektebinin matluba muvafık bulunmadığı yukarıda söylenmiştir. 1790 senesinde Mösyö Langle (Langles) tarafından Fransız Meclis-i Millisi'ne takdim kılınan bir layihada ticaret, siyaset ve ilmin menafii (menfaatleri) nazar-ı itibara alınarak, biri Paris'te diğeri Marsilya'da olmak üzere birer Arapça, Türkçe ve Farsça kürsüsünün ihdası (kurulması) teklif edilmiş ise de, teklif vak'a kabul edilmemiştir. O sırada Fransa inkılab-ı kebiri baş gösterince, şark iskelelerinde bulunan Fransız tercümanları istifa ettikleri gibi Paris'teki "Dil Oğlanı" mektebinde tahsil eden çocuklar dahi mektepten çıkarılarak mektepte yalnız iki talebe kalmıştır. Layiha sahibi Mösyö Langle, eski teşebbüsünü kuvveden fiile çıkarmak için pek çok çalışmış, ve konvansiyon hükümeti, inkılab-ı kebirin en şiddetli zamanında "Dil Oğlanı" mektebi yerine *Elsine-i Şarkiye Mektebi* (Doğu Dilleri Okulu) namıyla Paris'te bir mektebin açılması için verilen layihayı 30 Mart 1795 tarihli celsesinde kabul etmiştir. Layihanın ikinci maddesinde, Türkçe ve Kırım Tatarcası için birer

---

173 *Melanges Orientaux'un mukaddimesi*, sahife 3-4.

174 Keza sahife 4 (şerh kısmı)

175 Keza sahife 25.

176 Yeni Mecmua'nın 35 numerolu sayısında "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümeleri" namıyla yazdığımız makaleye müracaat oluna. O makalede, mumaileyhin Paris Darülfünunu Lisan-ı Samiye muallimi olduğu denilmiş ise de, hakikat halde Kolej Royal'de Türkçe muallimi idi.

kürsünün ihdası musarrahtır (açıkça belirtilmiştir)[177]. Türkçe kürsüsü hemen ihdas edilmiş ise de Tatarca kürsüsü 1846'da ihdas edilmiştir[178].

Bu layihanın kanun şekline geçmesine rağmen, inkılabın devamından dolayı elsine-i şarkiye mektebi derslerine ancak 1796'da başlanmıştır. Bu mektebin ilk Türkçe muallimi Musullu Josef Beheman (Ioseph Beheman) namında 73 yaşında bir zat idi. Elsine-i Şarkiye Mektebi muallimliğine, şarkta tercümanlık vazifesini bihakkın ifa etmiş bir Fransızın tayini hakkında kanunda sarahat (açık ifade) bulunmasına binaen, ihtiyar Musullu, bir sene kadar ders verdikten sonra, Fransa'nın İstanbul sefarethanesi baş tercümanı Mösyö Ventur de Paradi'nin (Venture de Paradis) tayin olunması üzerine, istifa etmiştir. de Paradi 1797'de Elsine-i Şarkiye Mektebi Türkçe derslerine başlamak üzere İstanbul'dan müfarekât (ayrılarak) ve o zaman Paris'e giden Osmanlı sefiri Esat Ali Efendi'ye refakat etmiştir.

de Paradi "Dil Oğlanı" ikmal-i tahsil ettikten sonra Türkçeyi mükemmelleştirmek için İstanbul'a gelerek, Türkiye'nin muhtelif şehirleriyle Mısır ve Tunus'ta bulunmuş ve nihayet Fransa'nın İstanbul sefarethanesi tercümanlığına tayin olunmuştur.

Türkçe muallimliği vazifesiyle Paris'e tayin edilmiş olan de Paradi, vazifesi başında bir sene kalarak 1798'de Napolyon Bonapart'ın Mısır heyet-i seferiyesine, baş tercüman sıfatıyla iltihak ve Akka muhasarası esnasında dizanteriden vefat etmiştir.

de Paradi gibi ara sıra Fransa tarafından memuriyet-i mahsusa (özel görev) ile öteye beriye gönderilen muallimlere vekalet edebilmek için, Elsine-i Şarkiye Mektebinde muavinlik vazifesi ihdas edilerek (kurularak), ilk Türkçe muallimi muavini, 1812 senesinden evvel tayin olunmuştur. 1800'de Mösyö A. Jober (A. Jaubert), de Paradi yerine Türkçe muallimliğine tayin olunarak 47 sene kürsüsünü muhafaza ve Elsine-i Şarkiye Mektebi müdavimlerine mahsusu olmak üzere ilk Türkçe sahiv ve

177 *Melanges Orientaux'un mukaddimesi*, sahife 5-7.
178 Keza, sahife 14.

nahiv (dilbilgisi) kitabını neşretmiştir[179]. Mumaileyh Türkçe sarf ve nahiv kavaidiyle (kurallarıyla) beraber Katip Çelebi'nin *"Tuhfetu'l Kibar fi Esfari'l Bihar"* eserini okutur idi[180].

1848'de vefat eden Jober'i Mösyö de Slan (M. de Slane) istihlaf (takip) etmiş ise de, mumaileyh Arapça kürsüsünü işgale davet edildiği için, Türkçe dersini terk ederek aynı senede yerine Mösyö Dübo (Dubeux) geçmiştir. Bu da 1863'de vefat ettiğinden, yerini Mösyö Barbiyer de Meynar (Barbier de Meynard) tutmuştur. 1882-1883 sene-i tedrisiyesinin Türkçe ders programı mucibince, mumaileyh talebesine, *"Sefarethane-i Mehmet Efendi"* ile Ebuz'z Ziya Tevfik Bey'in *"Numune-i Edebiyat"*ını okutmuştur. Meynar'ın şarklı olarak Türkçe muavini, 1872'de bir Ermeni idi. O zamandan itibaren, Elsine-i Şarkiye Mektebi hayli ilerlemiş ve şarkın intibah-ı fikriyesini (fikri uyanışını) kemal-i ehemmiyetle takipten geri kalmamıştır.

179 *Element's de la Grammaire Turke.* Bu eser birinci defa 1823'de ve ikinci defa 1833'de Paris'de tab olunmuştur.

180 Bu dersler *Melanges Orientaux* eserinin mukaddimesinden sonra neşrolunan ders programlarının müfredatı meyanında gösterilmiştir.

EK 6- İki Mühim Tarihi Keşif

YENİ MECMUA sayı: 1-67, IV., 1 Kanunsani 1339/1923, s. 14.

Siyasete, iktisadi buhrana, vesaireye bakmaksızın, ilim yürür gider. Harb-i Umumi esnasında Gelibolu şube-i cezîresinde (yarımadasında) vakayi-i harbiyeye (savaş vakalarına) sahne olan sahanın hemen yanı başında birkaç Fransız asar-ı atika (eski eserler) alimi hafriyat (kazı) ile meşgul olarak pek çok asar-ı atika ortaya koymuşlardır.

Son ilim mecmuaları, biri Sümerî, diğeri Mısrî olmak üzere iki mühim tarihî keşiften bahsediyorlar.

Biri Adem ve Havva'nın rivayetine taalluk eder (ilgilidir). Ahd-i Atik, Havva'nın yılan tarafından verilen memnu (yasak) meyveyi yediği ve kocasına yedirdikleri için cennetten tard edildiklerini (sürüldüklerini) kaydederek keyfiyet-i tardı bervech-i zir tasvir ediyor:

"Rab Allah, karıya bu senini yaptığın şey nedir dedi; karı dahi yılan beni aldattı ve yedim dedi ve Adem'e dahi sen zevcenin sözünü dinleyip ondan yeme diye sana men ettiğim ağaçtan yediğin için yer senin sebebinden melun olup bütün müddet-i ömründe ondan meşakkatle yiyeceksin; ve senin için diken ve çalı husule getirecek ve sen çöl otunu yiyeceksin; kendisinden aldığın toprağa dönünceye kadar; alnının teriyle ekmek yiyeceksin; zira sen topraksın ve toprağa döneceksin dedi".

Amerika'nın Pensilvanya Darülfünunu'nda mahfuz bulunan (saklanan) ve bundan bir müddet evvel keşf ve ancak yakın

zamanda hal ve kıraat olunan bir Sümerce kitabede Adem ve Havva'nın rivayeti muharrerdir (yazılmıştır). Şümer (avam tabiri Sümer)de kain (bulunan) eski Nippur (Bağdad'ın cenubunda kain şimdiki Nifer)in mabed kütüphanesinde bulunmuş olan bu kitabe kablel'l milad (miladdan öncce) 2100 senesine aiddir. Şümerce, Babililer tarafından dahi istimal edildiğinden (kullanıldığından) ve Babil edebiyatı, İbranilerin edebiyatından daha eski olduğu tarihçe sabit olduğundan, bu kitabenin metnini hal ve kıraat eden (okuyarak çözen) Edvard Ciera; Ahd-i Atik'teki rivayetin Babil'dekinin bir şekl-i muharrefi (değiştirilmişi) olduğunu beyan ediyor.

Kitabenin mütercim metni bervech-i zirdir;

"Ey Adem, vücudun çürüyebilir, göz yaşların kafîdir. Önümden kaç ve çöle git, insanı ölümden kurtaran nebattan (bitkiden) sakın yeme, benim bahçeme (yani cennete) sakın avdet etme (geri dönme); bahçeyi sürmek için bir daha uğrama; vadilerime, ormanlarıma git, bana görünme. Git toprağı sür, terin ile maişetini tedarik et. Gidin, dünyayı çoğaltınız".

Bu metinde yılan rivayeti yoktur. İbrani edebiyatının Babil edebiyatından iktisabatı (alıntıları) yalnız bundan ibaret değildir. Aynı hal, Tufan rivayetinde ve sair menkulatta da (rivayetlerde de) müşahede olunur. Meşhur Babel- Bibel yani Babil Ahd-i Atik namındaki eser bu meseleden bahistir.

Tarih, Babil kronolojisinin kablelmilad, takriben üç bin senelik bir zamanı tesbit ettiği için, mevzubahis kitabe, kronoloji nokta-i nazarından bir yenilik göstermiyor.

İkinci keşif, Mısır-ı ulyâ'da (yukarı Mısır'da) "el-Uksor" da Lord (Karnardon) ile (Howar Karter) tarafından meydana çıkarılan makberdir ki, Mısır'ın on sekizinci sülalesi hükümdarlarından (Tutank-amon)un mumyalanmış vücudunu ihtiva ediyor. Tam ve sağlam bir halde bulunan bu makberin bulunduğu hücrede taht, hükümdar ile zevcesinin tasvirleri, fildişinden yapılmış muhtelif eşya, kıymetli taşlar bulunduğu gibi, elbise ile dolu bir sandık ile müteaddid (çeşitli) erzak sandıkları dahi bulunmuştur. Eski Mısır'da ölüm hayatın mabâdı addedildiği için ida-

re-i hayata yarayacak malzeme yani yemek, su ve elbise makberlerin içine konur idi.

(Tutank-Amon) milattan 1350 sene evvel yaşamıştır.

Tarih, mısır kronolojisinin kablelmilad yaklaşık dört bin senelik zamanını tespit ettiği için mevzubahis makber, kronoloji nokta-i nazarından mühim değilse de sanatın inkişafı ve terakkisi nokta-i nazarından mühimdir.

Makberin londra'ya nakli ve yahud Mısır'da bırakılması meselesi kâşif ile Hükümet-i Mısriye arasında münakaşa edilmektedir. İki tarafta nokta-i nazarında ısrar ediyor.

Darülfünun muallimlerinden

Avram Galanti.

İndeks

I. Fransuva 201
Abdülhamid 22, 128, 159, 160, 161, 163, 167, 195
Acemistan 31, 132, 188, 225
Afganistan 132
Ahd-i Atik 27, 29, 30, 31, 43, 44, 48, 49, 60, 83, 84, 86, 130, 147, 188, 195, 198, 199, 233, 237, 238
Ahmed Refik 64, 201
Akka 234
Akşemseddin 213, 215
Akvam-ı samiye 28, 65
Alem-i İslam 121, 123, 129
Almanya 22, 88, 98, 127, 168, 180, 193, 194, 201, 209, 222
Alyans 173, 193
Alyans İzrailiyyat 193
Amerika 174, 237
Anasır-ı gayrimüslime 169, 172
Ankara 19, 107, 111, 121, 145, 177
Antalya 130, 167
Arabi Paşa 127
Aristokrasi 169
Aryan 33, 36, 37, 38, 39, 51
Arz-ı Filistin 189
Arz-ı Kenan 45
Asur 14, 28, 59, 66, 79, 154
Asuristana 28
Avam kamarası 168
Avram Danon 195
Avrupa 21, 27, 28, 33, 65, 88, 109, 113, 120, 123, 124, 125, 126, 129, 141, 169, 181, 187, 190, 192, 199, 207, 218, 232
Avusturya 21, 98, 127, 141
Aydın 101, 104, 124, 173, 186, 187
Bab-ı Ali 231
Babil 31, 36, 46, 48, 49, 51, 60, 65, 66, 79, 82, 83, 86, 154, 206, 207, 217, 218, 219, 228
Bağdad 219, 228, 238
Bahriye Nezareti 88, 90
Balkan harbi 129
Barbaros 201, 202, 203
Barbier de Meynard 235
Bayezid 137, 140, 188, 218
Bayezid Han-ı Sani 221
Bayezid-i Sanî 202
Bayezid-i Sani 185, 187
Bektaş 223
Benî Eşiya 135
Bergstrasser 22, 180
Berlin 144, 168, 175
Birinci İnönü 172
Bizans 61, 119, 207, 218, 222
Bodrum 19, 64, 155, 156, 205
Boğaz köyü 153

Bozok 29
Buht-ı Nasır 48, 49
Bulgaristan 141, 195
Burjuvazi 169
Bursa 186, 221, 222, 223
Camiü'l Ezher 128
Cenevizler 113
Cezair-i Bahr-i Sefid 167
Cezayir 132, 201
Çanakkale Boğazı 120, 121, 129, 170
Çin 132, 134
Dara 170
Darülfünun 15, 22, 23, 24, 31, 34, 37, 88, 126, 157, 160, 165, 180, 194, 197, 206, 237, 239
Darülfünunda 154
Demokrasi 169
Devletçilik 174
Dil Birliği 175
Dil Oğlanı 232, 233, 234
Dö Salve 192
Dreyfus 21, 122, 133
Eba Eyyub el-Ensari 213, 214
Ebced 74, 75, 76
Ebuz'z Ziya Tevfik Bey 235
Ecole de Jeunes de Langues 232
El Telgrafo 193
Elami 28
Elsine-i Samiye 65, 71, 116, 180
Elsine-i Şarkiye Mektebi 233
Emil Zola 122
Eminönü 137, 140
Enver Paşa 109, 111
Eremiya 48, 146
Ermeni 36, 129, 192, 197, 235
Ermenistan 30, 130
Erzurum 121, 130
Eşiya 138, 143
Eyüp 61, 198, 213
Fener Rumları 231
Fenikeliler 67, 68
Ferdinand 185, 203
Fransuva d'Asiz 225
Frenk 125, 126, 202, 222
Freres Mineurs 225
Fuad Paşa 166
Fuzuli 61
Galata 189
Galatasaray Lisesi 166, 192
Gandi 141
Gırnata 229
Girit 67, 81, 162
Gladston 127
Gutenberg 187
Hacı Bektaş 222
Hahambaşı 10, 190
Halep 228
Harac 222
Harb-i Umumi 111, 119, 120, 129, 130, 141, 142, 153, 156, 170, 180, 195, 237
Harezmi 64, 79
Hazekiyel Gabay 193
Hezekiyel 28, 29, 48, 49, 130, 131
Hilal-i Ahmer 172
Himyer 71, 214
Hindistan 129, 132, 142
Hindo-Cermen 33, 37, 38, 39
Hitit 153
Hititçe 67
Hiyeroglif 66, 67

Hristiyanların himayesi 172
Hürriyet Heykeli 139
Irak 31, 49, 132
İbn Bibi 61
İbrahim 43, 44, 45, 46, 116
İbrahim Müteferrika 188
İbrani 27, 28, 29, 31, 49, 68, 81, 82, 143, 146, 147, 170, 192, 198, 221, 238
İbranice 10, 19, 27, 29, 30, 49, 60, 68, 73, 75, 116, 188, 193, 194, 199, 213, 214, 215, 218, 221, 222
İctimaiyyat 149, 166, 168, 185, 195
İdare-i Hamidiye 160
İkdam 111
İkinci Sultan Mahmud 189
İngiltere 22, 88, 113, 127, 128, 129, 132, 160, 161, 167, 168, 173, 174
İran 27, 33, 35, 36, 37, 39, 60, 127, 132, 170
İsak Gabay 193
İsfahan 228
İskender-i Kebir 170
İskenderiye 128, 162, 163, 164, 227
İskit 35, 37, 38, 39
İsmet Paşa 177, 179, 206, 219
İspanya 19, 20, 85, 89, 141, 185, 186, 188, 192, 201, 202, 203, 221, 222, 229
İspanyol 201
İspanyolca 20, 34, 35, 51, 98, 103, 164, 185, 186, 187, 188, 193, 194, 195, 201, 202, 222, 225
İstanbul 10, 19, 22, 88, 90, 98, 111, 113, 119, 120, 124, 128, 129, 130, 137, 140, 160, 162, 166, 167, 170, 171, 172, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 205, 207, 213, 214, 215, 218, 221, 227, 231, 232, 234
İstanköy 167
İstrongilo 73
İsviçre 113, 141
İtalya 35, 81, 89, 113, 114, 127, 129, 130, 132, 141, 167, 173, 174, 186, 225
İtilaf devletleri 124, 170, 171, 172
İttihad-ı İslam 128
İzabella 185
İzmir 19, 20, 21, 121, 124, 130, 133, 167, 172, 173, 186, 189, 194, 195, 203, 227, 231, 232
İzmir İktisat Kongresi 107
Japonya 134
Josef Filavius 31
Journal İzrailiyat 193
Jön Türk 20, 21, 22, 127, 159
Kahire 21, 103, 127, 128, 161, 162, 163, 164, 227
Kamondo 193
Kamus-u Alâm 154
Kanuni 188, 201
kapitülasyon 125, 217, 218, 219
Kapusin 225, 226, 232
Karain 198

Katip Çelebi 235
Katolik 168, 185, 192, 203, 225, 231
Kenani 28, 40, 45, 67, 68, 71, 73
Kıbti 72
Kılıç Ali Paşa 201, 203
Kildani 45
Kitabü'l Ayn 76, 77
Kitabü'l Muhit 77
Kitabü'l Mücme'l fil Lüga 77
Kolber 231, 232
Kolej dö Frans 233
Komana 153, 154
Komünizm 120, 121, 141
Kudüs 48, 193
Kurunu Vusta 168
Kuva-yı Milliye 167, 172
Latince 34, 51, 79, 82, 83, 84, 181, 188, 199, 232
Lehistan 197
Lenin 141, 146
Lisan 15, 28, 34, 38, 39, 40, 47, 51, 52, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 87, 88, 89, 90, 94, 98, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 114, 116, 126, 128, 156, 157, 166, 168, 169, 170, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 219, 222, 232, 233
Londra 113, 161, 162, 173
Lord Krumer 160
Lozan 173, 175, 206, 217, 219
Luther 199
Lutlular 28
Macaristan 141
Main 71, 214
Marakeş 127, 128, 132, 228
Marks 146
Marsilya 233
Matbaa 187
Meclis-i Mebusan 128
Memalik-i İslamiye 124, 134, 176
Menteşe 155, 156, 205
Mesih 189
Meşrutiyet 88
Meşveret 159, 160, 161
Mısır 28, 66, 84
Milas 167
Millet 150
Millet Meclisi 107, 108, 110, 111, 179
Minos 67
Mitani 153, 154
Moiz Fresko 194
Mondros 121, 129
Musa 15, 145, 146, 147
Musevi 11, 13, 15, 18, 19, 21, 23, 24, 31, 36, 51, 98, 103, 170, 173, 175, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 203, 217, 221
Mussolini 141
Mustafa Kemal 15, 121, 123, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 176, 203
Musul 173, 234
Müşterek Gazete 101
Mütareke-i Umumi 156

Napolyon Bonapart 234
Nasturi 173
Nebatça 73, 75, 214, 215
Necib Asım 31, 34, 38, 47
New York 139
Nuh 29
Numan Nuri Efendi 37, 38, 39, 40
Numune-i Edebiyat 235
Oğuz 29, 43, 44, 46, 62
Oğuz Han 43
Orhan Gazi 113
Ortodoks 166
Osmanlı İmparatorluğu 166, 167, 207
Papa 171, 226
Paris 19, 161, 197, 225, 226, 232, 233, 234
Perima de Rivera 141
Pontus 130
Port Said 128
Protestan 168
Redhouse 197
Reşidüddin 61
Rıza Nur Bey 206
Rodos 88, 133, 160
Rodos İdadi Mektebi 167
Romanya 173
Rum 166
Rusya 127
Sakalar 35
Sakız 167
Sami 51
San Fransisko 226
Sarayburnu 137
Sargon 30
Saruhan vilayeti 101
Sayda 227
Seba 71
Selanik 127
Selim-i Sani 201
Sevr 130
Sivas 121
Sudan 21, 142, 143
Süryanice 73
Süveyş 128
Şabatay Sevi 189
Şovenizm 151
Şule-i Maarif 194
Şura-i Ümmet 159
Talmud 195
Tamim-i Lisan-ı Osmaniye Cemiyeti 195
Tanzimat 166
Tanzimatçılık 150
Tehzibü'l-Lüga 77
Tekvin 27
Terakki 160
Times 173
Tokat 154
Trablusgarp 127, 129, 142
Tuhfetu'l Kibar fi Esfari'l Bihar 235
Tunalı Hilmi 107
Tunus 132, 201
Turan 27
Türk 165
Türk Akademisi 179
Türk Ocakları 106
Türk peygamberi 146
Türkiyat 47
Türkiye 171

Türkiye Musevileri 190
Türkleşme 177
Türklük 173
Uluğ Bey 80
Uygur 73, 80
Uygur alfabesi 73
Üçok 29
Venedikliler 113
Vilayat-ı şarkiye 129
Yahudi 170
Yahudice 188
Yahudice-Almanca 194
Yecüc Mecüc 29
Yeni Mecmua 27
Yeni Türkiye 151
Yeniçeri 222
Yunan isyanı 167
Yunanca 188, 232
Yunanistan 121, 145
Zerdüşt 36, 39
Ziya Gökalp 27, 51, 142, 149